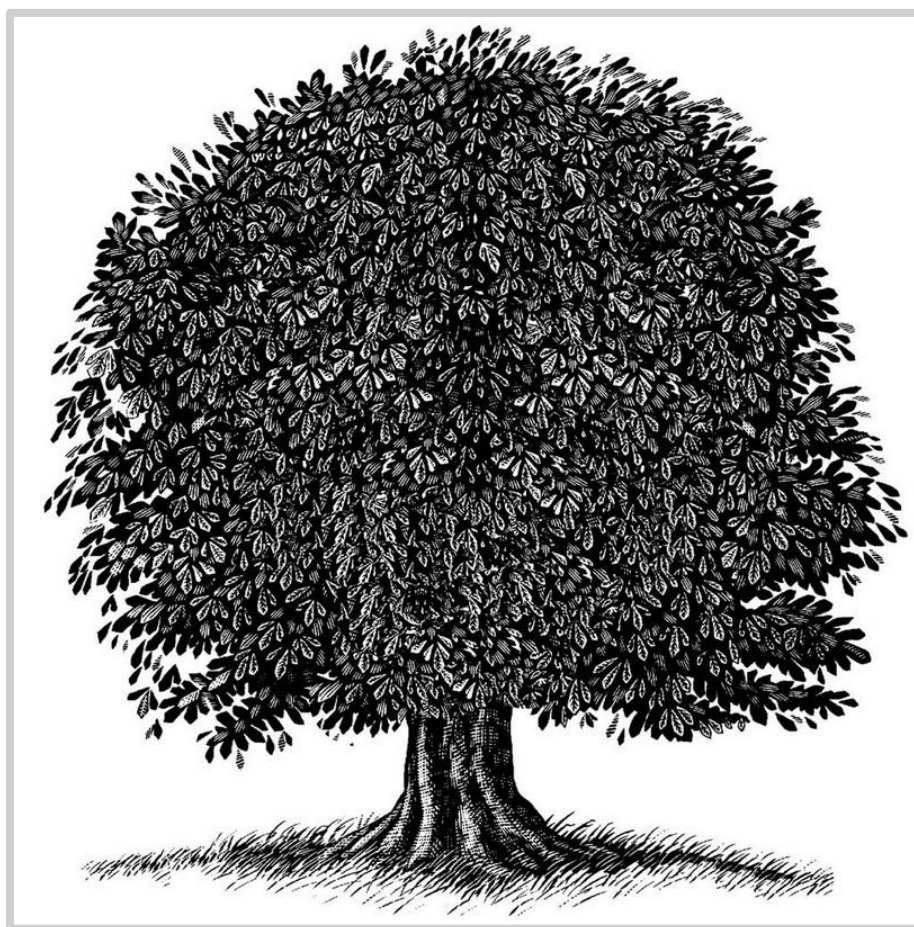

RODINA KARLA ŠKRABALA A VĚRY LÍČENÍKOVÉ

I. Potomci Lukáše Škrabala z Blanska 1600—2021

II. Potomci Pavla Líčeníka z Lužic

RODINA KARLA ŠKRABALA A VĚRY LÍČENÍKOVÉ

OBSAH

I. Krátký úvod do genealogie

Pro začátek trochu teorie: matriky – urbáře – gruntovní a pozemkové knihy – lánové rejstříky – Lánové a nelánové obyvatelstvo – rektifikační akta – sčítací operáty – přihlašovací lístky

II. Jména a příjmení v našem rodokmenu

Jméno jako základní znak lidské identity – křestní (rodné jméno) – jak vznikala naše příjmení – rozšíření a význam příjmení v našem rodokmenu – místa původu – mapy a tabulky – trochu statistiky

III. Genealogické diagramy

Rodové stromy – rozrod – rodokmen – vývod – rodová kronika – unikátní příběh rodu

IV. Potomci Lukáše Škrabala z Blanska v posledních čtyřech stoletích

11. generace – Lukáš Škrabal (? – před 1669), nejstarší dohledaný předek

Majetkové poměry – původ rodu – II. lánová vizitace – Alžběta, vdova po Lukášovi – rodinná tabulka

10. generace – Jiřík Škrabal (1625–1680)

Narození a majetkové poměry – pověst o zrádném Vokounovi – historie sošky Panny Marie Vranovské – historie blanenského panství v 16. a 17. století – příchod Gellhornů a budování prvních železáren – krátce o Blansku – historie kostela sv. Martina na Starém Blansku a biskup Jindřich Zdík – Blansko a tatarský mýtus – hřbitov sv. Martina v Blansku – Jiřík Škrabal a Salomena Nečasová – děti Jiříka a Salomeny – rodinná tabulka

9. generace – Šebestián Škrabal (1671–1724)

Rozmach a úpadek blanenských hutí – prodej blanenského panství a příchod rodiny Salmů – rodina Šebestiána Škrabala a Johanny Čákové – děti Šebestiána a Johanny – černá smrt v Blansku v letech 1713–1715 – „Na zdraví“ a „Pozdrav pánbůh“ – rodinná tabulka

8. generace – Fabian Škrabal (1716–1772)

Fabianovo dětství a první školy – Marie Terezie a reforma školství – J. I. von Felbiger a jeho tabulková a písmenková metoda – školská reforma z roku 1869 – počátek školního roku a prázdniny – tělesné tresty – vysvědčení – školství na Blansku – rodina Fabiana Škrabala a Juliany Měšťanové – rodina Fabiana a Mariny N a jejich děti – snižené rody – poslední Fabianovo manželství s Evou Hofferovou rozenou Pokornou z Horní Lhoty – děti Fabiana a Evy – rodinná tabulka – úmrtí v rodině – nemanželské děti – uzavření manželství – vojenská služba – vandrovní léta

7. generace – Jan Škrabal (1761–1836)

„Kleinhäusler“ a sociální poměry – rodina Jana Škrabala a Mariny Kalašové – děti Jana a Mariny – druhé manželství Jana a Magdaleny Krejčířové rozené Skácelové –

poslední Janovo manželství s Evou Štěpánkovou – rodinná tabulka – hladomory v Čechách a na Moravě – „brambory a zelé, živobyť celé“ – epidemie cholery na Blanensku a doktor Wolfstein – oběti nákazy – příběh Karoliny Meinecke „královny z Blanska“ – zrození legendy

6. generace – Jakub Škrabal (1797—1864)

Jakub a proměna Blanska – dělnické kolonie – železná dráha – rodina Jakuba Škrabala a Františky Klimešové – děti Jakuba a Františky – rodinná tabulka

5. generace – Anton Škrabal (1825—1907)

Rodina Antona Škrabala a Anny Horákové – hranice zletilosti – děti Antona a Anny – dětská úmrtnost v minulosti – trocha statistiky – další děti Antona a Anny – další osudy Václava Antona a jeho ženy Františky – duševně nemocní ve středověku – ústavy pro duševně choré – moravské psychiatrie počátkem 19. století – historie Zemského léčebného ústav císaře Františka Josefa I.

I. KRÁTKÝ ÚVOD DO GENEALOGIE

Pátrání po vlastní historii je i pátráním po souvislostech. O tom, co se stalo, ale i tom, co se mohlo stát. Snad každý z nás si alespoň jednou v životě položil otázku, jak a kde jeho rod vznikl, kdo byli jeho předkové, kde se narodili, čím se živil, jak se probíjeli životem. Možná si to neuvědomujeme, ale jejich osudy se uložily do naší „historické paměti“ a my, jejich potomci, žijeme z jejich genetické podstaty, kulturní a rodinné tradice. Oni, alespoň zčásti, určili naše předpoklady, talent, schopnosti, ale dali nám do vínku i jistá omezení.

Jako malá dívka jsem se často ptávala babičky Josefy Líčeníkové (1900—1996) proč něco dělá zrovna tak jak to dělá, a ona mi vždy bez zaváhání odpověděla – stařenka to tak dělala¹. A já to dělala pak úplně stejně. Taky jsem ji trápila prosbami, aby mi vyprávěla „jak to bylo kdysi“. Dojímalo mě vyprávění o Apolence², první manželce Jana Líčeníka z Lužic, která zemřela mladá a zažila smrt čtyř ze svých pěti dětí. Zemřela na cholera jen pouhý den po svém dvanáctiletém synovi Františkovi. Dojímalo mě i vyprávění o Marii Dvořákové, druhé Janově manželce, která se obětavě starala o Matouše, jediného Apolenčina syna. Sama přivedla na svět sedm dětí, ani jedno se nedožilo dalšího dne. Zemřela na následky porodu, jen několik hodin po smrti svého posledního syna Bartoloměje, podle zápisu v matrice úmrtí „*In Kindsnöthen*“.

Tehdy, ve dvanácti letech, pod dojmem vyprávění babičky Josefy, jsem krasopisným dětským písmem vytvořila i svůj první neumělý rodokmen.

Systematicky jsem se genealogií začala zabývat koncem sedmdesátých let, kdy jsem absolvovala první kurz čtení starého písma. V roce 2008 jsem na webu Moravského zemského archivu objevila první digitalizované matriky a už nebylo úniku. Vstoupila jsem do České genealogické společnosti, absolvovala další kurzy, začala navštěvovat „středečníky“.

O několik let později jsem objevila kurz „Jak se píše Rodová kronika“, který vede Zuzka Frantová. Ta mě inspirovala a v dobrém slova smyslu přinutila k napsání této kroniky.

Když se mne dnes někdo zeptá, věci neznalý, co je to genealogie, tak odpovídám, že pro mě je to detektivka a jedno velké dobrodružství plné spleťtých, někdy veselých jindy tragických osudů.

Pro začátek trocha teorie

Pojem genealogie pochází z řeckého slova *genos* (rod, pokolení) a *logos* (nauka, věda). Je to pomocná věda historická, která se zabývá příbuzenskými vztahy mezi lidskými jedinci, jež vycházejí z jejich společného rodového původu. Nestuduje ovšem pouze samotné příbuzenské vztahy, ale také důsledky, které z nich vyplývají, a to po stránce historické, sociální, biologické apod. Soukromý zájem při pátrání po vlastních předcích se v češtině označuje jako rodopis. Tolik definice.

I když se to nezdá, dnes má genealog-amatér k dispozici obrovské množství zdrojů. Může bádát pěkně v pohodlí z domova, protože matriky, lánové rejstříky, rektifikační akta, urbáře, sčítací operáty a množství dalších dokumentů zveřejňují jednotlivé archivy na internetu. V následujícím textu uvádím krátký přehled těch nejdůležitějších zdrojů.

¹ Veronika Přílučíková rozená Dovrtělová (1877—1959), její matka

² Apolonie Líčeníková, rozená Šimčíková (1799—1836), první manželka Jana Líčeníka (1798—1877)

Matriky

Pro genealogické bádání jsou stěžejním zdrojem informací knihy matrik. Setkáváme se se třemi typy matričních knih – jsou to knihy narození, knihy oddaných a knihy úmrtí.

Knihy narození

Označují se jako N, případně I-N, pokud obsahují index.

V nejstarších křestních zápisech nacházíme pouze datum křtu, jméno dítěte, rodičů a kmotrů, případně jejich původ nebo povolání. Jméno matky občas chybělo, nebo byla uvedena pouze křestním jménem. Později se také začalo psát jméno křtícího kněze.

První jednotné rubriky se v matrikách objevily až v roce 1771 za Marie Terezie. Další změna nastala za Josefa II. v roce 1784 a zápisy byly obsažnější. Matrika obsahovala datum narození křtu, číslo domu, jméno dítěte, jeho pohlaví, manželský nebo nemanželský původ, jména a příjmení rodičů a jejich náboženství, jména a stav kmotrů, případně jejich povolání. Jméno křtícího kněze se zapisovalo do zvláštní rubriky.

V roce 1789 bylo nařízeno psát do matriky rodné příjmení matky a místo původu a také jméno porodní báby, později i její kvalifikace.

Do knihy narození se dnes zapisují následující údaje: jméno a příjmení dítěte, datum narození, rodné číslo, místo narození (bez bližšího udání), pohlaví dítěte

Údaje o rodičích jsou poměrně strohé – jména, příjmení (případně rodná příjmení), datum a místo narození, státní občanství a místo trvalého pobytu. Následuje datum zápisu a podpis matrikáře.

Matriky se dělí na tzv. živé a mrtvé. Živé matriky se nacházejí na matričních úřadech, mrtvé matriky pak v jednom městském (Archiv hlavního města Prahy), pěti státních oblastních (Praha, Plzeň, Třeboň, Zámrska a Litoměřice) a dvou zemských (Brno a Opava) archivech. Židovské matriky jsou uloženy v Národním archivu v Praze, vojenské matriky pak ve Vojenském historickém archivu. Matriky mrtvé jsou uloženy v archivech a jsou na rozdíl od těch živých přístupné široké veřejnosti. K živým matričním záznamům mají přístup pouze oprávněné osoby.

Do živých matrik (méně než 100 let od posledního zápisu) mohou nahlédnout pouze členové rodiny. Podle zákona o matrikách se za členy rodiny považuje manžel, partner, rodiče, děti prarodiče a vnuci a pravnuci.

Pro knihy sňatků a úmrtí jsou lhůty k nahlížení 75 a 30 let, počítáno od data posledního zápisu.

Knihy sňatků (O, I-O)

Nejstarší oddací zápisy obsahovaly datum svatby, jména snoubenců případně jejich otců, jejich původ a jména svědků. Někdy chybí i příjmení snoubenců, ale v nejstarší době je lidé ani nemusely mít.

Rubriky zavedené Josefem II. nesly kolonky: datum svatby, číslo domu, jméno, příjmení, věk a stav ženicha, totéž u nevěsty, dále pak jména a stav svědků. Později se uváděla i jména rodičů obou snoubenců. Zapisovaly se i údaje o dispensu³. V případě dispensu se jedná o tzv. „ztrátu

³ Dispens (dispens, dispense, dispenze) je udělení výjimky (ve smyslu prominutí, zproštění nebo osvobození) od zákona. Tohoto pojmu se používá především v kanonickém právu katolické církve

Dispensati in tertio gradu consanguinitatis. Neznamená to nic jiného, než že snoubenci byli příbuzní ve třetím stupni příbuzenství; to podle kanonického práva představovalo překážku manželství, a proto jim musel být

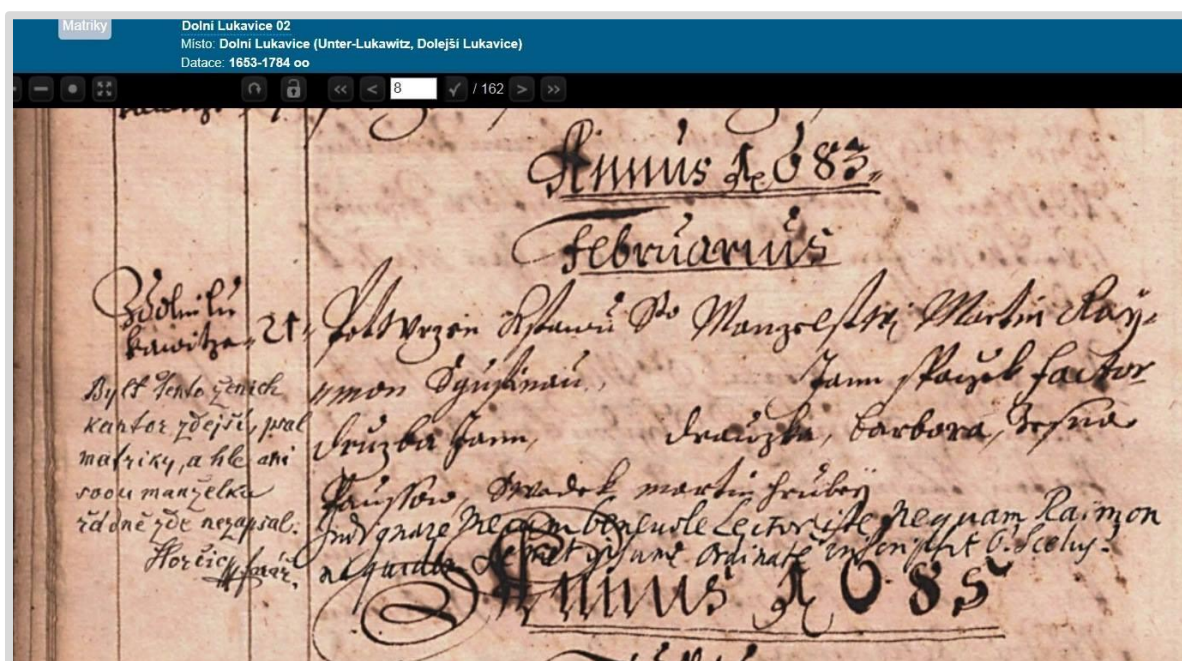
předků". Ztráta předků je poměrně častým jevem, hlavně v malých vesnicích a vískách po celé České republice. Ale co to vlastně je?

Ztrátu předků je možné popsat jako stav, kdy člověk v určitém bodě "ztratí" jednu linii pra(prapra)rodičů, protože dojde k tomu, že se vezmou (byť velmi vzdálení) příbuzní, tj. jejich předci byli sourozenci. Může se jednat např. o bratrance a sestřenici, nebo také o pra(praprapra)bratrance a pra(praprapra)sestřenici.

V takovém momentě jsou v minulosti někteří předci těchto dvou osob stejní, tudíž dochází k poklesu počtu osob, které jsou uvedeny v rodokmenu. Pokud by se například vzali bratranec a sestřenice a narodila by se jim dcera, ta nebude mít čtyři páry praparodičů, ale pouze tři.

Dnes se do knihy sňatků zapisuje ještě dohoda manželů o používaném příjmení a také dohoda o používání příjmení v ženském a mužském tvaru pro jejich budoucí děti.

V matrikách se objevovalo všelicos – zde povzdech faráře Horčického z Dolní Lukavice nad zápisem z roku 1683:

Obr. 1

„Bylť tento ženich kantor zdejší, psal matriky, a hle ani svou manželku řádně nezapsal. Horčický, farář“

Knihy úmrtí (Z, I-Z)

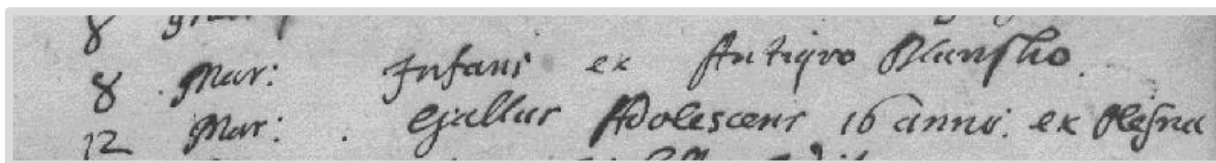
Vedení matrik nařídil v roce 1563 Tridentský koncil, tam ovšem ustanovení o zřízení zvláštních úmrtních matrik chybí. Vzory zápisů uvádí až Římský rituál (Rituale romanum)

vydaný papežem Pavlem V. v roce 1614. Je to liturgická kniha obsahující bohoslužebné předpisy římskokatolické církve. Zápisy v nejstarších úmrtních matrikách byly strohé —

sňatkem udělen dispens, aby vůbec mohli sňatek uzavřít. Rodiče obou snoubenců byli bratřenci. Jejich dědové byli bratry a měli tedy společného pradědečka (podle tzv. germánského počítání příbuznosti)

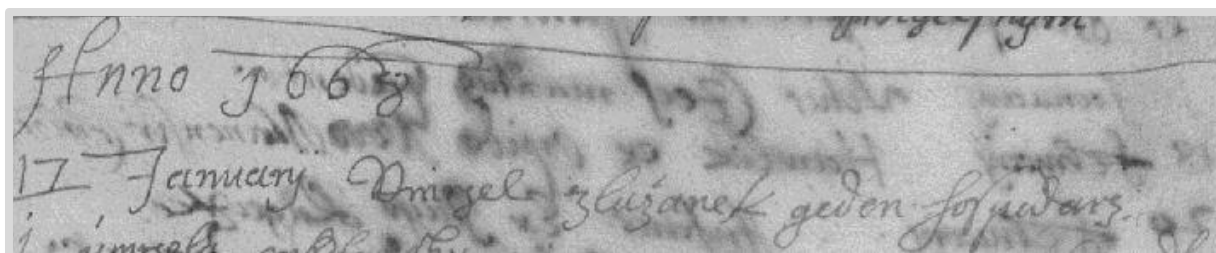
obsahovaly datum, většinou pohřbu, jméno a původ zemřelého, někdy i jméno pohřbívajícího kněze.

Následující zápisy jsem našla v blanenské matrice zemřelých, jsou z roku 1667 a 1668:

Obr. 2

8. března: (zemřelo) dítě ze Starého Blanska
12. března: Havel (Gallus) mládenec 16 let z Olešné

Obr. 3

Anno 1668 12. January Umrzel z Lažanek jeden hospodarž

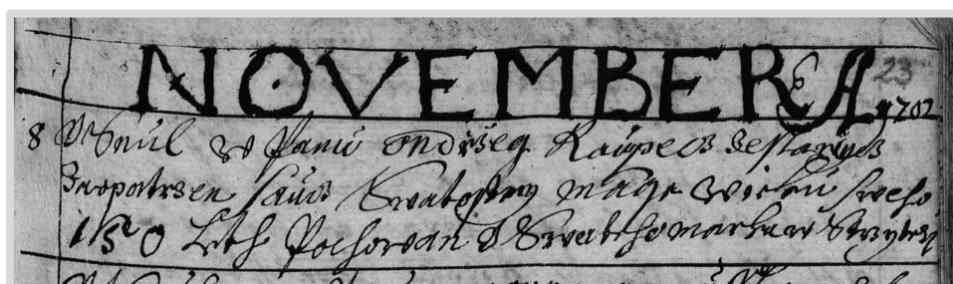
Během doby se obsah zápisů rozšiřoval a přibýly upřesňující údaje. V zápisech o pohřbu bylo doplňováno i datum úmrtí, údaj o náboženství a zdůraznění, že nebožtík byl jako poctivý katolík pohřben podle katolického ritu.

K důležitým změnám ve vedení matrik dochází až ve druhé polovině 18. století, kdy do záležitostí evidence obyvatelstva začal zasahovat stát.

První jednotné rubriky byly zavedeny až v roce 1771 za Marie Terezie. Další změny zavedl Josef II. v roce 1781, kdy matriky získaly statut veřejné listiny. Tyto patenty tedy katolickým farářům stanovily povinnost vést matriky narozených, oddaných a zemřelých a přesně určovaly nadepsání sloupců. Záznamy se pak vpisovaly ručně do předtištěných formulářů, aby byla zajištěna jednotnost.

Do matriky zemřelých se zapisoval rok, měsíc a den pohřbu, později i den smrti, číslo domu, jméno a příjmení, náboženství, pohlaví a stáří zemřelých, a nakonec příčina jeho smrti.

Věk zemřelého byl určován odhadem, a zvláště u starších lidí byl spíše nadsazený. Rozdíl pěti nebo deseti let není výjimečný.

Obr. 4

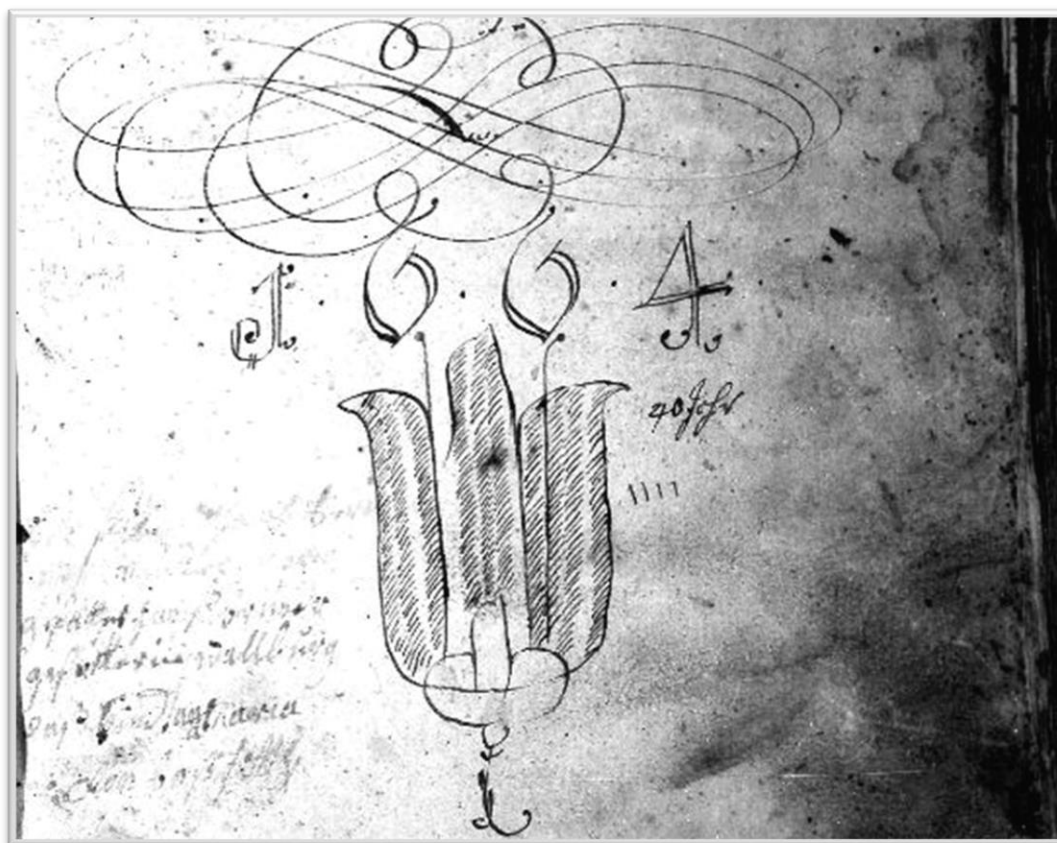
Podle tohoto zápisu zemřel Ondřej Roupec v roce 1702 ve věku 150 let

Úroveň matričních zápisů je zrcadlem pisatele a velmi se liší nejen matrika od matriky, ale také autor od autora. Zapisovatelem nebyl totiž vždy farář, ale zápis mohl provádět například kostelník nebo místní kantor. Další josefínský patent z 20. února 1784 uložil farářům povinnost vést matriky zvlášť pro každý druh zápisu a pro každou přifařenou obec.

Všechny zápisy byly zpočátku prováděny podle jazykové oblasti buď v češtině nebo v němčině. V 18. století pak převažuje latina a udržuje se až do roku 1784, kdy zmíněným josefínským patentem bylo uloženo provádět zápisy v oblasti s německým obyvatelstvem německy a v oblastech s českým obyvatelstvem česky. Z různých důvodů se to však nedodržovalo a záleželo především na faráři, jaký jazyk zvolí. Od poloviny 19. století pak začíná do matrik opět pronikat čeština.

Součástí dnešního záznamu o úmrtí je: místo úmrtí, datum úmrtí, jméno a příjmení (popř. rodné příjmení), osobní stav, rodné číslo, pohlaví, státní občanství, místo trvalého pobytu, jméno, příjmení (popř. rodné příjmení) žijícího manžela/manželky/partnera, rodné číslo manžela/manželky/partnera, datum provedení zápisu a podpis matrikáře.

Některé matriky jsou bohatě zdobené, případně obsahují různé kresby a poznámky zapisovatele.

Obr. 5
České Křídlovce — titulní strana nejstarší matriky

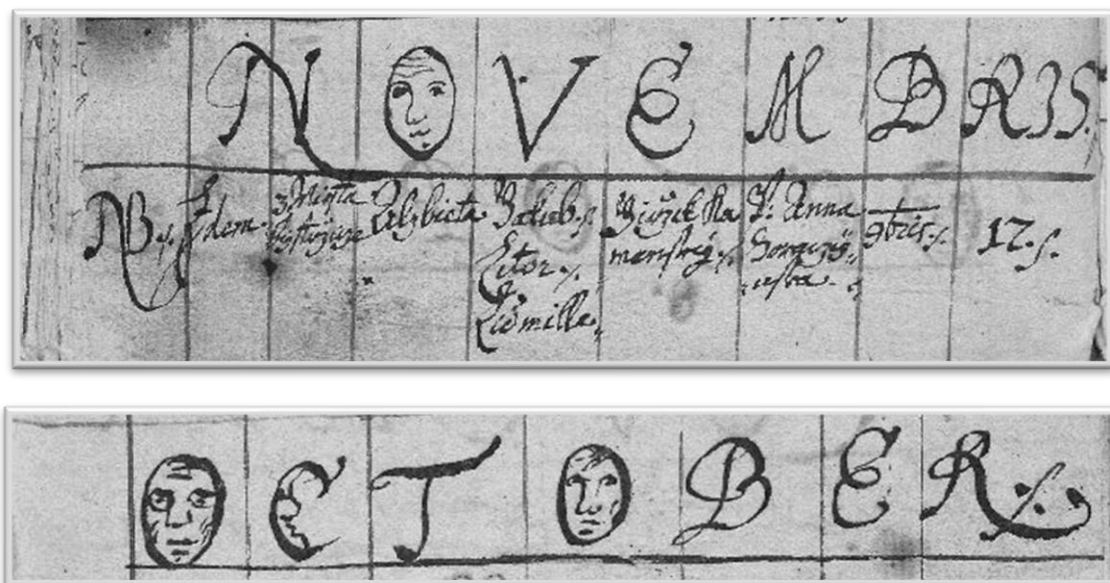
Obr. 7
MZ Janovice nad Úhlavou 1729—1784

11

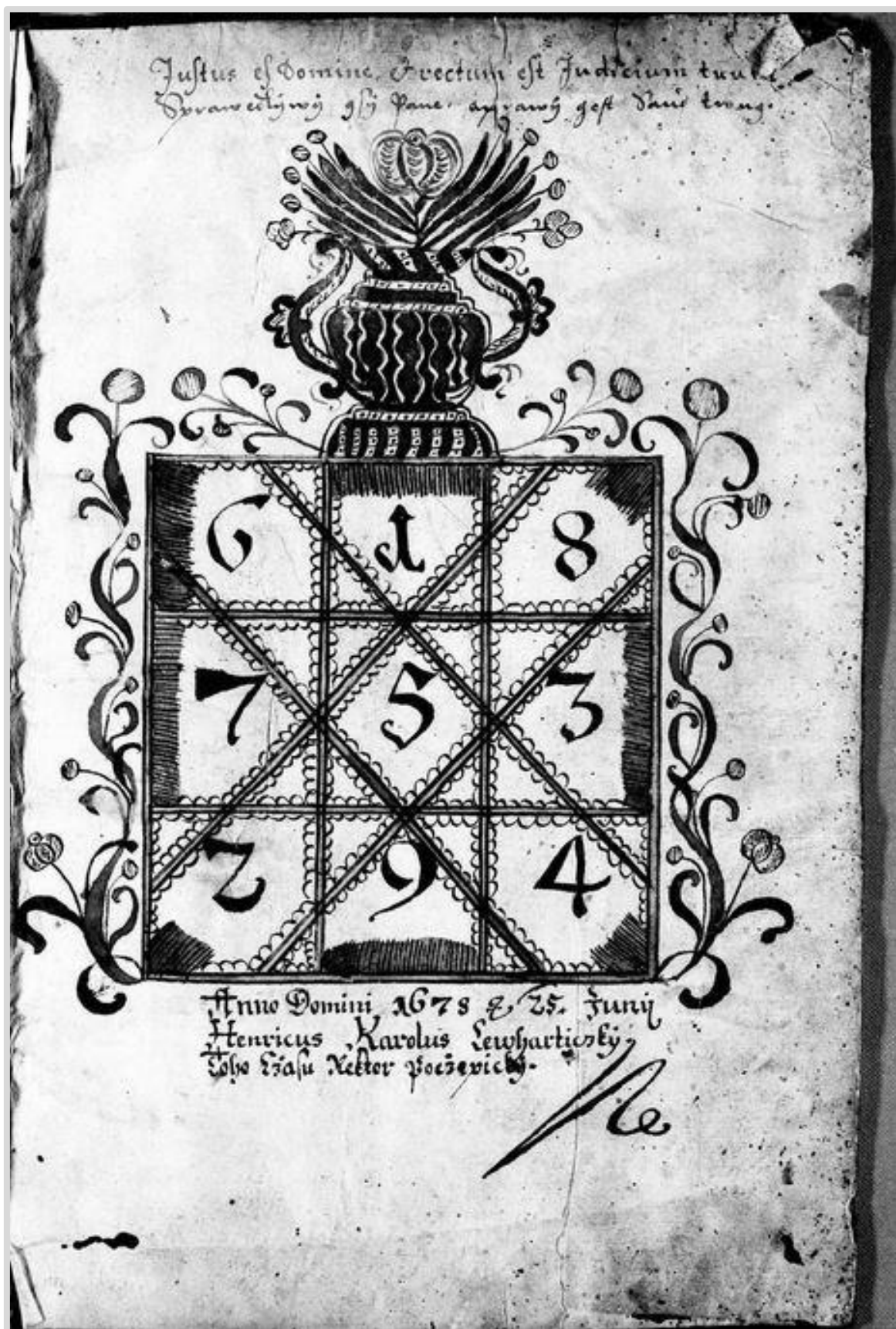
Obr. 8

MN Janovice nad Úhlavou 1729—1784

Obr. 9

Písmeno „O“ lákalo k úpravám

Obr. 11

Sudoku z roku 1678

Anno Domini 1675 25. Junii Henricus Karolus Lewharticzky toho času Rektor Poczepticzky

Urbáře

Pod pojmem urbář rozumíme předpis povinností poddaných v peněžních a naturálních dávkách a v robotě, které byly vybírány zpravidla ve dvou ročních termínech – 24. dubna na sv. Jiří a 16. října na sv. Havla

Velikost dávek si určovala vrchnost sama, a proto se plnění poddanských povinností na jednotlivých panstvích liší.

Úrok (Grundzins) se týkal veškeré půdy, na níž poddaní hospodařili. Vrchnosti odváděné naturální dávky představovaly především vejce, obilniny, luštěniny, zelenina a ovoce, drůbež, hovězí a vepřové. V urbářích byla původně stanovena i délka plnění robotních povinností. Ke zrušení roboty došlo až v roce 1848.

Stadt Siebenbrunn	
Grundbesitz St. Georgs Hof zu einem	47 40 4
Strom wegen mit Bienenhonig zu einem Hof	70 -- --
Strom wegen Termin Bienenhonig	Summa 117 40 4
1657 zum ersten Aprilis dem Hofmeister	20 -- --
dem 10. März wieder Hof	10 -- --
dem 31. März Hofmeister dem Hofmeister Hof	9 -- --
dem 12. März Hofmeister Hof gefallener Hofmeister	11 -- --
ist wegen mit Hofmeister Hofmeister Hofmeister	70 -- --
St. Georgs Hofmeister Hofmeister Hofmeister	47 40 4
Summa 117 40 4	
St. Siebenbrunn Hofmeister	
Grundbesitz St. Georgs Hof zu einem Hofmeister	24 29 2
Strom wegen mit Bienenhonig zu einem Hof	20 37 4
Strom wegen Termin Bienenhonig	11 0 4
Summa 24 29 2	

Obr. 12

Urbář bzeneckého panství z roku 1657

Gruntovní a pozemkové knihy

Do gruntovních a pozemkových knih se zapisovaly údaje o převodu a prodeji pozemků a nemovitého majetku a práv a povinností s nimi spojených.

Předchůdcem pozemkových knih byly Zemské desky, jejich vznik se datuje do období let 1260—1278. Původně se zaznamenávaly stručné zápisy o soudních sporech všeho druhu. Začátkem 14. století si šlechta začala zápisem v Zemských deskách zajišťovat svá soukromá práva na majetek. V Zemských deskách tedy můžeme hledat majetek šlechty, církevních řádů a bývalých královských měst.

Souběžně s Deskami zemskými postupně vznikaly knihy gruntovní a městské. Knihy městské jsou zápisy činěné z jednání před městskou radou. Zápisy o majetku v těchto knihách byly ovšem neúplné a mnohdy nejasné. Kupovaný dům byl například definován jen podle místního názvu s tím, že se nachází hned vedle pekaře Jakuba.

Gruntovní knihy se vedly od 15. až do poloviny 19. století. V nich byly zapsány informace o nemovitém poddanském majetku. Výhradním vlastníkem půdy byla vrchnost a naši předci dané grunty obhospodařovali, aniž by je ve skutečnosti vlastnili. Od vrchnosti mohli mít usedlost buďto pronajatou nebo i formálně zakoupenou, s čímž se pojilo právo grunt prodat, směnit nebo předat potomkům. Vrchnost o všech těchto věcech ale musela být předem informována a dát k nim povolení. Veškeré zápisy prováděla a knihy vedla vrchnostenská kancelář.

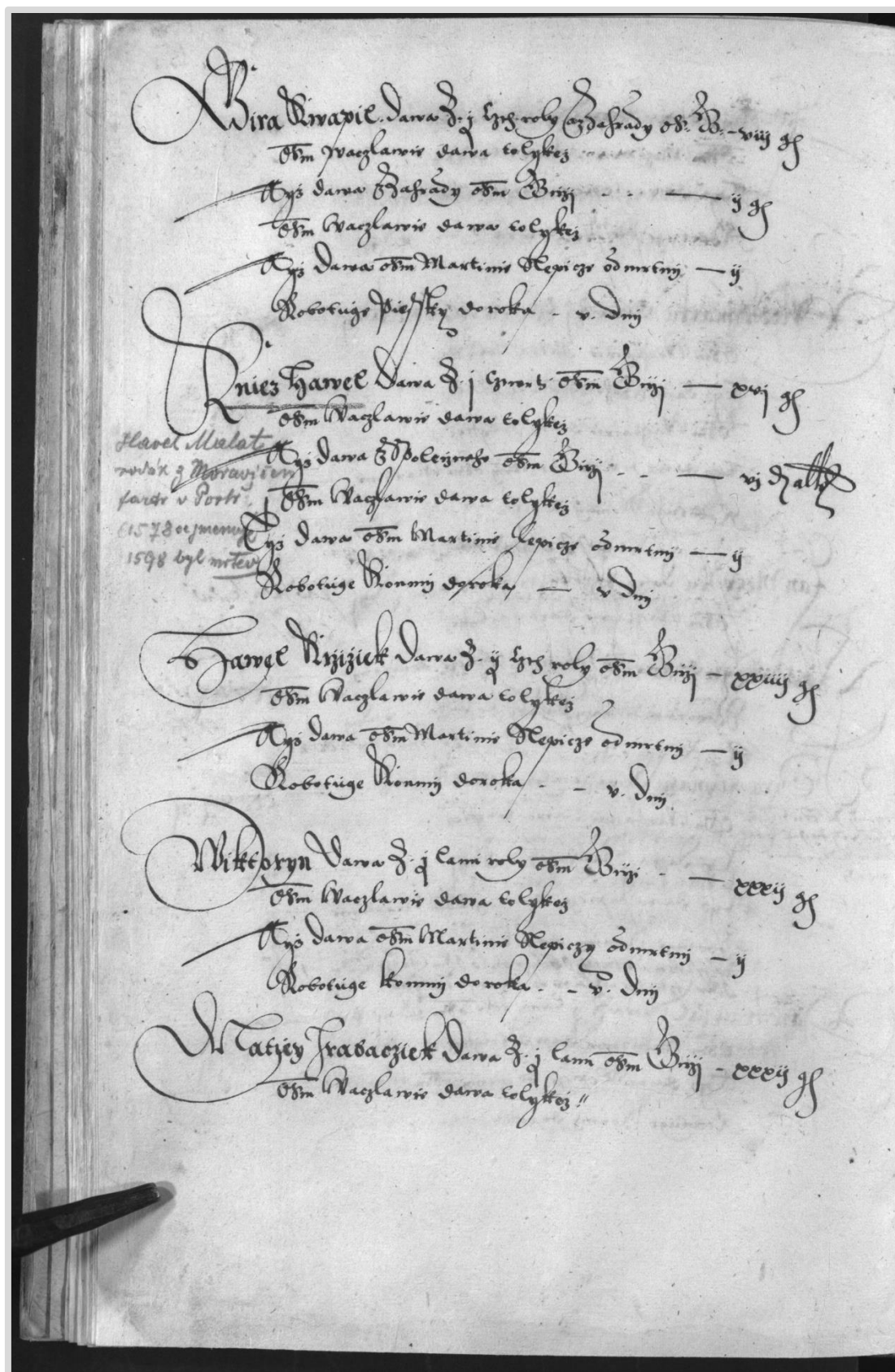
Hledat v gruntovních knihách není nic jednoduchého. Jednotlivé zápisy jsou dlouhé, plné zkratk a čítají i několik stran, často psané starou češtinou nebo němčinou.

Součástí každého zápisu je název gruntu. Usedlosti se často pojmenovávaly po tom, kdo je vedl původně, a to i v době, kdy už zde hospodařil úplně jiný rod. V zápisu je vždy také uvedeno, kdo od koho grunt kupuje a ve kterém roce k převodu došlo.

Se zrušením poddanství v roce 1848 došlo k přechodu na tzv. pozemkové knihy, které byly vedeny okresními soudy. V té době už se naši předci stali nejen formálními, ale také skutečnými vlastníky usedlostí.

V zápisech gruntovních knih je uvedena také celková cena usedlosti včetně jejího inventáře. Stejně tak je možné vyčíst, jak rozsáhlý pozemek náš předek vlastnil. Rozepsáno zde bývá i movité vybavení. Tím základním byly nástroje potřebné pro zemědělství – nejčastěji pluh, vůz, radlice, brány či kosa. Uvedena zde bývají také zvířata, která ke statku patřila. Nejrozšířenější byly krávy, prasata a slepice.

Do textu se také psala případná pasiva poddaného. Za větší přečiny, či naopak nečinnost vrchnost sesadila poddaného z gruntu („pro velkou lenost více hospodařiti nemohl“), občas utekl sám. V gruntovních lze najít zmínky o vyhoření gruntu či jiných pohromách.

Obr. 13

Urbář velkostatku Zábřeh z roku 1585 pro ves Postřelmov
 Vlevo nahoře jméno vzdáleného předka Jíry Kvapila

Lánové rejstříky

Vždy jsem žila v přesvědčení, že rodina mého otce, Karla Škrabala, pochází přímo z Brna, případně z jihu Moravy. Jak jsem ale při pátrání po svých předcích postupovala dále do minulosti, už jsem si tak jista nebyla. A tady mi pomohly lánové rejstříky zveřejněné na stránkách Moravského zemského archivu v Brně.

Lánové rejstříky

Předchůdcem lánové soustavy byl systém tzv. zbrojných koní. Za tureckých válek v letech 1520 až 1530 uložili moravští stavové jednotlivým držitelům panství, aby do války vypravili kompletní zbrojní koně s vyzbrojeným jezdcem, samozřejmě podle velikosti statku. Majitelé však místo skutečného koně a jezdce posílali jen peníze, a tak se v daňovém systému začal používat výraz „zbrojný kůň“ (Gildpferd, Scheflpferd), což byl poplatek, ne skutečný kůň. Tento systém se neosvědčil, a tak se v prosinci 1655 na sněmu Moravských stavů odhlasovalo zavedení nové berní jednotky. Soustavu zbrojných koní tak nahradila tzv. lánová soustava.

Lánový rejstřík je vlastně soupisem všech usedlostí, které vlastnilo poddanské obyvatelstvo, ať už na venkově nebo v poddanských městech a městečkách. Do tohoto soupisu nebyl zařazen majetek šlechty a královských měst a soupis samotný sloužil k daňovým účelům.⁴

Je to tedy vůbec nejstarší dochovaný moravský katastr vzešlý z druhé lánové vizitace, která se konala v letech 1669–1679. Tento první moravský soupis držitelů gruntů ale zahrnuje i údaje z roku 1657, kdy byla uskutečněna první lánová vizitace.

Lánový rejstřík (první lánová vizitace) byl sepsán v druhé polovině 17. století ve dvou různých provedeních. První lánová vizitace byla schválena moravskými stavy v roce 1655, mapování samotné však začalo až v druhé polovině roku 1656. Do konce roku byla zmapována pouze malá část Moravy, kompletně pouze tehdejší Jihlavský kraj, dále jen menší části Brněnského a Olomouckého kraje. Po zimě vizitace pokračovala a byla v dalším roce dokončena. Byla ale brzy napadena pro svou nepřesnost, hlavně pro naměření větší výměry polí, než jaká byla skutečně v krajině k dispozici.

Komínová daň

Stejně tak se s úspěchem nesetkal ani soupis komínů v roce 1667, který si vrchnost upravovala ve svůj prospěch. Daň se platila z každého komínu, který vyčníval nad střechu stavení. Daň komínová se vybírala od roku 1671 až do roku 1748 původně jen z poddanských komínů, později i z panských a městských. Ušetřeno nezůstalo ani duchovenstvo.

Druhá lánová vizitace

Proto bylo v roce 1669 rozhodnuto o vytvoření druhé lánové vizitace, která měla být revizí prvního mapování. Práce komisí, které mapovaly vsi na jednotlivých panstvích, byla založena na prvním rejstříku, ale zároveň docházelo k důkladnějšímu zkoumání faktů uváděných místní samosprávou. To vedlo k tomu, že se samotná druhá vizitace protáhla až do roku 1679. Druhý lánový rejstřík pak byl základem pro zdanění poddaného lidu na Moravě až do reformy císařovny Marie Terezie.

⁴ MATĚJEK, F.: Lánové rejstříky Hradištského kraje z let 1669–1671. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1984, s. 5.

Obsah katastru je následující:

1. jméno držitele nynějšího a jméno držitele v roce 1657, pokud se od něho liší;
2. počet kusů polí a případně vinic;
3. nález polí a vinic podle tří bonitních tříd:

„Do první ta pole, na nichž se daří pšenici a kde vyroste i dobré žito, do druhé pole žitná a do třetí, nejhorší, ta pole kde vyroste jen oves nebo špatné žito“.⁵

Obyvatelstvo v lánových rejstřících se dělí na tzv. lánové a nelánové.

Lánoví usedlíci jsou tací, kteří sedí na původní lánové půdě, kterou dostali jejich předkové při zavádění lánové soustavy.

Majitelé půdy, která do této soustavy nenáležela, nebo obyvatelé domků bez přidělu půdy byli nazýváni nelánovými usedlíky. Patřili mezi ně zejména podsedci, zahradníci a domkaři, většina z nich však žádnou půdu nevlastnila.⁶

Lánové obyvatelstvo

Mezi lánovým obyvatelstvem můžeme narazit na usedlíky s různými rozlohami pozemků, od 1/8 lánů až po 4 lány.

Lán je stará česká jednotka plošné výměry ale i vzdálenosti – odtud i název láník, pololáník. Podle A. Sedláčka se slovo lán objevuje již ve 13. století, a to ve významu „*pozemek, který se může zorati jedním potahem koní*“. Rozloha lánů byla tedy kolísavá. V době Rakouska-Uherska se její rozloha ustálila na 17,26 hektarech, ale dříve tato míra nebyla ve všech krajích stejná a pohybovala se v rozmezí od 18,5 do 28,2 hektarů. Pojem lán se dnes používá zejména ve smyslu rozlehlé pole, nebo ve významech daleko a veliká vzdálenost (ušli lán cesty, prošli lán světa).

Na panstvích, kde se namísto lánové soustavy používala měřicová, to byly rozlohy od 1 do 150 měřic půdy. Pokud se jednalo o plošnou výměru, tak měřice byla přibližně 0,19 hektaru. Pro názornost je vhodné uvést, že v měřicové soustavě byl za velkého rolníka považován hospodář na 61 a více měřicích polí, střední na 21-60 měřicích a drobný na 1-20 měřicích.

Teprve až po zavedení soustavy dolnorakouských měr na území celé tehdejší Rakouské monarchie v roce 1765 se tímto názvem začala označovat tzv. „vídeňská Metze“, což byla dutá míra o velikosti 61,49 litru jakož i jednotka plošného obsahu o velikosti 1918 metrů čtverečních. Na Moravě se ale také užívala měřice ve velikosti 53,55 litru, později se ustálila na hodnotě 70,60 litr.

Láníci – osedlí, vlastnili 1 lán půdy a více, 5–6 koní, 6–7 dojnic a využívali pomoci podruhů, kteří za ně robotovali. Přebytky z hospodaření mohli dávat na trh.

1/2 a 3/4 láníci vlastnili obvykle 3–5 koní, 3–6 kusů hovězího dobytka. Mohli být považováni za bohaté sedláky a také oni mohli dodávat své přebytky na trh. Do této skupiny jsou řazeni také řemeslníci.

⁵ MATĚJEK, F.: *Bonita půdy na Moravě po třicetileté válce*. Praha: 1980, s. 21.

⁶ MATĚJEK, F.: *Lánové rejstříky Hradištského kraje z let 1669-1671*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1984, s. 5, 10.

1/4 lánici a menší – jejich pozemky stačily sotva k obživě, mohli vlastnit koně i dobytek, avšak v malém počtu.⁷

Nelánové obyvatelstvo

Významné místo mezi nelánovým obyvatelstvem pak zaujímá podsedek. Dal by se charakterizovat jako poddaný, který nemá takové pozemky jako lánoví obyvatelé, a půda, kterou využívá, není ani do lánové soustavy započítána. Vlastní většinou půdu po kouscích, popřípadě může být úplně bez půdy, tedy bezzemek.

Podsedek (podsedník) tvořil od poloviny 16. století zhruba do třicetileté války ve střední, jižní a západní části Moravy hlavní složku neselského obyvatelstva. Od poloviny 17. století však podsedci mizí, a to zejména proto, že zabírali válkou uprázdněné selské usedlosti a tím se přesunovali do selské vrstvy.⁸

Podsedek-bezzemek bydlel v podsednické chalupě, u které měl malou zahrádku a poplatky odváděl pouze z pronajaté půdy, z usedlosti nikoliv. Mezi ostatními podsedky stál nejnižší. Lépe na tom byli podsedci a jejich násobky (půlpodsedek, dvojpodsedek), setkat se můžeme i s podsedkem, který držel čtvrtlán.

Další dělení je podle stáří a způsobu osídlení v obci na osedlé, jejichž grunt byl přiznán již v roce 1657, nově osedlé po roce 1657, zpustlé po roce 1657 (neue Öedung) a na zpustlé grunty ještě před rokem 1657 (alte Öedung).

Existovala dvě hlavní kritéria pro určení daňového zatížení – velikost usedlosti a kvalita (kategorie) půdy, kterou daný usedlý obdělával. Oboje dohromady dávalo tzv. berní lán. V případě půdy první kategorie (půda, do které se seje pšenice) to bylo 100 měřic osevu, druhé kategorie (půda, do které se seje oves) to bylo 125 měřic, v případě půdy třetí kategorie (půda, do které se seje žito) to bylo 150 měřic.

Dále v rejstříku najdeme údaje týkající se množství osévané půdy. Jedná se o údaj, na kolik kusů orné půdy sedlák seje, tj. na kolika místech má pole. Osev se uvádí ve starých rakouských plošných mírách – Metz⁹ a Achtel¹⁰, tedy měřice, která činila 0,19 hektaru a Achtel, který se odvozoval od měřice – už z jeho názvu vyplývá, že se jednalo o jednu osminu měřice.

Tabulka¹¹ v lánovém rejstříku má vždy ustálenou podobu – první jsou uváděni největší sedláci – tedy ti, kteří drží největší rozlohu orné půdy. V každém řádku je pak vždy jako první uveden sedlák sedící na gruntě v době sepsání lánového rejstříku, jako druhý je uveden sedlák „před“ (vor) – v době sepsání prvního lánového rejstříku. Jsou zde uvedeni jak sedláci držící půdu, tak domkaři bez půdy, a také opuštěné nebo pusté grunty (oedung) nové nebo staré.

V obou soupisech jsou zaznamenáni pouze lidé držící půdu. Nenajdeme v nich informaci o jejich rodinách, ani osoby neusedlé, mezi které patřili podruzi, nádeníci, nejruznější nájemci, osoby stěhovavé a podobně.

⁷ VAŘEKA, M.: *Urbář plumlovského panství z roku 1624*. Ostrava: Filozofická fakulta ostravské univerzity, 2009, s. 42.

⁸ MATĚJEK, F.: *Podsedek na Moravě: obrázek z dějin poddaného lidu*. Brno: Musejní spolek, 1970, s. 39.

⁹ Metz – měřice (1 měřice = cca 1918 m² = 0,19 ha)

¹⁰ Achtel – osmina (1 Achtel = cca 240m²)

¹¹ Lednická Blanka, Sestavte si rodokmen, Praha 2012

Lánové rejstříky tvoří soubor 365 svazků (fond D 1, signatura 1—371). Jsou zveřejněny na webových stránkách Moravského zemského archivu v Brně (dále jen MZA) na adresách:

www.mza.cz/a8web/a8apps1/D1/D1-Inventar.pdf
<http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/D1/A8SL4DD2Bad3D1.htm>

Dorf Schebrow.		Definden.					
		1. Class		2. Class		3. Class	
		m	st	m	st	m	st
Angelebene Pawern	8					13	
Wahlan Polow	8					13	
Mihel Brnary	4					24	
Wahlan Woplat	5					12	
Damiel Czap	4					16	
Gyrfa Pawlasi	4					11	
Summa angelebene wirth	39					89	

Obr. 14

Lánové rejstříky pro ves Šebrov, na předposledním řádku najdeme jméno vzdáleného předka Staňka Čápa a jeho otce Jakuba

Rektifikační akta

Rektifikační akta obsahují přípravný materiál k tereziánskému rustikálnímu katastru. Nalezneme zde výsledek práce rektifikační komise z let 1749—1768 a starší berní písemnosti z období 1667—1768. Pojem rektifikace můžeme v češtině vyjádřit termíny – oprava, korektura, zpřesnění.

V rektifikačních aktech se vyskytují tyto písemnosti:

1. Přiznávací list z roku 1667 k domovní dani. Je vždy pořízen pro celé panství a dělen podle jednotlivých vsí. Obsahuje jméno hospodáře, údaj o velikosti jeho gruntu (ve zlomcích lánů), přičemž je zde uvedeno, zda jde o starého osedlého, lhotníka nebo dosud neobsazenou poustku¹². Na obalu listu je připojeno celkové shrnutí.
2. Přiznávací list ke komínové dani z roku 1671 uvádí, kolik bylo tehdy zaznamenáno na panských realitách komínů. I zde je na obalu poznamenáno závěrečné shrnutí.
3. Následující část záznamu obsahuje různé písemnosti o změnách daňového vyhodnocení v letech 1680—1750.
4. Rozsahem největší je Poddanská přiznávací tabulka z roku 1749 (Unterhänige Fassions Tabelle). Jedná se o vázanou knihu určenou pro část nebo celé panství. Seřazena je podle jednotlivých vsí a v nich pak podle velikosti.

Obsahuje tyto údaje:

jméno držitele statku v době druhé lánové vizitace;

- souhrnný údaj o výměře orné půdy a vinic v době druhé lánové vizitace bez ohledu na jejich bonitu;
- držebnostní číslo bylo užito pro označení usedlosti a patří mezi údaje, které procházejí všemi dalšími katastry až do katastru josefínského. Bylo odlišné od čísla popisného;
- poslední z údajů podává informaci o jménu držitele z roku 1749, i o názvech všech jím obdělávaných polí;
- nakonec následuje popis obce, stavu a úrodnosti půdy, údaje o způsobu orby, o velikosti úhoru, o pěstovaných plodinách, o lnu, o situaci se dřevem, o trhu s obilím a podobně. Tuto poznámku připojil vždy držitel panství nebo jeho výkonný úředník a schvalovala ji svými podpisy a pečeti celá obec.

Rektifikační akta jsou uložena v MZA Brno fond D2 – Rektifikační akta

V digitalizované podobě je najdeme na adrese:

<http://www.mza.cz/a8web/a8apps1/D2/A8SL4DD2Bad3D2.htm>

¹² Poustka je opuštěná a neobhospodařovaná usedlost, kterých bylo hlavně po třicetileté válce hodně. Cena takového gruntu byla snížena, protože byl bez dobytka a vybavení (svršků) a často také ve špatném stavu. Vrchnost se po třicetileté válce snažila tyto poustky pokud možno obsadit, protože fungující usedlost znamenala příjem platů, dávek a pracovní síly (robota). Byla to doba velkých majetkových změn na všech úrovních. K selskému statku mohla přijít rodina chudších rolníků, nebo dokonce bezzemků.

Namen des Markts, Dorfs, oder Guts.		Namen dermaßen an unterschiedlichen Orten, oder Gerichten.		Grund-Stücken auf unterschiedliche Maas des Winter-Korns, und Brenner-Weizen gerechnet.		Grund-Stücken auf unterschiedliche Maas des Winter-Korns, und Brenner-Weizen gerechnet.	
RUBRICA I.		RUBRICA II.		RUBRICA III.		RUBRICA IV.	
Namen derer jetzigen Grund-Stücken.		Namen derer jetzigen Grund-Stücken.		Namen derer jetzigen Grund-Stücken.		Namen derer jetzigen Grund-Stücken.	
Dies haben zur Zeit der ersten Visitation inne gehabt.		Dies haben zur Zeit der ersten Visitation inne gehabt.		Dies haben zur Zeit der ersten Visitation inne gehabt.		Dies haben zur Zeit der ersten Visitation inne gehabt.	
An den Erb- und Weingarten.		An den Erb- und Weingarten.		An den Erb- und Weingarten.		An den Erb- und Weingarten.	
Weizen stl. Weizen stl.		Weizen stl. Weizen stl.		Weizen stl. Weizen stl.		Weizen stl. Weizen stl.	
2		2		2		2	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	
1		1		1		1	

Sčítací operáty

Dalším důležitým pramenem pro poznání způsobu života našich předků jsou sčítací operáty. Obsahují řadu údajů, které mohou poskytnout obraz o postavení a životě jednotlivých rodin v období od šedesátých let 19. století až do roku 1921. V mnoha případech se dochovala pouze torza jednotlivých sčítání a tak badatel musí použít i další zdroje.

Pravidelná sčítání lidu v habsburské monarchii byla stanovena reskriptem, který 13. října 1753 vydala Marie Terezie. První soustavné sčítání proběhlo v roce 1754 a konalo se se současně a jednotně na území celého soustátí.

V roce 1869 byl vydán nový říšský zákon o sčítání a od té doby se sčítání provádělo každých deset let, tedy vždy z 31. 12. na 1. 1. v roce, který končil nulou.

Nezjišťovaly se pouze počty obyvatel a domů, ale ještě řada dalších údajů ze kterých může badatel vytěžit cenné poznatky.

Ze sčítacích archů můžeme získat údaje o osobách bydlících v jednotlivých domech nebo bytech, a sice: křestní jméno a příjmení, pohlaví, data a místo narození, někdy státní a domovskou příslušnost, obcovací řeč, náboženství a kupodivu i znalost čtení a psaní. Dále povolání hlavní, případně i vedlejší. Ve starších formulářích, i z první republiky, byla samostatná rubrika k údajům o případné tělesné, někdy i duševní vadě. Až do roku 1910 se prováděl i soupis dobytka, drůbeže a úlů.

Tyto údaje nám umožňují vytvořit si vcelku reálný obraz o třídním rozdělení vesnice i o vzájemných vztazích jednotlivých vrstev obyvatel. Můžeme sledovat změny v charakteru zaměstnání, zánik různých odvětví domácké výroby, zanikající i nově vznikající profese, počet obchodníků i živností, vliv rozvíjejícího se průmyslu.

Sčítání podle tohoto zákona bylo ukončeno první světovou válkou a zánikem habsburské říše. Poslední sčítací operáty tedy pocházejí z roku 1910. Nedlouho po vzniku Československa, v roce 1919, byl založen Státní úřad statistický a od roku 1921 probíhá sčítání v modernější formě.

V letech 2014 až 2019 byly díky práci Moravského zemského archivu tyto materiály digitalizovány a jsou přístupné na stránkách www.mza.cz/scitacioperaty.

Právě sčítací operáty mi pomohly osvětlit část života mé prababičky Josefy Škrabalové rozené Kvapilové i její starší sestry Ludmily.

Podrobněji se o nich zmiňuji v kapitole IV. generace – František Škrabal (1861—1917)

Přihlašovací lístky

Přihlašovací lístky lze najít pod různými názvy jako policejní přihlášky a odhlášky, evidenční karty obyvatel, přihlašovací karty obyvatel, přihlášky a odhlášky pobytu a podobně. Pokud se zachovaly, tak mohou dobrým zdrojem informací o pohybu našich předků.

V roce 2008 jsem získala přihlašovací lístky části Špačkovy rodiny a ty mě nasměrovaly k místu, odkud rodina mé babičky Marie Škrabalové rozené Špačkové pocházela.

Přes Brno, Nebovidy, Unkovice a Kobylnici jsem se dopátrala malé a zapadlé vsi na Vysočině s těžko vyslovitelným jménem Vrtěžíř, o jejíž existenci jsem do té doby nic netušila.

Obr. 16 - „Lístek ohlašovací pro nájemníky“ mého pradědečka Franze Špačka z roku 1913. Byl to skvělý zdroj informací – zjistila jsem datum a místo narození a datum úmrtí Franze Špačka, jméno a datum narození prababičky Karoliny a jejích dvou dcer – mé babičky Marie a její

nejmladší sestry Žofie. Pradědeček Franz se tady prezentuje coby obchodník a hrdý majitel domu číslo 31 na Komárovském nábřeží v Brně.

Obr. 17 - „Lístek ohlašovací pro nájemníky“ - Marie Škrabalová rozená Špačková
Tady je další důležitá informace – měsíc a půl po vzniku „Slovenského štátu“ (14. 3. 1939) babička s tetou Marií odcházejí z Bratislavy do Brna, dědeček a otec je následují o šest týdnů později.

Meldetettel
für Hausparteien
Listek ohlašovací
pro nájemníky.

Obec: Melaník
Ulice: Melaník 31
Čís. 31

Jméno a příjmení: František Špaček
Charakter (Beruf): obchodník
Období, Rejst. řád: Melaník, okres, země
Datum ohlášení: 22. srpna 1913
Datum narození: 18. listopadu 1861
Město a rok narození: Melaník 18. listopadu 1861
Jméno a rok narození manželky a dětí: Žofie 30. března 1901
Datum ohlášení: 22. srpna 1913
Podpis nájemce: František Špaček
Podpis pronajímatele: Franz Špaček majitel domu

Obr. 16

František Špaček, Lístek ohlašovací z roku 1913

24

POLICEJNÍ ŘEDITELSTVÍ V BRNĚ
28. IV. 1939
Ohlašovací oddělení

Listek ohlašovací
pro podnájemníky.

Obec: Brno
Ulice: Komárovské nábřeží 31
Čís. 31

Jméno a příjmení: Marie Škrabalová rozená Špačková
Zaměstnání (povolání): pro domácnost
Roditě, okres, země: Melaník, okr. Brno
Datum ohlášení: 22. srpna 1913
Datum narození: 4. listopadu 1919
Město a rok narození: Melaník 4. listopadu 1919
Jméno a rok narození manželky a dětí: Žofie 30. března 1901
Datum ohlášení: 22. srpna 1913
Podpis nájemce: Marie Škrabalová
Podpis pronajímatele: Marie Škrabalová

Obr. 17

Marie Škrabalová, rozená Špačková, Lístek ohlašovací z jara roku 1939

[Zpět na obsah](#)

II. Jména a příjmení v našem rodokmenu

Jméno jako základní znak lidské identity

Každý z nás má nejméně dvě jména, osobní a příjmení.

Osobní (křestní, úředně rodné) jméno bylo po dlouhou dobu jediným označením osoby. Ještě na počátku 18. století byly seznamy osob řazeny podle něho. Později, kdy počet lidí narůstal a v jedné lokalitě se vyskytovalo více lidí téhož jména, objevila se potřeba rozlišení.

Na řadu přišly různé obměny jmen, ještě později příjímí (přízvisko), která se připojovala za jméno a většinou označovala tělesné vlastnosti, podobu, věk nebo zaměstnání.

Bohatým zdrojem pro vznik příjmení byla i domovní jména a domovní znamení. Mohlo to být ale i naopak, domovní jméno vzniklo z příjmení majitele.

Příjímí se nedědila, byla individuální. Z nich se postupně v průběhu staletí vyvinula dědičná příjmení, tak jak je známe dnes. Celý proces začal nejprve u šlechty, měšťanů a svobodných sedláků.

V roce 1770 nařídila Marie Terezie, že poddaní mají mít nadále jen jedno příjmení a nemají je už měnit podle gruntu nebo také po střeše.¹³ V roce 1777 vydala další nařízení, podle kterého manželka a děti dostávají jméno po manželovi, respektive otci. Občas tomu bylo i naopak, když se muž přizemil na ženin grunt. V našem rodokmenu se takový případ objevil koncem 17. století.

Salomena (1647–1696), vdova po Jiříku Škrabalovi, se vdává v roce 1680 za Ondřeje Němce z Ráječka, který se nastěhuje k Salomeně, hospodaří na statku a postupně se z něj stane Škrabal. To potvrzuje i fakt, že dvojčata narozená tomuto páru rok po svatbě se jmenují Adam a Eva Škrabalovi.

Další změnu jména jsem zaznamenala u předků Marianny Bajerové (1783–1847), manželky Filipa Špačka (1781–1847) z Vrtěžíře. Příjmení se psalo různě Pagar, Pager, Paier, Payer, Baier. Nakonec se ustálila česká podoba Bajer. Ovšem nejstarší dohledaný předek, který se narodil někdy na počátku 17. století, je v matrice zapsán jako Jan Uchytílků vulgo Bajer.¹⁴

Neměnnost a dědičnost příjmení uzákonil až Josef II. v roce 1780 kdy stálé a neměnné příjmení dostali i bezzemci a čeledí.

Dnešní podoba příjmení se datuje přibližně od poloviny 19. století, kdy došlo k pravopisné reformě.

Pro všechna příjmení používám v tomto textu dnešní ustálený tvar.

Křestní – rodné jméno

Katolická církev ustanovila, že křestním jménem má být jméno některého světce, aby dítě mělo patrona a ochránce. V polovině 16. století církev usilovala o pojmenování dětí na základě římské martyrologie¹⁵. Od roku pak 1614 platil pro křesťany tzv. Rituale Romanum, což byl jakýsi seznam „vhodných“ jmen vydaný papežem Pavlem V. Dětem se neměla dávat jména pohanská, směšná či vulgární.

Udělování jmen při křtu bylo ovlivňováno rozličnými podněty. Děti dostávaly jména po kmotrech a velmi často byly pojmenovány jménem svatého, kolem jehož svátku se narodily.

¹³ Na venkově se rodinám často říká jinak, než se píší; takové jméno se nazývá „po stavení“, „po střeše“, „po doškách, po chalupě ...

¹⁴ Jan Uchytílků nebo Bajer, známý jako Bajer....

¹⁵ seznam mučedníků; seznam svátků jednotlivých mučedníků v pořadí církevního roku, Původně šlo o seznam křesťanských mučedníků, obsahující líčení jejich života.

Inspirací mohlo být i jméno význačné a vlivné osobnosti z nejbližšího okolí, rodiče se konejšili nadějí, že jejich dítěti se povede v životě stejně dobře.

Příklad najdeme v blanenských matrikách z konce 17. století. U dětí řemeslníků, ale i sedláků a podruhů se znenadání objevuje zcela netypické jméno, pro chlapce Ernest a pro dívky Ernestina. Souviselo to s příchodem nového majitele blanenského panství Arnošta (Ernsta) Leopolda Gellhorna. Po jeho smrti křestní jméno Ernest z matrik zcela vymizelo.

V první polovině 18. století se stávají nejfrekventovanějšími jmény Marie a Josef, souvisí to s rozšířením kultu Panny Marie a svatého Josefa. Oblíbená byla i Rozálie, jméno se vztahuje ke svátku Panny Marie Růžencové.

Svátek Panny Marie Růžencové připadá na 7. říjen, výročí námořní bitvy u Lepanta.

Tehdy, 7. října 1571, spojené námořní síly Svaté ligy rozdrtily hlavní flotilu Osmanské říše a ukončily tak obavy křesťanského světa z možného brzkého tureckého útoku na Apeninský poloostrov a další části Středomoří.

V upomínku na toto vítězství, které papež Pius V. připisoval své neustálé modlitbě růžence, stanovil svátek Panny Marie Růžencové právě na tento den.

Jména se dávala i podle zasvěcení farního kostela, kupříkladu v Blansku se hodně chlapců jmenovalo Martin, případně podle jména křtícího faráře. Pojmenování po rodičích nebylo až tak časté, jména po rodičích dostávali většinou mladší sourozenci.

V rodině se mohly objevit i děti téhož jména – například Jan (Jan Nepomucký, Jan Křtitel či Jan Evangelista), nebo několik Františků či Aniček.

V některých rodinách dostávalo nově narozené dítě jméno po svém zemřelém sourozenci „aby ho nahradilo“. Týkalo se to většinou chlapců.

Po roce 1860 se vedle jmen světců stále více uplatňují jména národní – Jaroslav (Líčeník), Bohumil (Jaroušek), Věra (Líčeníková), Cyril a Metoděj (bratři Líčeníkovi), Vlasta (Stejskalová), Zora (Hromadová). To souviselo s etapou národního obrození, snahou čelit germanizaci a snahou o zachování samostatné existence českého jazyka.

Jak vznikala naše příjmení¹⁶

Podle vzniku můžeme česká příjmení rozdělit do čtyř základních skupin. Jsou to příjmení vzniklá z rodných a křestních jmen (Beneš, Martinů), z místních jmen (Těšínský, Uher, Zduba, Hanák, Slezák, Přílučák), z apelativ tj. podstatných jmen, přídavných jmen, citoslovcí, sloves (Škrabal, Kvapil, Špaček, Musil, Stejskal a ze slov cizího původu.

Na Moravě, odkud naše rodina pochází, se často vyskytují příjmení odvozená od lidské činnosti (sloves). V rodokmenu jich máme několik – Škrabal, Dovrtěl, Kvapil, Vykoukal, Doležal, Stejskal.

Rozšíření a význam příjmení v našem rodokmenu

Škrabal

Příjmení Škrabal/Škrabalová patří k těm méně frekventovaným, v roce 2017 žilo v České republice 2514 nositelů tohoto příjmení. Nejčastěji se toto příjmení vyskytuje v okolí Uherského Hradiště, Kroměříže a Olomouce. V Blansku, kde je původ naší rodiny, žilo v roce 2017 45 osob s příjmením Škrabal/Škrabalová.

Údaje jsem čerpala z volně dostupné databáze Ministerstva vnitra ČR (MVČR), konkrétně ze stránky Četnost jmen a příjmení – MVČR¹⁷.

¹⁶ Dobrava Moldánová: Naše příjmení, 2010

¹⁷ <http://www.mvcr.cz/clanek/cetnost-jmen-a-prijmeni-722752.aspx?q=Y2hudW09MQ%3D%3D>

Příjmení se dále vyskytuje v USA, Německu, Rakousku a Švýcarsku, žádnou spojitost s naší rodinou jsem však zatím nenašla. Na Slovensku se příjmení Škrabal vyskytuje zřídka. Návaznost jsem objevila pouze v okolí Košic, jedná se pravděpodobně o potomky Františka Škrabala, strýce mého otce.

Nejstarší písemně doložený předek je v blanenské matrice úmrtí v roce 1680 zapsán jako Giržik Sskrabal. Tato forma zápisu se používala do poloviny 18. století, později se v zápisech objevuje forma Schkrabal a od 70. let 19. století se ustálila dnešní podoba – Škrabal. Potěšilo mě, když jsem se dočetla, že příjmení Škrabal značilo člověka vzdělaného, znalého písma. Opak bude asi pravdou, ještě v polovině 19. století se v matrikách místo podpisu objevují pod jmény našich předků ony známé tři křížky. Naše příjmení ale na každý pád spadá do kategorie příjmení označujících osobní vlastnosti, zvyky, a v tomto případě patrně i zlozvyky.

Na Blanensku se v 18. a 19. století vyskytovala i příjmení Neškrabal a Vyškrabal. V současnosti příjmení Neškrabal/Neškrabalová nosí 22 lidí, Vyškrabal/Vyškrabalová nejsou žádní.

Špaček

Toto příjmení patří k těm rozšířenějším, v roce 2016 žilo v Čechách a na Moravě 10 716 mužů a žen s tímto příjmením. Špaček je samozřejmě název ptáka, ale taky se tak nazýval čep ve mlýně.

Ličeník

Rodina Ličeníkova má původ na Hodonínsku. První doložený předek pocházel z Lužic nedaleko Mikulčic. Podoba příjmení se v průběhu staletí měnila, v prvních zápisech se objevuje Liczenik, Liczenik, později Ljcenjk, Litschenik, Liczenjik, Litzenjik. Konečná podoba je Ličeník/Ličeník.

27

Příjmení Ličeník/Ličeníková v roce 2017 nosilo 192 osob, Ličeníků bylo celkem 15. Všichni mají ovšem společného předka – rozdílnost vznikla špatným přepisem matričního zápisu v 19. století.

Původ je v přídavném jméně „líčený“ což kdysi znamenalo předstíraný nebo falešný. Aby nám to nebylo líto, tak příjmení naší matky mohlo být odvozeno i z přídavného jména „líčen“, což znamenalo sličný, pěkný. Samozřejmě se kloním k této možnosti – Ličeníkové byli většinou lidé vysoké štíhlé postavy, modrých očí a rusých vlasů. Nositelé tohoto příjmení žijí na Moravě, především na Hodonínsku. V Čechách je najdeme pouze v Praze a jsou to všechno „moravské náplavy“.

Přílučik

Toto příjmení patří mezi nejméně časté. Podle databáze MVČR, připadá jeden Přílučík na 227 671 obyvatel. Příjmení je tak zřídka, že není uvedeno ani v knize "Naše příjmení" od Dobravy Moldánové. Přílučíkovi žijí na Zlínsku a v okolí Uherského Hradiště. V roce 2016 žilo celkem 162 nositelů tohoto příjmení.

Ač se nabízí nesprávný výklad od slova luk (zbraň), nebo lučík (součást pušky), případně i zdobnělina jména Lucius, tak původ může být ve slově lučí – louky. Znamená to tedy někoho, kdo bydlel u luk, na rozdíl od někoho se stejným jménem, který bydlel pod lesem nebo u kostela. Osobně se však kloním k názoru, že se jedná o příjmení vzniklé z místních jmen – naši předkové pocházeli pravděpodobně z osady Příluky, dnes součásti Zlína a od počátku 18.

století pak žili ve vesnici Louky (Luk, Louka). Dnes je také součástí Zlína a jmenuje se Louky nad Dřevnicí.

Jedna větev žije v na Slovensku v Holíči, další se koncem 19. století usadila v Rakousku v obci Lassee, vzdálené pouhých 30 kilometrů od Bratislavy. Obě tyto větve používají příjmení Prilučík/Prilucik.

V Americe, především v Texasu, žijí potomci Jana Přílučíka, nemanželského syna Barbory. Jan se narodil ve Velké Lhotě na Zlínsku v roce 1865 a zemřel za „velkou louží“ v roce 1951. Vystěhoval se pravděpodobně krátce po smrti svého prvorozeného syna Františka (+1890), protože už v lednu 1891 se ve státě Texas, v městě Ellinger, narodil Frank Prilucik a po něm sedm dalších dětí.

Rodokmen Karla Škrabala – místa původu				
Generace	Manžel	Místo narození	Manželka	Místo narození
01	Karel Škrabal	Bratislava		
02	Karel Škrabal	Bratislava	Věra Líčeníková	Moravský Sv. Ján
03	Karel Škrabal	Brno	Marie Špačková	Nebovidy 53
04	František Škrabal	Horní Lhota 5	Josefa Kvapilová	Šumpersko
05	Anton Škrabal	Horní Lhota 5	Anna Horáková	Sloup 51
06	Jakub Škrabal	Horní Lhota 5	Františka Klimešová	Horní Lhota 12
07	Jan Škrabal	Horní Lhota	Marina Kalašová	Ráječko
08	Fabian Škrabal	Blansko	Eva Pokorná	Dolní Lhota
09	Sebastian Škrabal	Blansko	Johanna Čáповá	Šebrov
10	Jiří Škrabal	Blansko	Salomena Nečasová	Husle
11	Lukáš Škrabal	Blansko		

Tabulka 1.
Rodokmen Karla Škrabala – místa původu

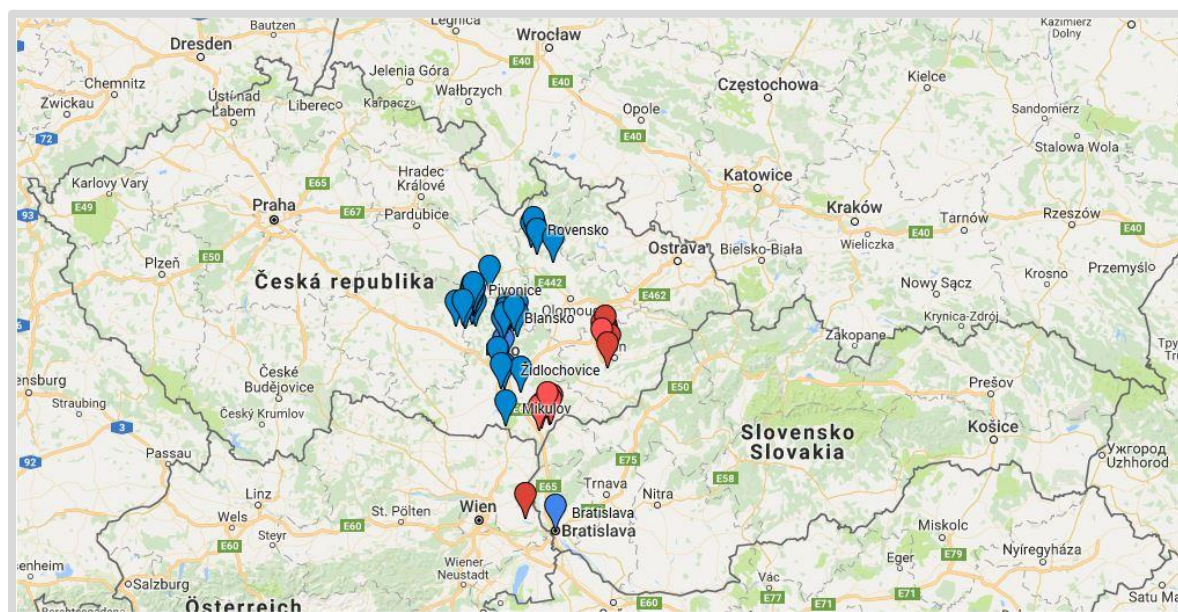
Rodokmen Věry Škrabalové roz. Líčeníkové – místa původu				
Generace	Manžel	Místo narození	Manželka	Místo narození
01	Věra Líčeníková	Moravský Sv. Ján	Karel Škrabal	Bratislava
02	Metoděj Líčeník	Mikulčice	Josefa Přílučíková	Lassee 105
03	Jan Líčeník	Mikulčice 55	Helena Benešová	Hrušky 34
04	Matouš Líčeník	Těšice 81	Jenovéfa Bušková	Těšice 29
05	Jan Líčeník	Lužice 65	Apolonie Šimčíková	Těšice 6
06	Jan Líčeník	Lužice 65	Rosalie Krupicová	Tvrdonice 91
07	Michael Líčeník	Lužice	Anna Bařinová	D. Bojanovice
08	Pavel Líčeník	Lužice	Kateřina Nedbalcová	Lužice
09	Michael Líčeník		Kateřina N	

Tabulka 2.
Rodokmen Věry Líčeníkové – místa původu

Mapa 1.
Místa původu předků Karla Škrabala (*1964) – *Škrabal*, *Ličeník*

29

Mapa 2.
Místa původu – vývod Karla Škrabala (*1964) — (*muži*, *ženy*)

Trocha statistiky

Nepřekvapuje, že křestní jména František a Josef, a za nimi hned v závěsu Karel, se v rodině mého otce objevují nejčastěji. Není divu, i dnes patří k oblíbeným.

Josef pochází z hebrejského jména Jóséph, které dle židovské tradice nosil jeden z patriarchů izraelského národa, syn Jákoba. Jméno se z hebrejštiny překládá jako „Bůh ti dá (dítě)“, „Bůh ti dá následovatele“, „Bůh ti přidá“. Velmi oblíbené bylo za vlády císaře Josefa II.

Mužské křestní jméno *František* má dvě verze výkladu. Dle první teorie pochází z italštiny, dle druhé, méně pravděpodobné, je původem z němčiny. Obecně používaný výklad jména František nás zavádí do Itálie. Prvotní italská podoba jména „Francesco“ vznikla jako přezdívka Jana Bernandoneho, později svatého Františka z Assisi. Jeho otec mu prý v mládí přezdíval Francesco, v překladu „malý Francouz“, protože si chlapec přes svoji francouzskou matku rychle osvojil francouzštinu. František z Assisi se posléze stal světce a jeho přezdívku „Francesco“ začali užívat ti, kteří ho obdivovali. Tohoto světce si jako vzor brali muži i ženy, jméno postupně zobecnělo.

Křestní jméno *Karel* má německý původ s kořeny sahajícími až do latiny – Carolus. Jméno zaznamenalo velkou oblibu v době vlády římského císaře Karla Velikého. Díky tomuto nositeli se rychle rozšířilo po celé Evropě. Slovo „karl“ se navíc začalo používat jako obecné označení pro krále či panovníka.

V rodině se objevila i některá méně frekventovaná jména – Fabián a Šebestyán, Adolf, Dominik a kupodivu i několik Engelbertů.

U dívek nejčastější jméno bylo Marie v různých podobách (Marina, Mařena, Marianna), oblíbená byla i Františka a Anna. V 17. století se objevují dnes už zřídka jména Salomena, Polesina, Justina nebo Judita.

V rodině Líčeníkové každý pátý chlapec dostal při křtu jméno Jan, po něm následovali František s Pavlem. V 19. století se objevují jména bájných slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. To souviselo s působením Soluňských bratří na Moravě, v oblasti odkud naši předkové pocházeli ale i s obdobím národního obrození.

Z méně častých jmen jsou to Rochus, Prokop nebo Florian a Klemens.

Mezi dívkami kraluje samozřejmě Marie, následovaná Annou, Kateřinou a Františkou. Vyskytuje se i Angelina, Filomena, Uršula nebo dokonce Mechtildis.

[Zpět na obsah](#)

III. Genealogické diagramy – rodové stromy

Vyznat se v někdy velmi spleťtých rodinných vztazích nám pomáhají genealogické diagramy – rodové stromy, běžně hovoříme i o rodokmenu nebo o genealogické tabulce.

Rozrod

Je nejkomplikovanější formou genealogické tabulky – obsahuje potomky výchozí osoby, respektive výchozího manželského páru, tedy ty osoby, které mají společného předka. Existují dva způsoby vytváření rozrodu. Prvním je sledování jednoho příjmení, strom v takovém případě zahrnuje pouze potomky synů nebo nemanželské potomky dcer (nemanželské děti

měly jméno po svém nejbližším mužském předkovi – většinou otci matky). Druhou variantou je sledování potomků synů i dcer, bez ohledu na příjmení. Rozrod poskytuje přehled o genealogických vazbách v rámci rodu. Jeho zpracování je časově velmi náročné, může totiž zahrnovat několik tisíc osob.

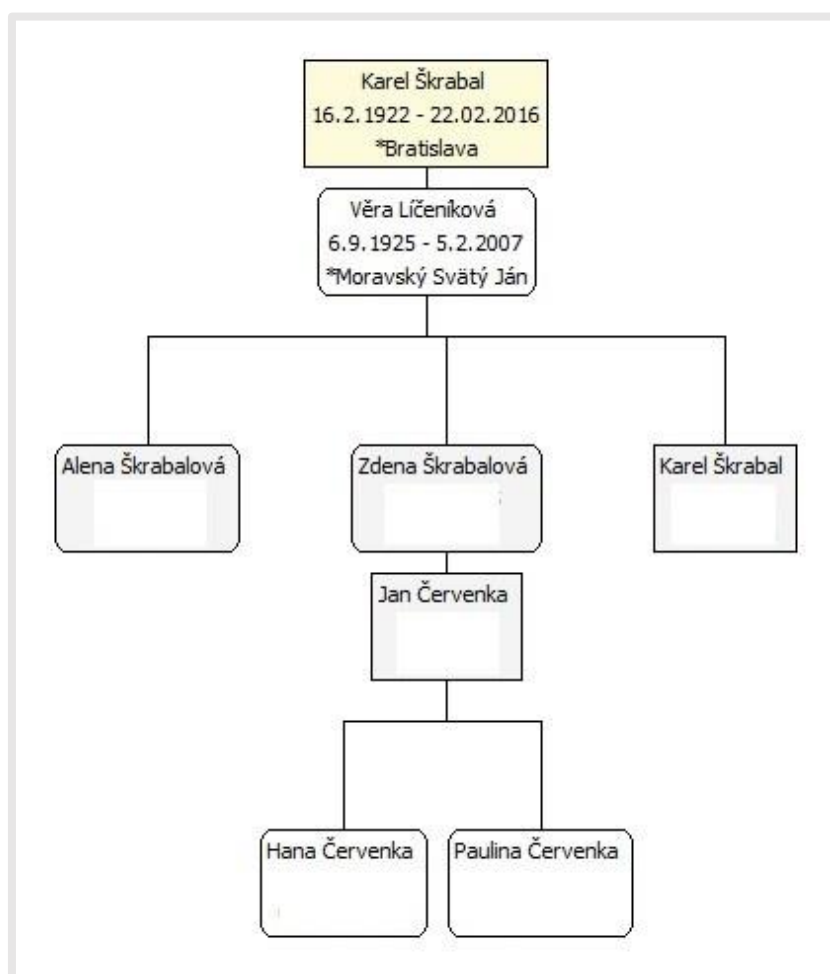
Rodokmen

Rodokmen je nejjednodušší genealogický diagram, je to vlastně výtah z rozrodu. Zachycuje všechny potomky určitého jedince pouze v mužské (agnátní) linii. Zaměřuje se pouze na potomky stejného příjmení – sleduje jen děti mužských potomků, ale pomíjí děti provdaných dcer.

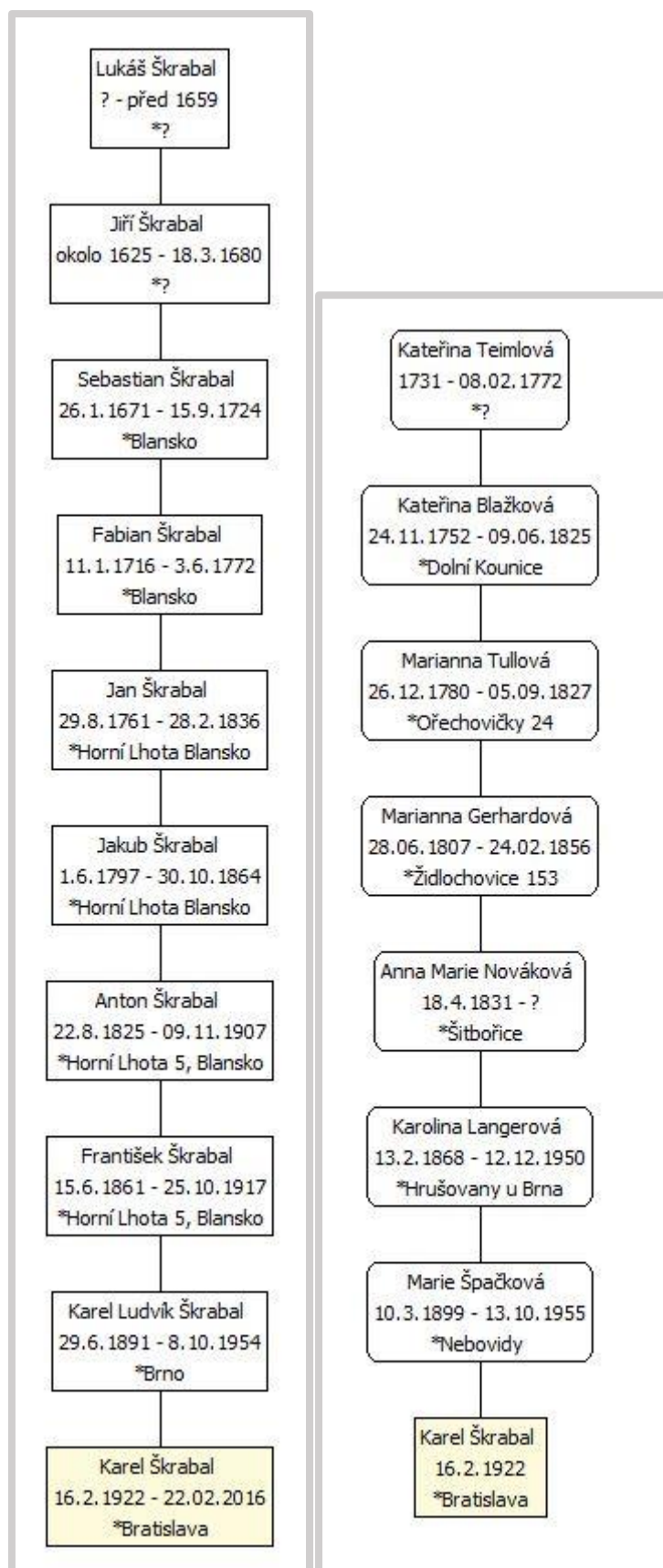
Vývod

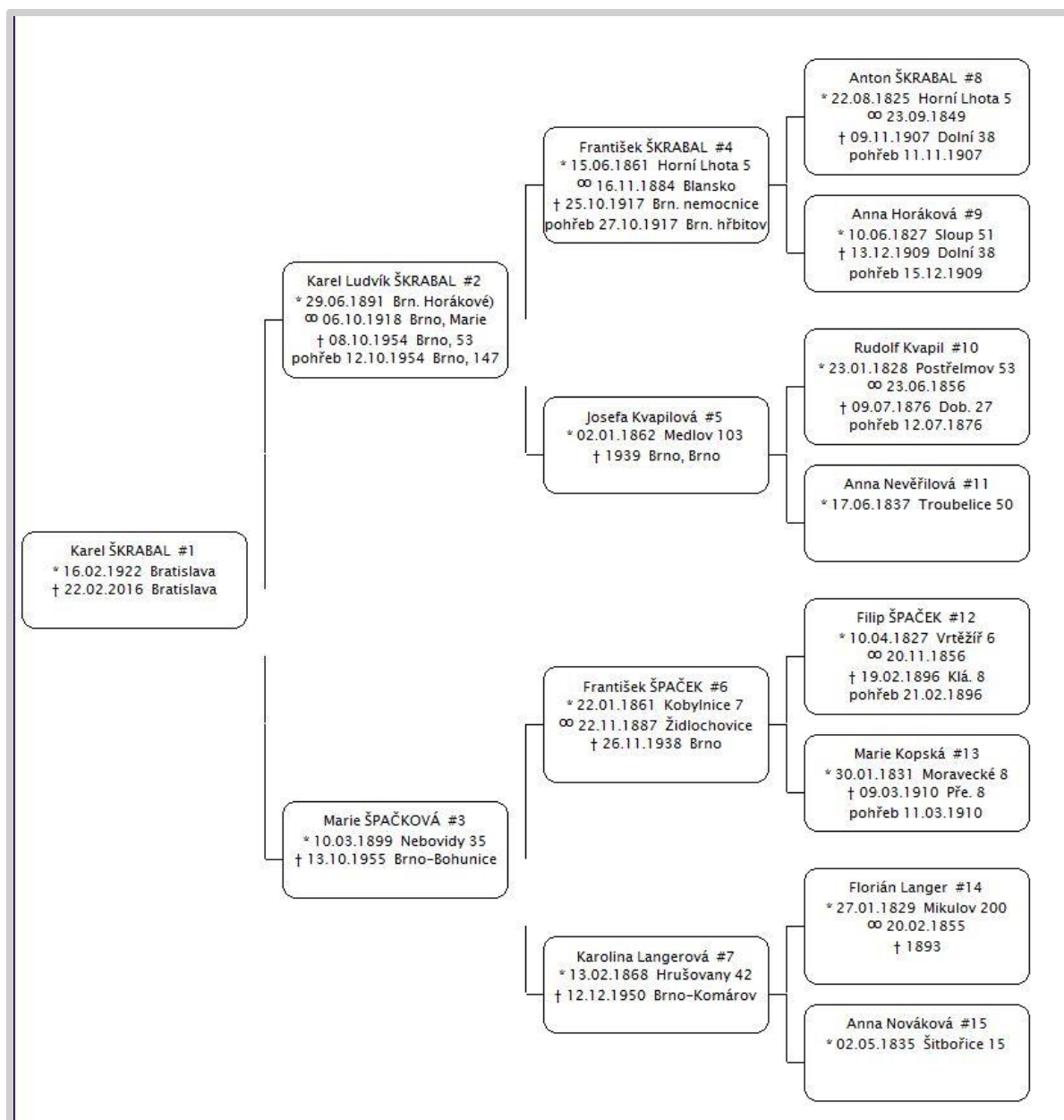
Vývod je nejpoužívanější forma genealogické tabulky, respektive způsob genealogického bádání. Zahrnuje všechny předky výchozí osoby (střena), tj. její rodiče, prarodiče, rodiče prarodičů a tak dále. Při vytváření vývodu se postupuje zpět do minulosti po všech jeho liniích, a to jak mužských, tak i ženských. Vývod bývá často zobrazován v podobě stromu, kdy výchozí osoba bývá umístěna u jeho kořenů a její předci se od ní rozvíjejí do koruny

Agnátní vývod zobrazuje přímou linii (ascendentní) od potomka k jeho předkům. Sleduje pouze mužskou linii, **kognátní vývod** sleduje pouze linii ženskou (matka, její matka ...)

Rodokmen 1
Rozrod Karla Škrabala (1922—2016)

Rodokmen 3
Vývod z předků Karla Škrabala (1922—2016)

Pokud genealog – amatér zvládne ještě čtení starého písma, základy němčiny a latiny a dokáže se orientovat v historických mapách a má množství informací a památek na své předky, pak je načase ze suchých genealogických informací vytvořit unikátní příběh rodu – rodovou kroniku. Z našeho života se postupně vytrácejí lidé, ať už přímí příbuzní, anebo aspoň pamětníci doby minulé a s nimi nenávratně mizí i příběhy a vzpomínky. A rodová kronika je alespoň zčásti uchová.

[Zpět na obsah](#)

IV. Potomci Lukáše Škrabala z Blanska v posledních čtyřech stoletích

XI. GENERACE

Lukáš Škrabal, Nejstarší dohledaný předek
(?—mezi 1657—1667)

Vždy jsem žila v přesvědčení, že rodina mého otce, Karla Škrabala, pochází přímo z Brna, případně z jihu Moravy. Jak jsem ale při pátrání po svých předcích postupovala dále do minulosti, zdálo se, že původ naší rodiny je někde na Blanensku a možná i na severní Moravě v okolí Šumperka.

To jsem si myslela až do ledna 2015, kdy na webu MZA v Brně k mé velké radosti byly zveřejněny skeny lánových rejstříků.

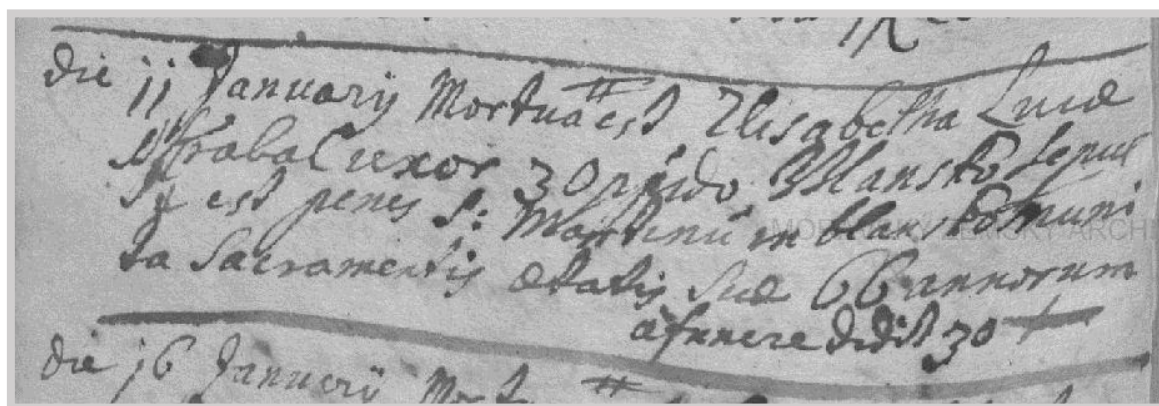
Podle těchto lánových rejstříků pochází rodina mého otce opravdu z Blanska a již v polovině 17. století patřila k tamním starousedlíkům.

Ze zápisu vyčteme (obr. 22), že v letech druhé lánové vizitace byl držitelem gruntu ve Starém Blansku Jura Sskrabal a před ním v roce 1657 Lukass Skrabal, zcela jistě jeho otec. Rodina v té době patřila k majetnějším.

Blanenské matriky narození jsou vedeny od roku 1647, matriky oddavků a úmrtí začínají rokem 1667. Tady se Lukášovo jméno neobjevuje. Je tedy zřejmé, že zemřel někdy mezi lety 1657 až 1667. Syn Jiří se podle odečtu v matrice zemřelých narodil v roce 1625 a já tak tajně doufám, že Lukášovo narození začíná magickým dvoučíslem 15. Lukášovo jméno se v písemných dokumentech nachází ještě jednou, a to v tzv. „rektifikačních aktech“.

34

V blanenské matrice úmrtí pro leta 1667-1700 jsem objevila zápis o úmrtí Alžběty, manželky Lukáše Škrabala z Blanska. Alžběta zemřela 11. ledna 1685 v poměrně vysokém věku 66 let. Podle toho se narodila někdy kolem roku 1619 a to mě vede k domněce, že nemohla být matkou Lukášova syna Jiříka narozeného někdy kolem roku 1625.

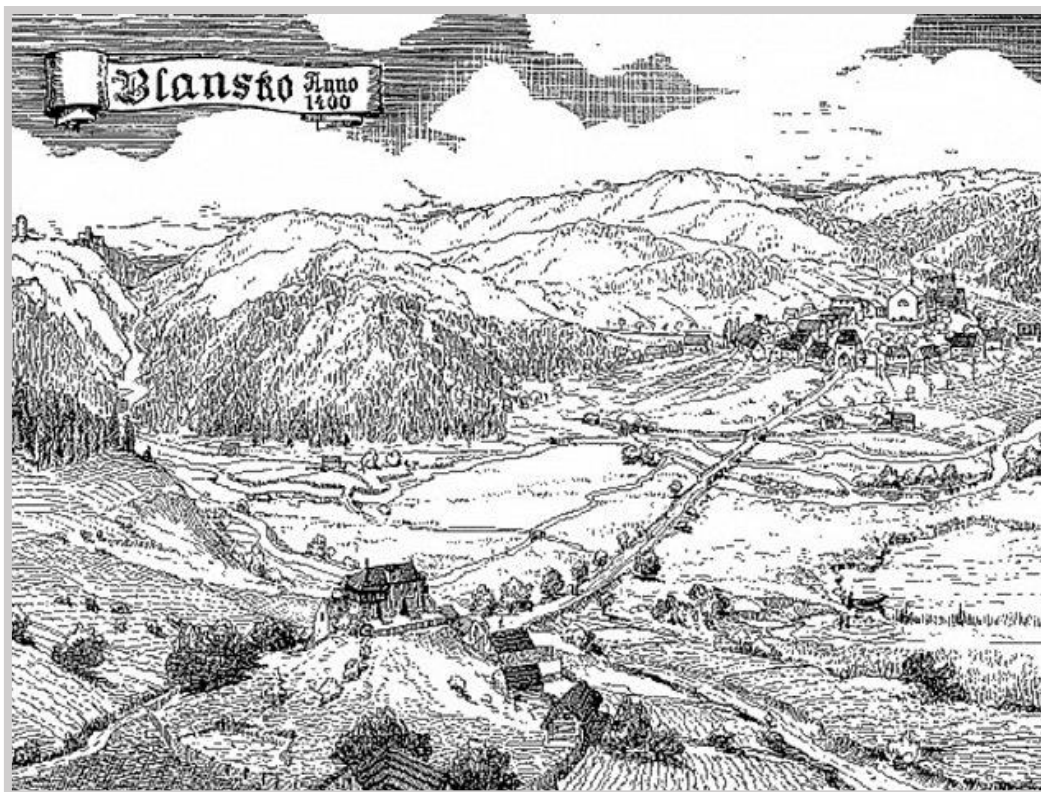

Obr. 21

Zápis o úmrtí Alžběty, vdovy po Lukáši Škrabalovi z roku 1689

March Blansko.							
Angesezene mit acter.	Teller	Besunden.					
		1. Class.	2. Class.	3. Class.			
		m	84	m	84	m	84
Jan H. d. g. , vor J. d. b. d. d. g.	8	...	25	...	25	...	...
J. d. b. d. d. g. vor mating J. d. b. d. d. g.	6	...	12	...	12	...	...
Jan Dubla	7	...	21	...	21	...	...
J. d. b. d. d. g. vor J. d. b. d. d. g.	7	...	15	...	15	...	...
Adam W. d. g. vor Jan W. d. g.	7	...	17	4	17	4	...
W. d. b. d. d. g.	7	...	12	4	12	4	...
D. d. b. d. d. g. vor w. d. b. d. d. g.	7	...	13	4	13	4	...
J. d. b. d. d. g.	7	46	...	116	4	116	4

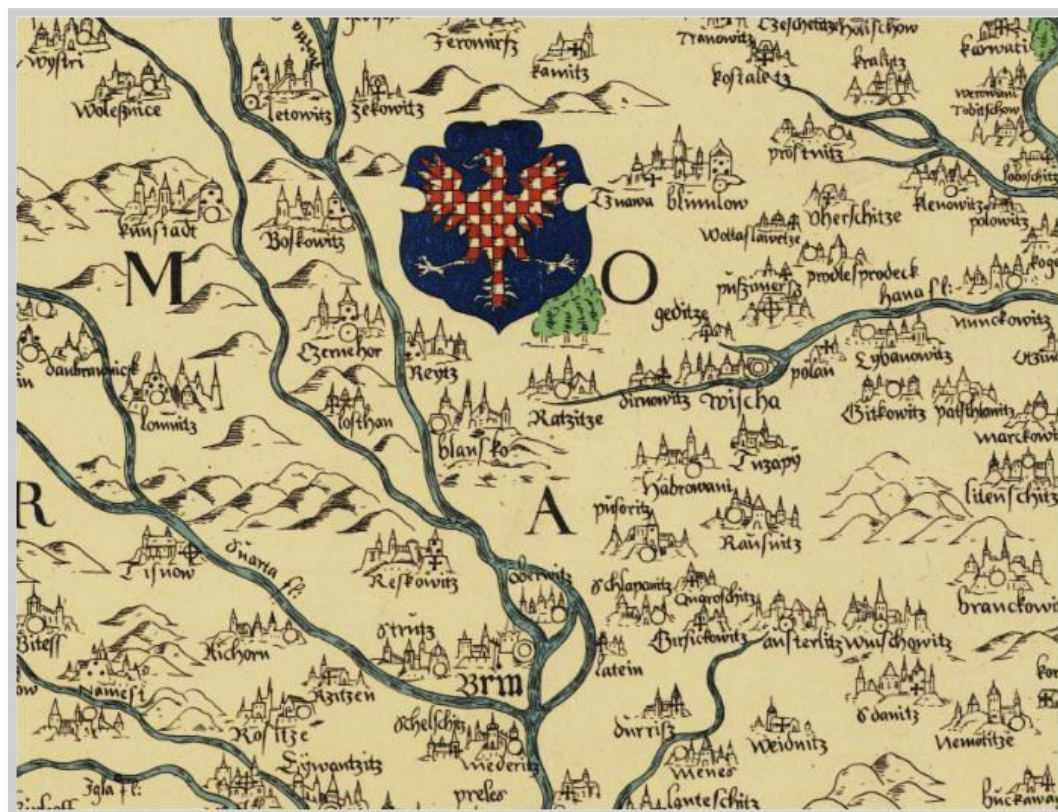
Obr. 22
Blansko – Lánové rejstříky

Obr. 23

Blansko a jeho okolí začátkem patnáctého století.

V popředí manský dvůr s tvrzí, nyníší Nové Blansko. Vzadu Staré Blansko

Mapa 3

Okolí Blanska na Fabriciově mapě Moravy z roku 1575

11. generace – Rodina Lukáše Škrabala

Lukáš Škrabal, + před rokem 1659 v Blansku

oo (1) s N N (neznámá)

oo (2) s Alžbětou N, * kolem roku 1619, + 11. 01. 1685 v Blansku

Děti z manželství s N N

1. **Jiří ŠKRABAL** * kolem roku 1625, + 11. 01. 1685 v Blansku

oo Salomena Nečasová *27. 02. 1647, +08. 01. 1696 v Blansku

(rodiče Jiří Nečas z Huslí a Anna N)

*Rodinná tabulka 1
Rodina Lukáše Škrabala*

[Zpět na obsah](#)

X. GENERACE

Jiřík Škrabal (1625—1680)

Jiřík Škrabal je v lánových rejstřících uveden jako držitel gruntu ve Starém Blansku. Podle zápisu nepatřil v té době k nejchudším, naopak se řadil mezi sedm nejbohatších sedláků ve Starém Blansku. Hospodařil na sedmi kusech polí o výměře třicet měřic¹⁸. Polovina půdy spadala do II. kategorie, druhá do III. kategorie.

Pokud budeme věřit zápisu v matrice úmrtí, proč bychom koneckonců nevěřili, tak se Jiří narodil někdy kolem roku 1625 za vlády císaře Ferdinanda II. a do bouřlivých let třicetileté války (1618—1648).

Na přelomu 16. a 17. století vlastnili blanenské panství Žalkovští ze Žalkovic, tehdy také bylo Blansko povýšeno na městys¹⁹ (1580). Po období relativního klidu a rozkvětu v 16. století přišlo v roce 1618 stavovské povstání a třicetiletá válka, která přinesla další strádání a utrpení. Za švédské okupace byly zničeny mnohé obce, byl poškozen blanenský zámek (1645) a zradou padl do švédských rukou i nedaleký Nový hrad.

O tom vypráví pověst "O zrádném Vokounovi"²⁰ a pověst o nalezení sošky Panny Marie Vranovské

38

„O zrádném Vokounovi“

Za pohnutých časů třicetileté války zdejší kraj několikrát navštívili nezvaní hosté – Švédové. Nejhorší okamžiky zažívalo městečko Blansko a jeho okolí v roce 1645, kdy proslulý švédský generál Lennart Torstenson²¹ po dlouhé týdny obléhal Brno. Švédové často vyráželi z ležení před Brnem do kraje, drancovali, loupili a pálili sídla šlechty, kostely i selská stavení. Ušetřen nezůstal ani blanenský zámek a řada domů v městečku. Panstvo, církve i poddaní proto ve strachu před Švédy ukryli své nejdražší šperky, klášterní cennosti, peníze a také důležité listiny na dobře opevněném Novém hradě nedaleko Blanska. Hrad, který se stal také útočištěm mnoha uprchlíků z okolí, byl obsazen silnou posádkou, a na první pohled se zdál být nedobytný. Měl však přece jen jednu slabinu: ke hradu vedla v hlubokých lesích skrytá stezka, kterou se mohl nepřítel nepozorovaně kdykoliv přiblížit téměř až k hradní bráně. Švédové se za každou cenu chtěli této strategicky položené pevnosti zmocnit, na přímý útok si však netroufali. Proto se uchýlili ke lsti.

Nabídli peníze tomu, kdo jim v jejich bohapustých záměrech pomůže. Vidina tučné švédské odměny skutečně zlákala jistého Vavřince Vokouna – sedláka z blízkých Olomučan. Vokoun,

¹⁸ Měřice je v původním slova smyslu univerzální název pro různé jednotky a míry. Po zavedení soustavy dolnorakouských měr na území celé tehdejší Rakouské monarchie v roce 1765 se tímto názvem začala označovat tzv. vídeňská Metze, což byla dutá míra o velikosti 61,49 litru jakož i jednotka plošného obsahu o velikosti 1918 metrů čtverečních

¹⁹ Městys nebo také městečko je typ obcí velikostně a významově stojící mezi městem a vsí. V minulosti se jednalo o sídla, kterým bylo uděleno právo pořádat týdenní a dobytčí trhy (tím se městysy lišily od vsí) a zpočátku výjimečně i výroční trhy. Městysy musely plnit roli spádového městečka pro okolní vesnice. Na rozdíl od města zde bylo mnohem silněji zastoupeno zemědělství a sociální a profesní rozvrstvení nebylo tak výrazné.

²⁰ <http://www.blanensko.cz/o-zradnem-vokounovi/>

²¹ Lennart Torstenson hrabě z Ortaly (1603—1651), švédský vojevůdce za třicetileté války, vrchní velitel švédské armády

který se v lesích kolem hradu dobře vyznal, protože tu často pytláčil, ukázal tajnou cestu ke hradu oddílu pěti set švédských žoldnéřů vedených plukovníkem Kallenbergem. Švédové se díky jeho zradě jedné neděle nepozorovaně dostali až k otevřené bráně, kde zatím nic netušící posádka hradu bezstarostně hrála kostky a hýřila. Překvapení bylo dokonalé. Obránci byli snadno přemoženi, pobiti a brzy zavlál nad dobytým Novým hradem chochol hustého černého dýmu, zvěstující všem v okolí zlou zprávu, že Nový hrad neodolal švédskému útoku. Věž a hradby byly pobořeny, stovky důležitých knih a listin zde uložených nenávratně strávily plameny. Vše ostatní se stalo bohatou kořistí Švédů – do svého ležení před Brnem odvezli dvacet vrchovatě naložených vozů. Odvedli také zajatce, mezi nimi mnichy paulány z nedalekého kláštera na Vranově. Ti byli až po sedmi týdnech útrap propuštěni na žádost francouzského vyslance. Po návratu na spáleniště hradu zde našli shořelý kříž s neporušeným Kristem a sošku Panny Marie z vranovského kláštera, kterou pokládali za ztracenou. Nový hrad pak zůstal ještě po řadu let pobořený a opuštěný.

Stalo se tak 16. července 1645 a podrobný popis této události podal 3. září 1645 lichtensteinské vrchnosti přímý svědek, úředník Bernard Lavický.

Koncem 19. století objevil amatérský archeolog Martin Kříž v propasti zvané Vokounka lidské kosti. Zda šlo o pozůstatky zrádného Vokouna, který byl za svůj neuvážený čin po zásluze potrestán, samozřejmě nejde určit. Každopádně to však tomuto příběhu dává punc věrohodnosti.

Pověst poprvé zpracoval ve svém díle *Údolí křtu neboli Křtinské čili Útulku* (Vallis Baptismi Alias Kyrteinsensis seu diversorii) zábrdovický mnich Martin Alexandr Vigsius²².

39

Hrdinu pověsti charakterizuje slovy:

„Vavřinec Vokoun, onen přeběhlík bez špetky cti a zrádce prastaré tvrze Nového hradu, která leží na nepřístupné skále“.

O jeskyni dále psal roku 1864 Davorin Kříž Lišenský²³ (pseudonym krasového badatele dr. Martina Kříže), který v pozdějších letech ve svých spisech vedle popisu jeskyně připojil též důležité výškové údaje. V roce 1906 Hermann Bock (1882–1969) jeskyni zmapoval. Dne 31. května 1933 vyšel v Lidových novinách článek Josefa Skutila²⁴ *Osudy švédského důstojníka Kallenberga u Brna*. Mimo jiné se v něm píše:

"... Jeskyňka Vokounka upomínající na tohoto proradce je pátá jeskyně Josefského údolí, ležící na pravé straně křtinského potoka v lesní trati na Okluku, z křtinské cesty dobře patrná; je v ní asi desítimetrová propast, kde dr. M. Kříž našel kostrové pozůstatky několika individuí různého stáří a rodu. Pozoruhodná je z těchto pozůstatků lidských jedna mužská mozkovna, jejíž čelo, čelní hrboly a celý tvar ukazují na mladickou rachitis. Přirozeně není možno tvrditi, že by to byla lebka Vokounova, o jehož zradě píše M. A. Vigsius..."

(Lidové noviny, 31. května 1933)

²² <http://www.adamovaokoli.cz/jeskyne/vokounka.html>

²³ Martin Kříž (1841-1916), amatérský krasový badatel, archeolog a literát narozený v Lišni, povoláním notář, vykonávající svoji praxi ve Žďánicích, kde je též pohřben

²⁴ SKUTIL, Josef. *Osudy švédského důstojníka Kallenberga u Brna*. Lidové noviny 41, 31. 5. 1933, s. 3

Obr. 24

Vchod do jeskyně Vokounky ve stráni nad Křtinským potokem

Historie sošky Panny Marie Vranovské

Vranovský klášter se v polovině 17. století zásluhou paulánů zařadil k nejznámějším poutním místům na Moravě a v Čechách. Předmětem poutnické úcty se stala soška Panny Marie Vranovské. Zpodobňuje Matku Boží jako mladou dívku s rozpuštěnými vlasy v jednoduchém modrém šatu se zlatými ozdobami.

Nalezení nepoškozené mariánské sošky a korpusu kříže²⁵ v troskách Nového hradu se stalo základem poutního věhlasu barokního Vranova.

Socha Panny Marie je prací neznámého řezbáře z doby kolem roku 1500 a byla pravděpodobně přinesena Paulány z domovské Francie. Dnes je uložena v klášteře ve Vranově u Brna a tvoří dominantu hlavního oltáře kostela Narození Panny. A jak už to tak bývá, má na svědomí i nějaký ten zázrak.

Vranovské zázraky se dočkaly i tištěné podoby určené početným zástupům poutníků ve spisu anonymního autora²⁶ z roku 1740. V soupisech zázraků najdeme uzdravení ze slepoty, mnohá uzdravení z nejrůznějších úrazů, pádů, přejetí, tonutí či dokonce kousnutí psem. Vranovská Divotvůrkyně byla vzývána také při kolikách, zimnicích, padoucí nemoci a v neposlední řadě při komplikovaných porodech²⁷.

²⁵ Korpus kříže značí tělo Kristovo

²⁶ Aula Dominae Wranovii (Dvůr Panny Marie ve Vranově)

²⁷ Mgr. Jiří Mihola—Vranov u Brna, Vranov 2010

Obr. 25 a 26

Socha Panny Marie Vranovské a její zobrazení jako Divotvůrkyně

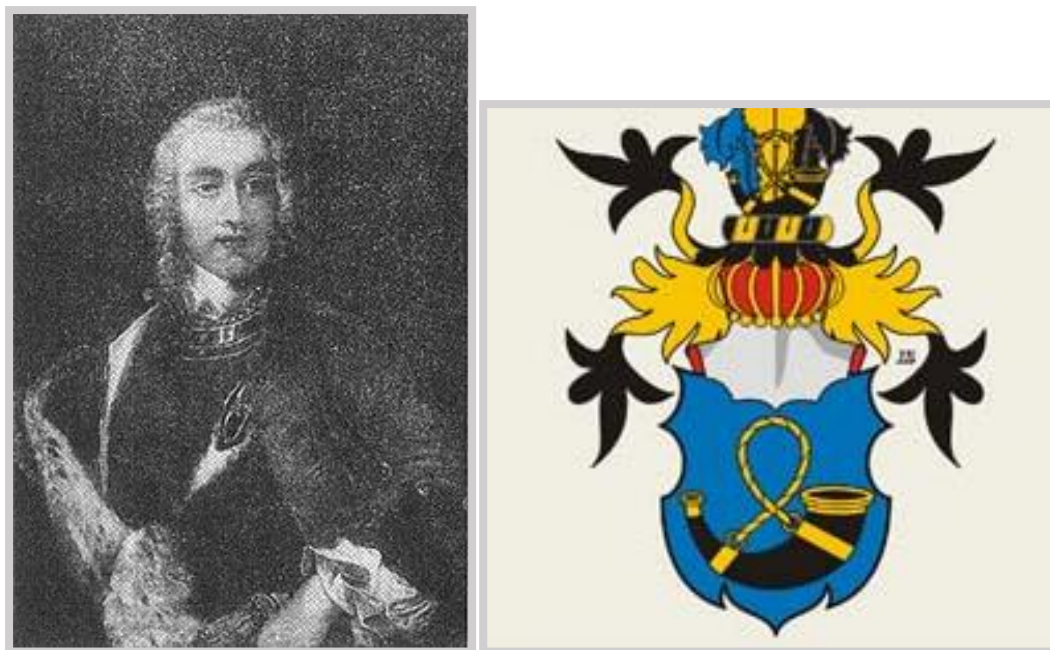
Příchod Gellhornů a budování prvních železáren

Za života Jiříka Škrabala v letech 1631—1694 držel Blansko rod pánů z Rožmitálu.

V roce 1694 se novým majitelem blanenského panství stal Arnošt Leopold Ferdinand hrabě z Gellhornu, svobodný pán z Petřvaldu (1667—1702). Rod pocházel ze Slezska, z okolí Ratiboře. Gellhornové patřili v 2. polovině 17. století k nejbohatším rodům ve Slezsku a na některých jejich statcích již existovaly železářny.

Blansko bylo v té době menší osadou s 60 obyvateli, z toho bylo 54 domkářů a podsedníků a pouze 6 sedláků. A právě za Gellhornů, na přelomu 17. a 18. století, dochází k oživení hospodářství, vznikají nové hutě, sklárny, dále se těží železo, někde dokonce i uhlí, rozvíjí se zemědělství.

Prvním činem Arnošta Leopolda byla oprava blanenského zámku spojená s jeho částečnou přestavbou. Zámek dal opatřit věží s letopočtem 1695. Krátce po příchodu do Blanska zahájil železářské podnikání. Zemřel o necelé čtyři roky později, v roce 1702 ve věku pouhých 36 let a byl pohřben v kostele sv. Martina na Starém Blansku.

Obr. 27 a 28
Arnošt Leopold Gellhorn a rodový znak Gellhornů

Za jakých okolností a kdy vlastně došlo ke zřízení prvních železáren na blanenském panství, přesně nevíme. Urbář blanenského statku z roku 1696 o železárnách nemluví, zpráva z roku 1740 však hovoří o železárnách více než 40 let starých.

Protože příloha urbáře vypočítávající nově zřízené objekty po roce 1696 udává, že byla postavena tavící huť se železným hamrem, soudí se, že se stavbou bylo započato kolem roku 1697 a následujícího roku, to je 1698, byly hamry dány do provozu.

42

Obr. 29
Železný hamr (1556)

Hamr (z německého der Hammer kladivo) je ocelářská a kovářská dílna, která je vybavena kováčím strojem poháněným vodním kolem. Vybavení hamru bylo stejné jako u kovárný – výheň, měchy, kovadliny, svěráky, kladiva, sekáče, útinky, zápustky, kleště, ale navíc vodou poháněné buchary.

Hamr je výraz používaný jak pro budovu, tak i pro jeho hlavní stroj — strojně poháněné kladivo, zvané někdy též kobyla. V hamrech pracovali hamerníci a o údržbu dřevěných částí hamru se starali sekerníci.

Hamr ležel v Arnoštově údolí v údolí řeky Punkvy a vyráběl kujné železo a litinové výrobky, kterými se Blansko později proslavilo. A o 150 let později v těchto železárnách našli obživu i Jiříkovi potomci.

Na obrázku je železný hamr, v pozadí redukční pec a v popředí kladivo hamru.

Krátce o Blansku

Podle zápisu v nejstarší dochované matrice pro Blansko zemřel Jiřík Škrabal 18. května 1680 ve věku 55 let a byl pochován na hřbitově u kostela sv. Martina. V příštích dvou stech letech v tomto kostele začínali i končili svoji životní pouť všichni Jiříkovi potomci.

Kostel svatého Martina na Starém Blansku je dodnes dominantou města a jednou z nejvýznamnějších staveb v Blansku.

Olomoucký biskup a držitel Blanska Jindřich Zdík se roku 1136 rozhodl postavit nový kostel. Avšak jeho spory s moravským knížetem Vratislavem o statky v Blansku zahájení stavby oddálily o celé dva roky. Ale roku 1138 bylo konečně započato se stavbou, která byla dokončena o dva roky později. Kostel byl vysvěcen téhož roku samotným biskupem Zdíkem. Událost je zachycena v *Letopise Kanovníka vyšehradského*, pokračovatele Kosmova.

*„Jindřich Zdík byl jedním z největších českých vzdělců období raného středověku, skvělý diplomat u císařského a papežského dvora, pokračovatel snah sv. Vojtěcha a propagátor gregoriánských církevních reforem“.*²⁸

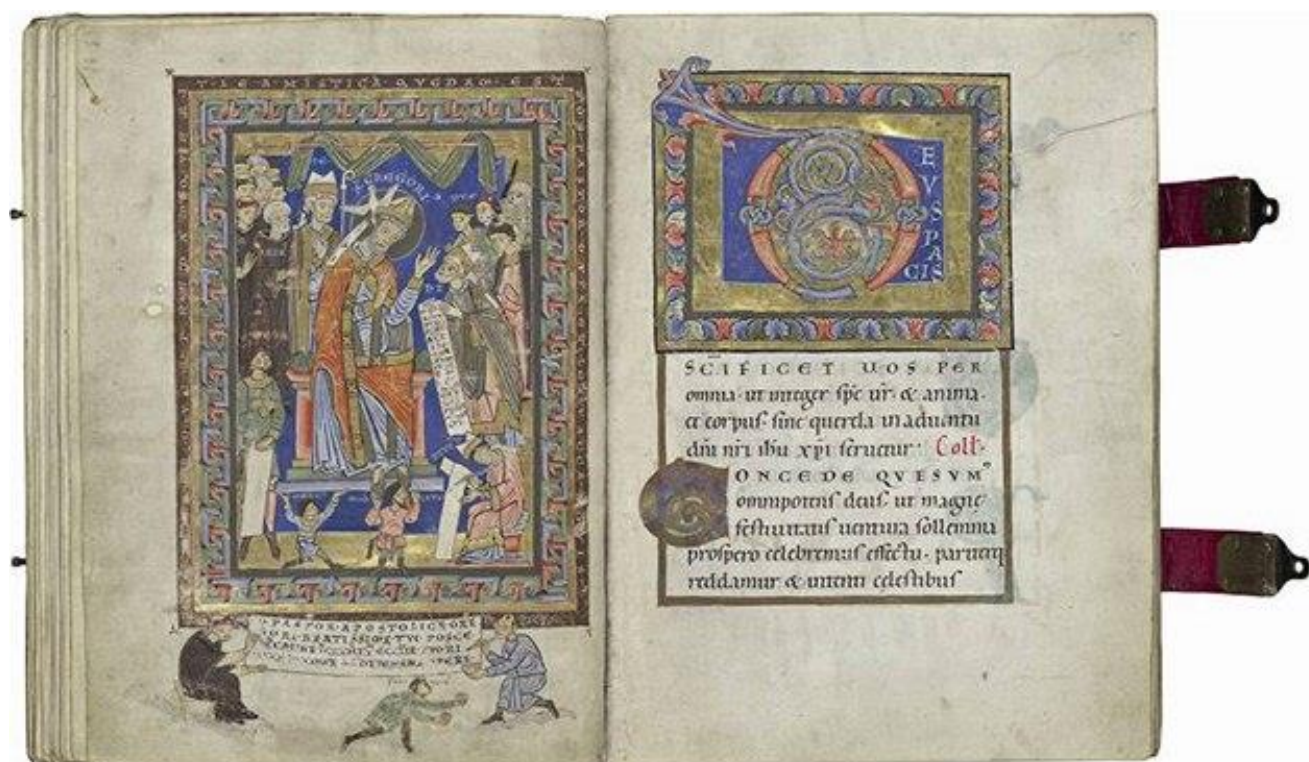
O jeho původu se stále spekuluje. Pravděpodobně byl synem kronikáře Kosmy a jeho ženy Božetěchy. Olomouckým biskupem byl zvolen v roce 1126. Jako diplomat sloužil nejprve knížeti Soběslavovi I. a později podpořil Vladislava II.

K jeho významným počínům patří to, že přivedl do Čech nový mnišský řád premonstrátů, který vždy upřednostňoval před benediktiny. V letech 1142–1143 založil spolu s Vladislavem II. nejstarší sídlo premonstrátů v Čechách – Strahovský klášter. V Olomouci rozšířil biskupskou knihovnu, zřídil zde tzv. scriptorium, písařskou dílnu pro opisování bohoslužebných pomůcek a základních teologických a právnických děl, které přivážel ze svých cest. Mezi liturgickými pomůckami vyniká především tzv. olomoucké horologium, které bohužel nezůstalo v Olomouci, ale skončilo svou pouť až ve švédské královské knihovně ve Stockholmu.

Obr. 30
Biskup Jindřich Zdík

²⁸ BUBEN, Milan: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Logik 2000, str. 158

Obr. 31
Horologium olomoucké

Na místě dnešního barokního kostela sv. Martina stál v polovině 12. století kostelík v románském slohu, později přestavěn na gotický. V době tatarských nájezdů, konkrétně v roce 1241 a později během husitských válek v letech 1419—1434 byl vážně poškozen. O jeho obnovu se s největší pravděpodobností zasloužil nový olomoucký biskup a od roku 1436 také majitel statku Blansko Pavel z Miličína.

Malý a zchátralý kostelík byl výrazně obnoven roku 1707 nákladem rodiny Gellhornů. Byla postavena nová věž, oratorium a kůr. Tento fakt je dokumentován jak erbem Gellhornů a nápisem na věži nad vchodem do kostela, tak pamětní deskou zasazenou do pravé vnitřní strany kostelní zdi obsahující chronogram s rokem 1710.

Další významnou úpravou bylo prodloužení kostelní lodi k východu a přestavba kněžiště v roce 1793. V této době se prakticky zastavil stavební vývoj kostela a jeho tehdejší podoba se dochovala až dodnes. Změn doznal pouze jeho interiér.

Na věži kostela jsou zavěšeny tři zvony. Z původních zvonů se do současnosti dochoval pouze jeden. Říká se mu "Poledník" a je zvláštního homolovitého tvaru bez ozdob, zdobený pouze jednoduchou linkou po okraji. Je možné ho zařadit na počátek 13. století a pravděpodobně se jedná o jeden z vůbec nejstarších zvonů na Moravě.

Ostatní zvony se staly obětí rekvizic během obou světových válek. Proto byly v roce 1958 pořízeny nové zvony: Panna Maria a sv. Martin. Kostel sv. Martina je dnes také jednou ze zastávek na severní větvi evropské poutní stezky Via Sancti Martini²⁹.

²⁹ Blanenský kostel sv. Martina se stal v roce 2008 součástí stezky, která spojuje maďarské město Szombathely, rodiště sv. Martina a francouzské Tours, kde světec nalezl místo svého posledního odpočinku.

V roce 1993 bylo při stavebně historickém průzkumu kostela zjištěno, že značná část jižní obvodové zdi pochází z 1. poloviny XII. století. Tato zeď navíc pod svrchní omítkou ukrývala vedle zbytku krásného gotického portálu také cca 1 m vysoké torzo románské pískovcové plastiky muže s mečem. Pravděpodobně se jedná o patrona kostela, sv. Martina.

Jde o naprosto unikátní a historiky dosud spolehlivě nezdůvodněný nález, neboť románských plastik se na Moravě dochovalo jen minimum a téměř vždy šlo pouze o ornamentální výzdobu. Se zobrazením lidské postavy se kromě Blanska můžeme setkat už jen v Olomouci. Z důvodu ochrany před povětrnostními vlivy proto byla tato vzácná plastika vyjmuta z obvodové zdi a přenesena přímo do lodi kostela.

Obr.32
Románská plastika

Obr. 33 a 34
Kostel sv. Martina v roce 1901 a 2006

Blansko a tatarský mýtus³⁰

Obecně se traduje, že Tataři po vítězné bitvě u Legnice nad slezským knížetem Jindřichem II. v roce 1241 vpadli na Moravu, kterou měli vyplnit. Útok dospěl údajně až k Blansku, kde mělo dokonce dojít k poničení románského kostela svatého Martina.

Již vynikající historik Ladislav Hosák³¹ ve svém článku v Letopisech města Blanska (3/71) píše:

„Není nejmenšího dokladu, že by tehdy Tataři pronikli až na Blanensko.“

Kde se tedy v české historiografii usadil mýtus tatarského vpádu na Moravu? Vše nejspíše způsobila tzv. Dalimilova kronika, která však byla sepsána mezi lety 1308 až 1314, tedy asi 70 let po zmiňovaných událostech. Autor Dalimilovy kroniky barvitě líčí hrůzy spojené s vpádem Tatarů do Olomouce, svou si přisadil i známý fabulátor český dějin Václav Hájek z Libočan (? – 1553), který si ve své Kronice české domyslel historicky nepodloženou postavu udatného reka Jaroslava ze Šternberka, jenž velel vojsku českého krále Václava I. a díky své statečnosti dokázal u Olomouce tatarské vojsko odehnat.

V době národního obrození, kdy se chtěl český národ vyrovnat kulturně západní Evropě, vznikala různá falza, která dokazovala starobylost českého jazyka i národa. Také padělatelé Rukopisu Královédvorského využili ve svém díle postavu Jaroslava ze Šternberka, srdnatě bojujícího proti Tatarům.

Další, kdo přikrášlil českou historii o Tatarech na Moravě, byl brněnský archivář a historik Antonín Boček (1802—1847). V letech 1836—1845 vydal Boček čtyři svazky dokumentů vztahujících se k moravským dějinám s názvem „Soubor listin a listů moravských“. Jednalo se o dílo průkopnické v celé tehdejší podunajské monarchii. Roku 1837 mu byl císařem Ferdinandem V. dokonce udělen titul moravského zemského historiografa.

Bohužel celé jeho dílo mělo jednu podstatnou vadu, bylo skrz naskrz protkáno falzy. Část těchto falz se týkala tatarského vpádu na Moravu. To zapříčinilo, že mnoho pozdějších českých historiků operovalo s nesprávnými údaji a na dlouho byl v české historiografii přijímán tatarský vpád jako jasný fakt.

Obr. 35

Antonín Boček (1802—1847)

Jak vlastně tento mýtus vznikl?

Falšoval Dalimil ve své veršované kronice historické údaje? Nejspíše ne!

V tzv. Pokračovatelích Kosmových se k roku 1240 píše:

„Na Čechy padl veliký strach z Tatarů.“

³⁰ HOREHLEŘ, Jakub: Bočkův mongolský vpád mezi realitou a fantazií, magisterská diplomová práce, Brno 2015

³¹ HOSÁK, Ladislav (1898—1972), český historik a vysokoškolský pedagog

a k roku 1241:

„Pohané, kteří se nazývají Tataři, zhubili mnoho křesťanských království. Oni [Tataři] zastřelili Kolomana, bratra krále uherského, celé Uhry zhubili a Jindřicha, knížete polského, v bitvě zabili s jeho vojskem v Polsku samém.“

Nikde žádná zmínka o tatarském vpádu na Moravu a už vůbec ne o nějaké bitvě mezi vojsky Václava I. a Tatary. Není přece možné, aby letopisec zamlčel tak významnou událost, jakou by byl tatarský vpád na české území.

Avšak již k roku 1253 najdeme v kronice velmi zajímavý zápis, který nám toho hodně objasní:

„Na Čechy padl také velký strach z Kumánů a jiných cizích nepřátel. Kumáni také, vytrhnuvše z Uher, nebo jiní zloději s nimi, zabili dne 25. června na Moravě u Olomouce mnoho tisíc křesťanů a bez počtu lidí utíkajících před nimi se utopilo. Také král uherský téhož času, přitáhnuv s nesčíslným množstvím svých a jiných národů, způsobil Moravě velké škody; některé zabil mečem, některé zabil a odvezl ze země, nešetře žádného pohlaví ani věku a skoro celou Moravu zpustošil loupáním a pálením. Také mnohá opevnění, jež mohli, zpustošili a vypálili. Kostelní zvony a ostatky z rozbořených oltářů uloupili a odnesli s sebou; obracejíce kostely v popel, znesvětili kostelní svátosti, mnoho lidí ukřižovali na posměch Ukřižovanému.“

47

Z těchto řádků jasně vyplývá, že v roce 1253 napadl Olomouc a celou Moravu uherský král Béla IV. Podstatnou část jeho vojska tvořili především divocí Kumáni.

Kdo vlastně byli Kumáni a odkud se vzali?

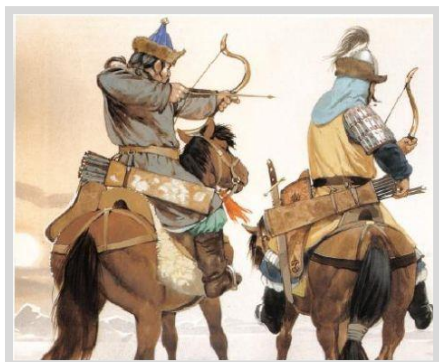
V době jejich příchodu do Evropy se jednalo o pestrý kmenový svaz, jehož tři základní etnické složky tvořili samotní *Kumáni*, západosibiřští *Kypčakové* a *Šarijci*, zvaní též *Plaví Ujgurové*. Posledně jmenovaní sice stejně jako ostatní hovořili turkickým dialektem, ale z antropologického hlediska byli indoevropského původu a vyznačovali se plavými vlasy. Proto Matouš³² zřejmě o Kumánech píše jako o Žlutých, a odtud i označení, které se pro ně vžilo mezi jejich slovanskými sousedy: *Polovci*, ve starších českých textech *Plavci*.

Od poloviny 11. století ovládali Kumáni rozsáhlá území od severozápadního pobřeží Kaspického moře po východní hranici Uher a bulharského státu. Podnikali kořistnické vpády do okolních zemí, často se také pletli do sporů sousedních říší (například do Uher vtrhli poprvé na sklonku 11. století jako spojenci Byzantinců, byli však svatým králem Ladislavem I. poraženi). Téměř permanentní válku vedli s ruskými panovníky, například kontroverzní *Slovo o pluku Igorově*³³ líčí právě tažení proti nim.

³² Arménský kronikář Matouš z Oděsy popisuje události roku 1050, tedy první setkání Kumánů (v jeho podání Žlutých) s evropskou kulturou

³³ Slovo o pluku Igorově je podle obecně přijímaného výkladu anonymní staroruský hrdinský epos, jehož námětem je neúspěšná výprava knížete Igora Svjatoslaviče (1150–1202) proti kočovným Polovcům (Kumánům) roku 1185. Dílo je známo pouze z opisu z počátku 19. století, jehož předloha údajně shořela roku 1812. Většinou se předpokládá, že epos vznikl koncem 12. století. Existuje však mnoho odpůrců tohoto předpokladu, podle kterých jde o podvrh vytvořený snad z podobných pohnutek jako český Rukopis královédvorský a zelenohorský

Jako válečníci byli vysoce ceněni, zejména pro své neobvyklé umění přesně střílet z luku směrem dozadu, a to za nejrychlejšího cvalu. Kumáni se dlouho drželi své tradiční vizáže —

nosili tenké špičaté kníry, vyholovali si lebku a z temene jim splýval hustý cop. Oblékali se do kaftanů a hlavy zdobili na mongolský způsob špičatou plstěnou čapkou.

Je zřejmé, že autor tzv. Dalimilovy kroniky, po něm i další kronikáři, kteří znali události z poloviny 13. století pouze z ústního podání nebo už z překroucených zápisů v jiných kronikách, si zaměnili Tatary neboli Mongoly s Kumány, což mělo za důsledek po staletí tradovaný omyl v české historiografii.

Obr. 36
Kumánští jezdci

Kumáni svoji neblahou úlohu pro české království sehráli i v roce 1278 kdy působili v lehké jízdě uherské armády na straně Rudolfa Habsburského proti Přemyslu Otakaru II. v bitvě na Moravském poli, která se králi stala osudnou.

Postupně splývali s maďarským obyvatelstvem, a dokonce se časem deklarovali jako jedno etnikum s Huny a stali se legitimními obyvateli uherského státu.

Hřbitov sv. Martina byl nejstarší blanenský hřbitov, existoval již pravděpodobně ve 12. století a rozkládal se vedle kostela na Starém Blansku.

Prudký rozvoj společnosti v 18. století si ale i v oblasti hřbitovního a pohřebního práva doslova vynucuje nezbytnost zásahů a působení veřejné moci. Důvody jsou zdravotní a hygienické a zpravidla bezprostředně souvisí s malou a nedostatečnou kapacitou stávajících hřbitovů, zejména v městských zástavbách.

A tak v roce 1784 Josef II. svým císařským patentem zakazuje pohřbívání v šachtách nemocnic, věznic, v klášterech a u kostelů v centrech měst. Tento vývoj se dotkl i nejstaršího blanenského hřbitova.

Na tomto hřbitově se pochovávalo do roku 1830, popřípadě do roku 1834. Některé prameny totiž uvádí, že v letech 1830 (1832) až 1834 se pochovávalo na nově zřízeném hřbitově v blízkosti řeky Svitávky, ale toto místo se ukázalo pro vyšší hladinu spodní vody jako nevhodné.

V minulých dobách se zřejmě pochovávalo i jinde. Například ve starých úmrtních matrikách kolem roku 1714—1715 se hovoří „o malém krchůvku“, aniž se toto místo blíže označuje a stejně tak název „Úmorčí“ by mohl označovat místo, kde bylo pohřbíváno v dobách morových nákaz.

Na přelomu 18. a 19. století přestal hřbitov kolem kostela na Starém Blansku vyhovovat. Byl malý a svému účelu nepostačoval. V lokalitě zvané „Branky“ na Starém Blansku byl proto zřízen hřbitov nový.

Vysvěcen byl jako římskokatolický hřbitov 23. 2. 1834 a první na tomto církevním hřbitově byla pochována Karolina Stařecká, dcerka podsedníka z Blanska, která zemřela ve věku dvou let. O jejím „prvenství“ je poznámka v matrice.

I když byl hřbitov v roce 1902 rozšířen, časem přestal i on vyhovovat zdravotním a hygienickým požadavkům a další pohřbívání bylo v roce 1934 zastaveno. Uzavření tohoto hřbitova

neprobíhalo ale vůbec hladce, proti jeho uzavření byla podána četná neúspěšná odvolání a celá záležitost byla řešena ještě v roce 1936 komisionálním ohledáním. Definitivně uzavřen byl hřbitov až v roce 1956.

Kvůli hygienické nevhodnosti hřbitova na Starém Blansku vyzval Okresní úřad v Boskovicích dne 18. 4. 1933 město Blansko, aby podniklo kroky k vybudování hřbitova nového. Ve věci nového hřbitova městská rada prakticky ihned začala jednat a s pracemi na založení nového hřbitova bylo započato již v srpnu 1933.

V letech 1933—1934 město Blansko zbudovalo svůj dnešní komunální hřbitov vyhovující zdravotním předpisům, požadavkům hřbitovní piety i moderní architektury. Nový hřbitov byl postaven podle návrhu brněnského architekta Eduarda Göttliechera. Vzorem byl hřbitov v italském Janově. Stavební práce provedl blanenský stavitel Jaromír Roučka celkovým nákladem kolem 270 tisíc Kč. Hřbitov se budoval v době hospodářské krize a jeho stavba byla dobrou pracovní příležitostí pro celkem 3 899 dělníků z Blanska a okolí. Denně jich tady postupně pracovalo 50 až 100.

K oficiálnímu slavnostnímu předání hřbitova veřejnosti došlo v neděli 16. 9. 1934. Později se součástí nového hřbitova v roce 1959 stal urnový háj a v roce 1974 byla postavená obřadní síň.

Rodina Jiříka Škrabala a Salomeny Nečasové

O Jiříkově životě toho moc nevíme. Oženil se se Salomenou, dcerou Jiřího Nečase a jeho manželky Anny. Ke sňatku došlo někdy před rokem 1646, kdy přesně nevíme. Oddací matriky pro blanenskou farnost jsou vedeny až od roku 1667.

Salomena se narodila 28. 2. 1647 ve Starém Blansku a zápis o jejím narození je vůbec první zápis v blanenské matrice. Je poměrně dobře čitelný, pouze příjmení otce jsem zpočátku nedokázala přečíst. Po několika měsících se mi ten nešťastný zápis podařilo rozluštit – otec Salomeny se jmenoval Jiří Nečas a pocházel z nedaleké osady s podivným názvem Husle.

Předchozí matriky vzaly za své pravděpodobně v období vpádu Švédů. V matrice Bořitova, obce vzdálené jen 7 km od Blanska, jsou dva záznamy, které popisují drancování Švédů v kraji v letech 1643 až 1644:

„Tehdy znovu od nepřátelských Švédů zavládl velký válečný chaos, že se každý ve svém vlastním zájmu schovával zčásti v lesích, zčásti na ukrytých místech, já zcela sám. Nemaje knihu, nemohl jsem do matriky zanést jména pokřtěných za tuto dobu. Nepřátelskými Švédy jsem byl zcela oloupen o koně a svršky 1643.“

„V této době nebyl zajištěn ani mír, ani klid, ani bezpečnost, vojáci se celé dny potulovali a pobývali v mé farnosti a ve velkém zabíjeli. Oddaní, ani pokřtěné děti nemohly být zapsány. Pane Bože, vyslyš modlitby svého lidu a ať je zajištěn mír pro naši dobu.“

Obr. 37

Zápis o narození Salomeny v roce 1647

Jak jsem už zmínila Jiřík je v lánových rejstřících uveden jako držitel gruntu ve Starém Blansku. Nepatřil v té době k nejhudším, naopak řadil se mezi sedm nejbohatších sedláků ve Starém Blansku. Hospodařil na sedmi kusech polí o výměře třicet měřic. Polovina půdy spadala do II. kategorie, druhá do III. kategorie.

Podle zápisu v nejstarší dochované matrice pro Blansko zemřel Jiří Škrabal 18. 5. 1680 ve věku 55 let a byl pochován na hřbitově u kostela sv. Martina. V příštích dvou stech letech v tomto kostele začínali i končili svoji životní pouť všichni Jiříkovi potomci.

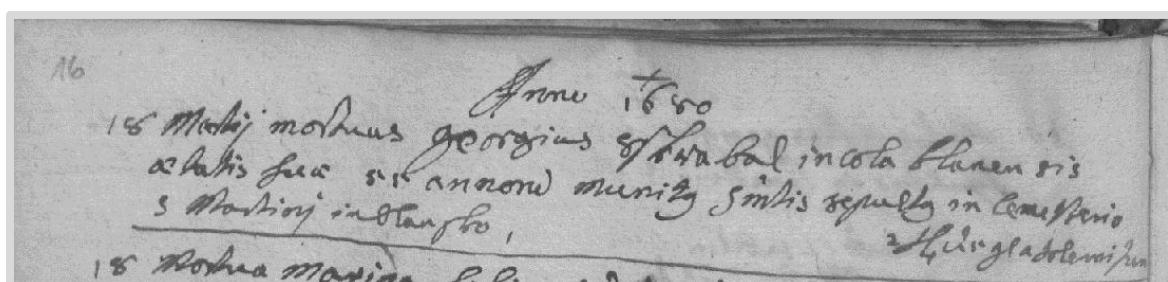
Pokud budeme věřit zápisu v matrice úmrtí, a proč bychom koneckonců nevěřili, tak se Jiří narodil někdy kolem roku 1625 za vlády císaře Ferdinanda II. a do bouřlivých let třicetileté války (1618–1648).

V zápise o jeho úmrtí a pohřbu je uveden i poplatek za pohřeb. Chudáci se často pochovávali zdarma, respektive na obecní útraty a v matrice se pak objevilo slůvko „gratis“ – později s tím se shledáme i u Jiříkových potomků.

V matričním zápise se píše:

18 Martij (1680) mortuus Georgius Sskrabal incola blanensis aetatis sua 55 annorum muniti sacramentis sepultus in cimiterio st. Martini in Blansko.

V překladu: 18. března zemřel Georgius Sskrabal obyvatel blanenský majíc věku svého 55 let zaopatřen svátostmi pochován na hřbitově sv. Martina v Blansku

Obr. 38

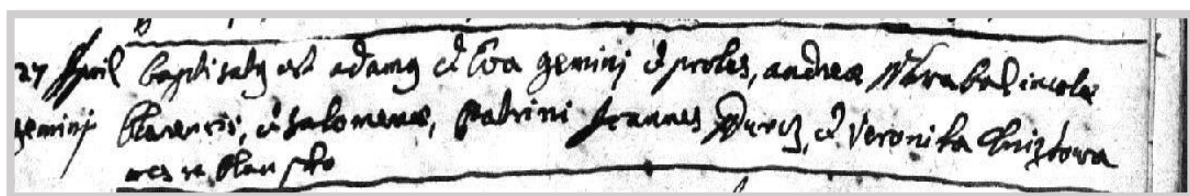
Úmrtí zápis Jiříka Škrabala z roku 1680

Děti Jiříka a Salomeny

Jiřík, pokud budeme považovat údaj o jeho věku za správný, byl o 22 let starší než Salomena a v době narození jejich prvního společného dítěte mu bylo již 40 let. To mě vede k domněnce, že se pravděpodobně ženil už jako vdovec. Datum sňatku se mi zjistit nepodařilo, muselo to být nejpozději kolem roku 1665, protože první písemně doložená dcera [Alžběta](#) se manželům narodila v prosinci téhož roku. O dva a půl roku později, v roce 1688, přišla na svět další dcera, [Justina](#). Obě dívky pravděpodobně zemřely v dětském věku.

S manželkou Salomenou měl Jiřík ještě další tři děti – našeho přímého předka [Šebestiána](#), někdy též zvaného Šebesta (1671—1724), [Veroniku](#) (1674—?) a nejmladšího [Kristiána](#) (1678—1732).

Necelý rok po Jiříkově jeho smrti se vdova Salomena opět provdala. Jejím manželem se stal Ondřej Němec, syn Jana Němce z nedalekého Ráječka. Nový manžel se přistěhoval na statek a rodina se v roce 1681 rozrostla o dvojčata Adama a Evu. A tady se objevuje první a jediný případ převzetí jména po chalupě v našem rodokmenu, dvojčata jsou totiž v matrice zapsaná jako děti Ondřeje Škrabala a jeho manželky Salomeny.

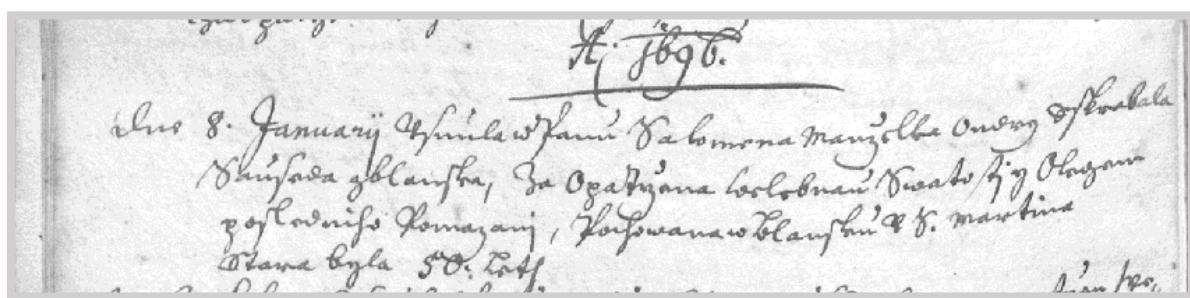

Obr. 39

Zápis v blanenské matrice o narození Adama a Evy

51

Salomena zemřela v Blansku v lednu 1696, v matrice se uvádí že jí bylo 50 let. Tento údaj mě překvapil, odpovídal totiž přesně zápisu v matrice narozených a utvrdil mne v přesvědčení, že se jedná o tu „správnou“ Salomenu, i když v té době jich žilo v Blansku více.

Obr. 40

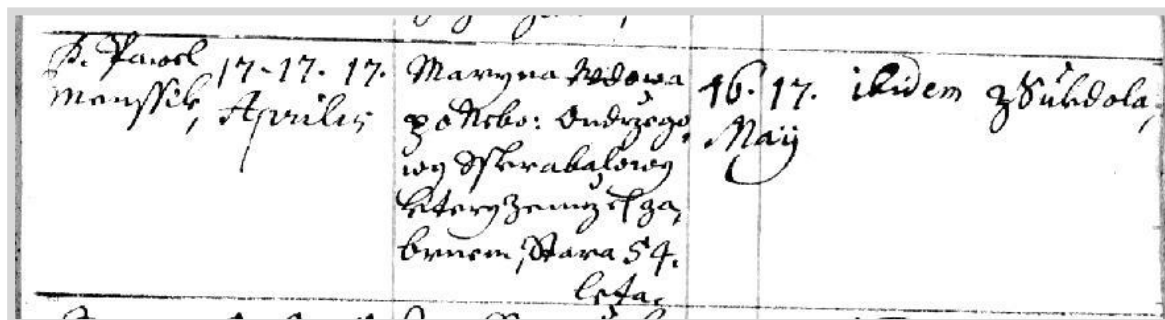
Zápis v blanenské matrice o úmrtí Salomeny

Věk zemřelého se sice v nejstarších matrikách uvádí, ale na správnost údajů se nelze spoléhat, protože jejich zdrojem byli rodinní příslušníci, přátelé zemřelého nebo jeho známí, kteří mohli z nevědomosti uvést ničím nepodložený či odhadnutý věk. Věk se často určoval podle vzhledu a upracování poddaní zřejmě vypadali starší.

Ondřej Škrabal/Němec se po dlouhých pěti letech od smrti Salomeny opět žení, možná už jako vdovec, a za manželku si bere Marinu, vdovu "Klaubovou."

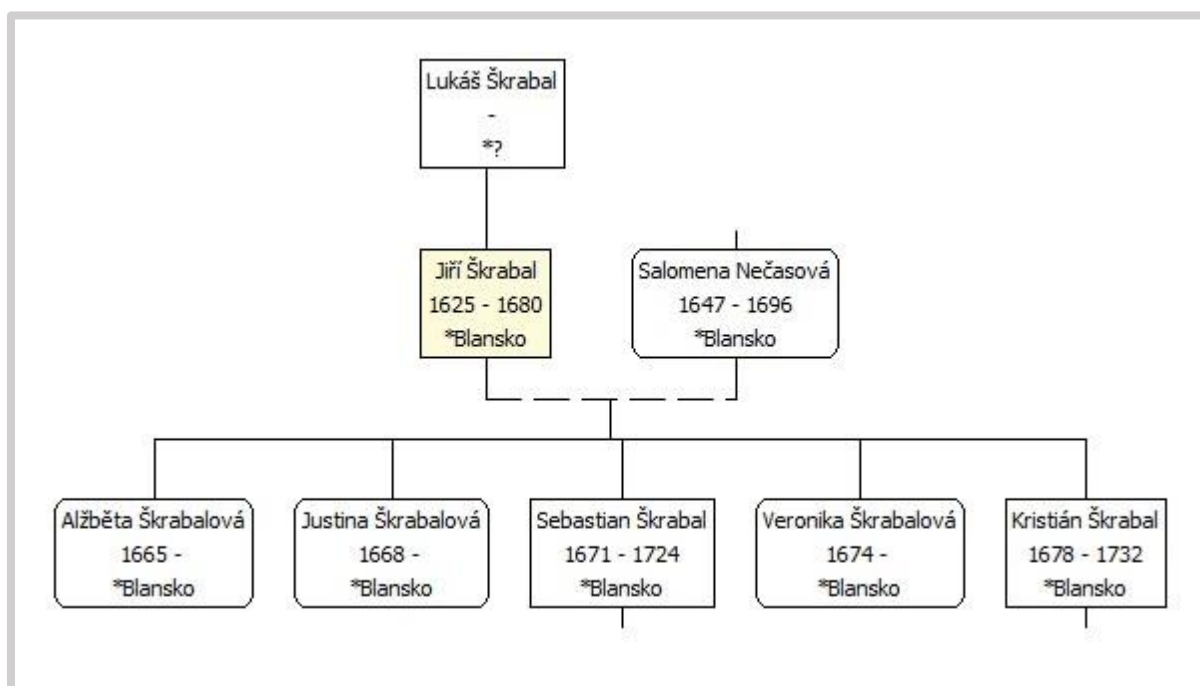
Je zajímavé, že „Ondra“ Škrabal je uveden v urbáři z roku 1696³⁴ jako hospodář na gruntu i po smrti Salomeny, kdy Jiříkovi synové Šebestián a Kristián byli už dospělí a hospodařit měli tedy oni.

Ondřej zemřel pravděpodobně nedlouho před rokem 1719 a konec asi nebyl moc šťastný, podle zápisu v matrice umírá někde „na cestě za Brnem."

Obr. 41

„Maryna wdowa po nebo: Ondrzegowy Sskrabalowy který zemřel za brnem, stara 54 leta“

Rodokmen 4

Rodina Jiříka Škrabala

³⁴ Lenní dvůr Kroměříž, Urbář z roku 1696 s dodatkem, co bylo na lenním statku Blansko nově postaveno od roku 1696 (přibližně do roku 1717), 12/11.

Jiříkova dcera [Veronika](#) (1674–?) se v roce 1708 v Blansku provdala za Jiřího Hrazdíru z Klepačova. Tuto linii jsem nesledovala, ale příjmení Hrazdíra se v Klepačově vyskytuje dodnes.

[Kristian](#) (1678–1732), který se narodil necelé dva roky před smrtí svého otce, se v roce 1709 ženil se Zuzanou, dcerou Pavla Pelikána z Blanska. Zuzana během manželství, které trvalo 23 let, porodí pět dětí, dcery [Marii Kateřinu](#) (1710–?), [Marii Magdalenu](#) (1713–?), [Markétu](#) (1717–1787) a [Juditu](#) (1720–?). Poslední a jediný syn, [Vavřinec](#), umírá v roce 1725 v necelých dvou letech.

Marie Kateřina a Markéta se provdaly do nedalekého Ráječka. Kateřina se v roce 1733 stala manželkou Matěje Marka a mladší Markéta si v roce 1744 bere za manžela Matouše, syna zemřelého Pavla Součka z Ráječka.

O osudu Marie Magdaleny a Judity se mi nepodařilo nic bližšího zjistit. Pravděpodobně zemřely v dětském věku.

Ze zápisů o narození Kristiánových dětí sice nelze vyčíst jeho sociální postavení, ale rodině se asi nevedlo nejhůř. Napovídá tomu status kmotrů i jejich titulatura – většinou to byli řemeslníci, mlynáři nebo lidé zastávající nějakou významnou funkci v místní komunitě.

Kristian, nejmladší Jiříkův syn, umírá 7. ledna 1732 v Blansku ve věku 53 let.

Naživu zůstává poslední mužský potomek, Jiříkův nejstarší syn [Šebestián](#), náš přímý předek, kterému je věnována následující kapitola.

10. generace – Rodina Jiřího ŠKRABALA

Jiří ŠKRABAL, * kolem roku 1625, + 18. 03. 1680 v Blansku (rodiče Lukáš ŠKRABAL a Neznámá),
oo (1) Salomena Nečasová, * 27. 02. 1647 v Blansku, + 08. 01. 1696 v Blansku
(rodiče Jiří Nečas a Anna N)
oo (2) Alžběta N, * 1619, + 11. 01. 1686 v Blansku

Děti z manželství se Salomenou N

1. **Alžběta Škrabalová**, * 10. 12. 1665 v Blansku
2. **Justina Škrabalová**, * 15. 06. 1668 v Blansku
3. **Šebestián ŠKRABAL**, * 26. 01. 1671 v Blansku, + 15. 09. 1724 v Blansku
oo (1) 27. 02. 1696 v Blansku s Johannou Čáповou, * v Šebrově (rodiče Staněk Čáp a Marina N)
4. **Veronika Škrabalová**, * 23. 01. 1674 v Blansku
oo (1) 12. 02. 1708 v Blansku s Jiřím Hrazdírou
5. **Kristián Škrabal**, * 12. 05. 1678 v Blansku, + 07. 01. 1732 v Blansku
oo 29. 01. 1709 Zuzana Pelikánová (rodiče Pavel Pelikán a NN)

IX. GENERACE

Šebestián Škrabal (1671—1724)

Šebestián byl pokračovatelem rodu a dědicem, jediný syn jeho mladšího bratra Kristiána, Vavřinec, zemřel jako batole.

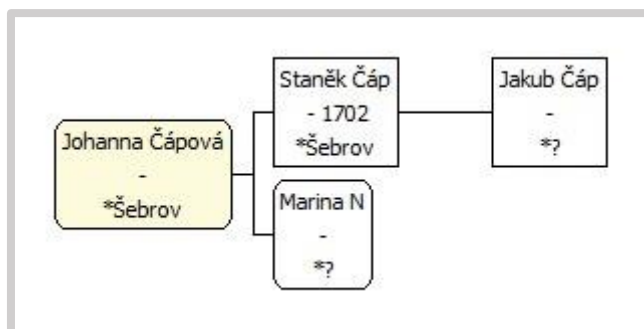
Za Šebestiánova života dochází k rozmachu blanenských hutí, ale po předčasné smrti Arnošta Leopolda z Gellhornu v roce 1702 nastává prudký úpadek. Jeho syn a nástupce Arnošt Julius Gellhorn totiž rozhodně nešel ve stopách svého předčasně zemřelého otce, hospodářství jej nezajímalo a rozsah jeho dluhů hrozivě stoupal.

Blanenské panství bylo tak zadlužené, že si věřitelé vynutili nucenou správu panství s povinností splácet dluhy částkou 10 000 zlatých ročně. Gellhorn však své dluhy neplatil, proto byl lenní statek Blansko s platností od 1. července 1751 do konce června 1756 pronajat brněnskému měšťanovi Šebestiánu Kollochovi. Po smrti Arnošta Julia Gellhorna v listopadu 1756 převzal podnik do své režie bez ohledu na otcovy závazky vůči nájemci syn Karel Josef Gellhorn, veselý plukovník císařské armády. Protože nový majitel byl v Blansku spíše hostem a hospodářství vedla jeho žena tísněná stále více věřiteli, nezůstali Gellhornové majiteli blanenského panství dlouho a prodali jej v roce 1766 za poměrně nízkou cenu 100 694 zlatých Antonínu Karlu Josefovi starohraběti ze Salmu. V rukou Salmů zůstalo Blansko následujících 130 roků a železářny zažily období své největší prosperity a slávy. Salmům se podařilo vytvořit největší železářský podnik v moravsko-slezském regionu...

Rodina Šebestiána Škrabala a Johanny Čákové

54

Šebestián se v únoru roku 1696 ve věku dvaceti pěti let ženil s Johanou Čákovou, dcerou Staňka Čápa a jeho ženy Mariny z nedalekého Šebrova.

Rodokmen 5
Rodový vývod Johany Čákové

V matrikách o rodině Staňka Čápa a jeho manželky Mariny moc informací není, k dispozici jsou pouze matriky vedené od roku 1681, kde Staněk a jeho žena Marina jsou zapsáni jako kmotři v zápise o narození malé Alžběty Vochlové³⁵ v roce 1683.

Existují ovšem Lánové rejstříky a tam se jméno Staňka Čápa objevuje.

³⁵ MZA 17685 fol. 13/sn. 7 <https://www.mza.cz/actapublica/matrika/detail/8353?image=216000010-000253-003381-000000-017685-000000-00-B03331-00070.jp2>

Staniek Czap vor Jakub Czap“ hospodařil v letech 1669—1679 na sedmi kusech polí III. třídy o velikosti 16 měric. To byla půda nejhorší kvality osetá špatným žitem, nebo povětšinou ovsem. Dřívějším hospodářem v roce 1657 byl Jakub Čáp, s největší pravděpodobností jeho otec, který zemřel někdy mezi lety 1657—1669.

Obr. 42

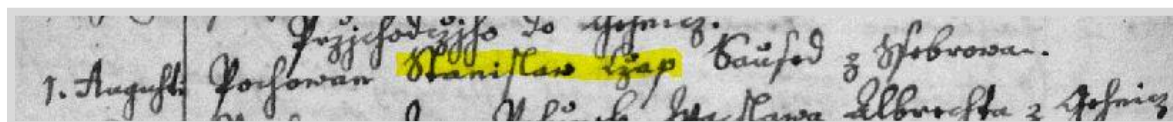
Zápis gruntu Staňka Čápa v Lánových rejstřících pro ves Šebrov

Šebrov byl v polovině 17. století malou zemědělskou osadou – podle lánových rejstříků tu bylo pouze šest osedlých, pět neosedlých zpustlých gruntů a jeden zpustlý mlýn (Wüste Müll). Kvalita půdy spadala do nejhorší, III. kategorie.

Urbář z roku 1696³⁶ uvádí Staňka Czapa a jeho syna Jakuba, zahradníka.

Staněk a Jakub odváděli každoročně na svátek sv. Jiří a sv. Václava poplatek 2 groše, 4 krejcarů a 4 haléře. Pak ještě půlku pěkně vykrmené husy a Vánoce také nevyšly nijak levně – museli zaplatit 5 grošů 11 krejcarů a 4 haléře. Otec Staněk platil ještě poplatek z louky – 15 grošů a 35 krejcarů.

Poslední strohý zápis zaznamenává už jen Staňkův pohřeb 1. 8. 1702 v Šebrově.

Obr. 43

Zápis o úmrtí Stanislava Čápa

1. Augusti Pochowan Stanislaw Czapa saused z Ssebrowa

Děti Šebestiána Škrabala a Johanny Čákové

Šebestián s Johanou měli sedm dětí – pět dcer a dva syny: prvorozený Jakub zemřel nedlouho po narození v roce 1711 a pokračovatelem rodu se stal Fabian (1716—1772), nejmladší z dětí. Všechny dcery se dožily dospělého věku a založily vlastní rodiny. Všem dětem, kromě nejstarší Kateřiny, šel za kmotra Jan Šaman, kovář z Blanska a většinou i jeho manželka Marianna. Janův syn Martin, taktéž kovář, se později oženil s Kateřinou, prvorozenou dcerou Šebestiána a Johanny.

Nejstarší dcera Kateřina (1696—1762) se Šebestiánovi a Johanně narodila deset měsíců po svatbě, v prosinci roku 1696.

³⁶Lenní dvůr Kroměříž, Urbář z roku 1696 s dodatkem, co bylo na lenním statku Blansko nově postaveno od roku 1696 (přibližně do roku 1717), snímek 42/41

V dubnu roku 1723 byl v kostele sv. Jana Křtitele v Doubravici nad Svitavou pokřtěn „odctihodného a vysoce učeného knieze Pana Josefa Zlaceného, faraře“ malý Jiří.

Matkou je „Kateržina dcera Šebestyana Škrabala“ a otcem „Nezdawany Muž czož se dostatacznie wy ge Martin Ssaman kovař z Brlohu“. Kmotry byli Fabyan Nesrsta, šenkýř a jeho žena Barbora, oba z Ráječka

Přesně o měsíc později, 11. května 1723, se v Blansku konala svatba a manželům Šamanovým se v průběhu následujících let v nedalekých Veselících, kde se mladá rodina usadila, narodilo dalších osm dětí.

Martin (1695–?) byl synem kováře Jana Šamana (1666–1721) z Blanska a vnukem Martina (1644–1694), který se honosil titulem „Sttolník jeho milosti pana Lva z Rožmitálu“.

Potomci „stolníka“ Martina žijí v Blansku dodnes a používají příjmení Šauman/Schaumann. V minulosti patřili k významným představitelům místní komunity. František Šauman spolu s bratrem koncem 19. století otevřel vlastní dílnu na hospodářské stroje a v roce 1901 vybudoval další továrnu. Ve svých podnicích zaměstnával téměř stovku dělníků.

Lapkové z Brlohu

Osadu Brloh dnes na mapě nenajdeme, jmenuje se tak pouze část lesa nedaleko Černé Hory. V minulosti to bylo ponuré a obávané místo.

Zdejší rozsáhlé lesy bývaly od 15. do konce 17. století pelechem loupežníků a nekalých živlů—odtud i názvy „Brloh“ či „Brlůžky“, kteří na blízké frekventované silnici – staré zemské obchodní cestě z Moravy do Čech, přepadávali pocestné. Tato středověká komunikace byla některými badateli ztotožněna s tzv. Trstenickou stezkou³⁷. Silnice „lesem loupeží“ - dodnes zde přežívá pomístní název „Loupeže“ - vedla až do samoty zvané „Na Brlohách“, ze které později vznikla obec s podobně zajímavým názvem—Závist. Střediskem všech neplech býval zájezdní, dodnes stojící hostinec, lidově přezdívaný „Myší díra“ nebo „Myší past“ („Mausfall“). Údajně v něm byla světnice s pohyblivou podlahou, kde byli hosté vražděni a olupováni. Aby mohli lapkové s lupem rychle a bezpečně zmizet, vybudovali prý tajnou chodbu, která končila někde u zámku v Černé Hoře. Ústí jedné takové štoly je prý dodnes vidět v zahradě hostince. Na oběti místních lapků dodnes upomínají smírčí kříže rozseté po okolí³⁸.

Druhorozená Polexina (1698—1768) se v roce 1722 vdává za Matěje Prokopa z Blanska a jedním ze dvou svědků je i nastávající švagr Martin Šaman.

Třetí Marianna (1701—?) se pár měsíců po sňatku sestry Polexiny vdává za Václava Staňka z Blanska.

Další ze sester, Žofie (1703—?), si bere v roce 1725 Jiřího Klaubu z Ráječka. Jména Šaman a Klaub (Kloub) se v rodokmenu budou objevovat i v dalších letech.

Nejmladší Anna (1707—1766) se provdala v roce 1735 za Havla³⁹, syna Pavla Součka z blízkého Ráječka.

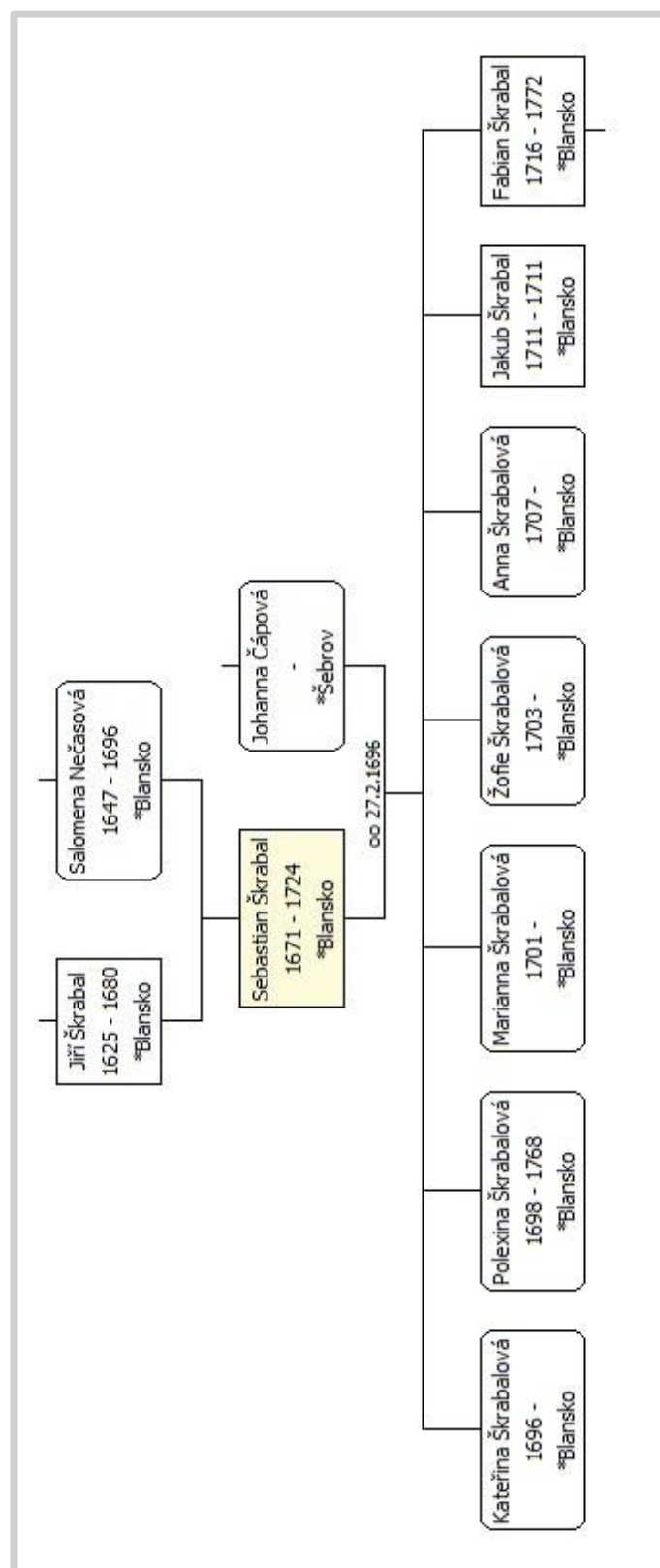
Šebestián umírá v Blansku 15. září 1724 ve věku padesáti tří let. Pohřben je o den později na hřbitově u kostela sv. Martina. Podle zápisu v matrice úmrtí týden před smrtí byl u zpovědi a

³⁷Trstenická stezka je novodobý název pro hypotetickou východo-západní stezku, zavedený v 19. století Hermenegildem Jirečkem. Tato uvažovaná zemská stezka vedla podle některých autorů přes Čechy a Moravu do Pobaltí a dále na východ až do Orientu. V 10. století byla stezka hlavní spojnici západní a východní Evropy, po které proudilo zboží (sůl, kožešiny, otroci, luxusní zboží atd.). Průběh stezky je dodnes předmětem bádání a sporů

³⁸J.Čech: Dějiny města Blanska (1905) Roku 1585 byl chycen nebezpečný loupežník Jan Kolář v hostinci v Závisti, v tak zvané „myší pasti“ a byl se soudruhy svými v Boskovicích na kole usmrcen.

³⁹ Byl to sňatek „do rodiny“ – Havel Souček byl bratr Martina, manžela Anniny tety Markéty

svatého přijímání a poslední pomazání přijal 8. září. Další osudy vdovy Johanny se mi zatím zmapovat nepodařilo, pravděpodobně dožila u některé ze svých dcer.

Rodokmen 6
Rodina Šebestiána Škrabala a Johanny Čáповé

9. generace – Rodina Šebestiána ŠKRABALA

Šebestián ŠKRABAL, * 26. 01. 1671 v Blansku (rodiče Jiří Škrabal a Salomena N), + 15. 09. 1724 v Blansku

oo 27. 02. 1696 v Blansku, Johannou Čáповou ze Šebrova (rodiče Staněk Čáp a Marina N).

Děti z manželství s Johannou Čáповou

1. **Kateřina Škrabalová**, * 04. 12. 1696 v Blansku
oo 11.05.1723 s Martinem Šamanem z Blanska (rodiče Jan Šaman a Marianna N)
2. **Polexina Škrabalová**, * 17. 09. 1698 v Blansku, + 17. 10. 1768 v Blansku
oo 01. 02. 1722 s Matějem Prokopem, * 1702, + 31. 01. 1765 v Blansku (rodiče Martin Prokop a N N)
3. **Marianna Škrabalová**, * 19. 03. 1701 v Blansku
oo 08. 09. 1722 s Václavem Staňkem, * v Blansku (rodiče Václav Staněk a N N)
4. **Žofie Škrabalová**, * 24. 04. 1703 v Blansku, + 19. 03. 1731 v Blansku
oo 04. 02. 1725 s Jiřím Kloubem z Ráječka (rodiče Jiří Kloub a N N)
oo 26. 07. 1728 s Ludvíkem Buchtou
5. **Anna Škrabalová**, * 27. 05. 1707 v Blansku, + 14. 12. 1766 v Blansku
oo 25. 01. 1735 s Havlem Součkem, * 1697, + 26. 02. 1764 v Blansku (rodiče Pavel Souček a N N)
6. **Jakub Škrabal**, * 01. 05. 1711 v Blansku, + 02. 12. 1711 v Blansku
7. **Fabian ŠKRABAL**, * 11. 01. 1716 v Blansku, + 03. 06. 1772 v Horní Lhotě č. 7.
oo (1) 10. 10.1741 v Blansku s Julianou Měšťanovou, * 07. 01. 1725 v Ráječku,
+ 05. 01. 1747 v Ráječku (rodiče Bernard Měšťan a Veronika Stloukalová)
oo (2) s Marinou N, *kolem roku 1725, + 02. 07. 1760 v Horní Lhotě
oo (3) 10. 08. 1760 s Evou Hoffarovou rozenou Pokornou
* 20. 12. 1735 v Dolní Lhotě, + 27. 08. 1789 v Horní Lhotě č. 5
(rodiče Matěj Pokorný a Veronika Nečasová)

Černá smrt v Blansku

Krátce před narozením nejmladšího Fabiana, zasáhla Evropu poslední velká epidemie moru, která se nevyhnula ani Blansku a blízkým obcím.

Mor zvaný „černá smrt“ byl obávanou nemocí. Nakažlivá nemoc se rychle šířila z jednoho kraje do druhého, její průběh byl krátký a umíraly na ni stovky až tisíce obyvatel po celé Evropě.

Nemocný byl zachvácen vysokou horečkou, na těle se objevily boule (dýměje), potom tmavé skvrny, nemocní vykašlávali krev, dusili se a brzy umírali. Za původce moru se pokládal zápach nebo „jed“ v ovzduší, který byl spojován s některými přírodními jevy, jako výpary vytažené ze země sluncem, postavením hvězd, zemětřesením, rozmnožením krys a potkanů i jinými. Mor byl pokládán za „trest Boží“ za spáchané hříchy a k jeho odvrácení byly pořádány prosebné

obřady a pouti, stavěny morové sloupy k uctění sv. Rocha, Šebestiána, Karla Boromejského a sv. Rozálie.

Zdravotní opatření byla málo účinná. Spočívala v prořezání a vyčištění morových boulí a jejich léčení. Místnosti se vykuřovaly kouřem z větévek jalovce, šalvěje, heřmánku, mateřídoušky nebo majoránky. Doporučovalo se vyplachování úst octem nebo kořalkou, požívání nemastných jídel a jako nápoj čaj z léčivých bylin. Jako celkem úspěšná se projevila hygienická opatření – spalování odpadků, budování kanalizace a hubení krys a potkanů.

Původce onemocnění – bakterie *Yersinia pestis* – byl objeven až na konci 19. století a tehdy bylo také zjištěno, že nákaza touto bakterií nastává po kousnutí blechou, která parazituje na morem nakažených krysách nebo potkanech.

Epidemie přišla roku 1713 z Uher do Rakous a Čech, roku 1714 zasáhla Moravu a doznívala ještě roku 1715. Silně byla postižena Praha, kde podle úředních záznamů zemřela víc než čtvrtina obyvatel, třináct tisíc osob. V celých Čechách zemřelo odhadem 200 tisíc lidí. Poté se začala ve velkých městech budovat kanalizace a výskyt epidemií byl zcela potlačen. Od roku 1749 se už mor na českém území neobjevil, vystřídal je epidemie cholery a TBC.

V roce 1705 byla pro Moravu vydána nová úřední pravidla o čelení morové nákaze. V jednotlivých kapitolách pojednávala o lékářích, ranhojičích, lazebnících, kněžích, o bohoslužbách, škole, poště, o povinnostech majitelů domů a otců rodin, o řemeslech, o truhlářích, jak mají dělat rakve, o hostinských a cestujících, o nosičích nemocných a mrtvých, o hrobnících, jakožto i o těch, kterým byla svěřena dezinfekce zasažených domů. Obcím bylo nařízeno zasílání zpráv o zdravotním stavu obyvatelstva obcí, a to každý týden a bez odkladů hlásit podezřelé onemocnění.

Schůze, taneční zábavy, muzika, koledy, hody či poutě byly po dobu nákazy přísně zakázány, případná karanténa trvala v dané obci 40 dní. Vedle těchto pravidel byly doporučeny pobožnosti a modlitby při dvojím či trojím vyzvánění denně, uctívání zázračných obrazů či stavby morových sloupů.

Když nákaza pominula, byly domy vykuřovány, náves řádně čištěna, šatstvo a prádlo větráno či páleno a nábytek čištěn zvláštními pověřenci, kteří se s ostatním obyvatelstvem nesměli stýkat. Hroby za úředního dohledu musely být pečlivě uzavřeny a zasypány vápnem.

O epidemii v Blansku svědčí zápisy v matrice zemřelých římskokatolické farnosti sv. Martina v Blansku.⁴⁰

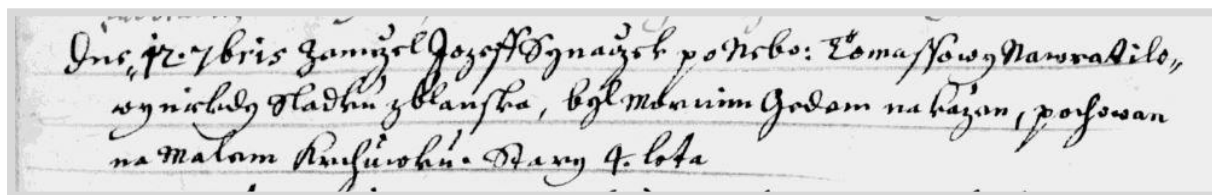
V květnu 1715 jsou v blanenské matrice úmrtí čtyři zápisy, v červnu pouze jeden, v červenci tři a v srpnu již počet úmrtí prudce vzrostl na šestnáct. V žádném zápise ještě není poznámka o příčině úmrtí. V těchto dobách se příčina smrti uváděla pouze ve zvláštních případech, obvykle se jednalo o náhodná a nešťastná úmrtí. Někdo zemřel v lese, dítě se utopilo, děvečku zabil blesk.

V září zemřelo v blanenské farnosti třicet osob, ale až 12. září se objevuje zápis o smrti malého Josefa Navrátila, který uvádí i příčinu úmrtí.

Poslední obětí morové epidemie byla:

„Rozyna dcerka po nebožtíkovi Jakubovi Svobodovi z Blanska spolu se svojí matkou, bylo jí 14 týdnů.“

⁴⁰ MZA 76 Blansko 1701–1724, matrika zemřelých

Obr. 44

Zápis o úmrtí malého Josefa

„Dne 12. 7bris zemřel Joseff synaczek po Nebo: Tomassowy Nawratilowy
niekdy sladku z Blanska, byl morním gedem nakažen, pochowan na
Malém krchuwku. Stary 4. leta“

Dvacet obětí moru bylo ještě pohřbeno u kostela, u dalších dvaceti bylo uvedeno „morním gedem nakažen“ a pohřbili je na „malém krchůvku u pastoušek“, který byl později v soupisu pozemků označen jako „Úmorčí“. Poté bylo nařízeno pohřbívát oběti moru mimo osadu.

Celkem tedy podlehl moru čtyřicet obyvatel tehdejšího Blanska.

Rozsáhlá epidemie postihla taktéž nedaleké Vilémovice, svědčí o tom zápisy v matrice zemřelých římskokatolické farnosti sv. Petra a Pavla v Jedovnicích. V malé vesnici Vilémovice umírali ročně obvykle jeden až tři obyvatelé. Od 16. srpna do 30. září 1715 však zemřelo dvacet jeden osob. U osmi posledních je poznamenáno, že byli pohřbeni „u Boží muky u Vilémovic“. Ostatní nebožtíci byli pohřbíváni na hřbitově u kostela v Jedovnicích. Je nepochybné, že tito odděleně pohřbení byli postiženi morem, jak také vyplývá z dalších úředních archiválií o znovu otevření Vilémovic pro styk s okolím. Dá se předpokládat, že obětí moru bylo dvacet nebo dvacet jedna vzhledem k vysokému počtu zemřelých krátce po sobě v srpnu a září 1715.

Doposud stojí u Vilémovic na rozcestí silnic Vilémovice – Krasová a Jedovnice – Ostrov u Macochy ohrazené místo a kříž s názvem „U Krchůvka“.

Roku 1725 byla na památku ukončení morové epidemie postavena ve Vilémovicích kaple sv. Petra z Alcantary a vděční farníci se tehdy zavázali, že každoročně v pátek před sv. Duchem podniknou pouť na Svatý kopeček u Olomouce. Tato tradice přetrvala s přestávkami až do dnešních dnů.

Obr. 45

Krchůvek obětí moru v roce 1715 u Vilémovic

„Na zdraví“ a „Pozdrav pánbůh“

Nezdá se to, ale i dnes zjišťujeme, že zcela automaticky děláme věci, na první pohled nelogické. Jsou to ovšem zkušenosti našich předků a my si je podvědomě přenášíme do dnešní moderní doby.

Když někdo kýchne a někdo jiný v okolí řekne „Na zdraví“ nebo dokonce „Pozdrav pánbůh!“, neuvědomujeme si, že zařikáváme jednu z nejstrašnějších chorob minulosti. Kýchání bylo totiž v minulých staletích zlověstným příznakem plicního neboli pneumonického moru, který byl ještě nebezpečnější než druhé dvě varianty této nemoci – mor dýmějový a septický, působené bakterií *Yersinia pestis*.

Pokud tedy někdo zničehonic kýchl, naskočila lidem v okolí často husí kůže. Zvláště pokud se kýchání ozývalo mimo chladné období roku – mory totiž řádily hlavně v létě. Nikdo nevěděl, že mor je dílem nějakých bakterií, o kterých neměli zatím naši předkové ani zdání, a proto byla první, jedinou a vlastně dost chatrnou pomocí proti němu formula „na zdraví!“, která měla klíčíci nemoc zažehnat. Tím spíš, když měla průpovídka charakter požehnání, totiž „pozdrav pánbůh!“

Jak známo, jazyk a všelijaké průpovídky, formulky a zařikávadla hrály v minulosti daleko větší roli než dnes – a někdy skutečně účinkovaly, protože, jak víme, sugesce je opravdu mocná čarodějka.

Obr. 46

Doctor Schnabel von Rom

Kleidung wider den Tod zu Rom. Anno 1656

Na obrázku je „Doctor Schnabel von Rom – doktor Zobák z Říma“ v typickém oblečení „proti smrti“.

Dlouhý plášť, ušitý z lněné látky, je naškrobený a dobře vykouřený. Nezbytné jsou kožené rukavice a klobouk, brýle a hůl. Masky je poněkud hrůzostrašná, „zobák“ měl však pragmatické opodstatnění— byl vyplněn bylinami a napuštěn silicemi, které měly při dýchání čistit „zkažený morový vzduch“.

Morová maska „zobák“, jakou používali tehdejší doktoři, se stala jedním ze symbolů moru.

Lékařská historie připisuje vynález "zobáku u morové masky" a oděvu Charlesi de Lormemu (1584–1678), osobnímu lékaři tří francouzských králů – Jindřicha IV, Ludvíka XIII a jeho nástupce Ludvíka XIV.

Lékař celý oděv vytvořil v roce 1619 jako kompletní ochranu lékaře od hlavy až k patě, a to po vzoru vojenského brnění.

[Zpět na obsah](#)

VIII. GENERACE

Fabian Škrabal (1716–1772)

Fabianovo dětství

Malému Fabiánovi je teprve osm let, když umírá jeho otec Šebestián. Starší sestry jsou již vdané, nebo se provdají v nejbližších měsících. Bratr Jakub zemřel v dětském věku, a tak je Fabián jediným pokračovatelem rodu.

O jeho dětství a raném mládí nic nevíme, zcela jistě se nelišilo od dospívání ostatních dětí. Pravděpodobně krátce navštěvoval i místní školu, kde se učilo psaní, čtení, počítání a náboženství. Děti byly nuceny pamatovat si různé texty, aniž by jim rozuměly. Výuka probíhala převážně přes zimu, kdy nebylo zapotřebí dětské výpomoci na polích, ale i tak byla docházka slabá.

První školy

První školy vznikaly v dosahu farností, v menších vesnicích se objevily až v 18. století. Mnohé malé obce měly takzvanou školu vandrovní, která se stěhovala spolu s učitelem, který se pohyboval krajem podle toho, kde ho bylo třeba a kde ho za jeho námahu odměnili.

Školy nejnižšího stupně byly závislé na blahovůli i štědrosti feudální vrchnosti či konšelů ve městech.

Na vsích běžně působili jako kantoři vysloužilí vojáci, kostelníci či řemeslníci, kteří sotva uměli psát a číst, a když dovedli násobit a dělit, už byli považováni za nadprůměrně kvalifikované. Na vzdělání učitele se tehdy moc nehledělo, důležité bylo, aby měl uchazeč hudební vzdělání nebo aspoň cítění a základní znalosti psaní, čtení a počítání. Vyučování na venkovských školách se začalo zlepšovat až počátkem 19. století.

Venkovského učitele provázela chudoba. Sám si musel vyprošovat plat, a co dostal, stačilo sotva na holé živobytí. Učitelé bydleli ve škole, mnohdy i ve třídě a jenom při některých školách bylo malé hospodářství. Aby uživili sebe a často početnou rodinu, přivydělávali si hraním v kostele a při muzice, zpívali pašije, vodili procesy, zvonili, ale také za malou úplatu opisovali noty, modlitební knížky a další písemnosti. Ještě hůře na tom byli učitelští pomocníci, které si učitelé museli sami vydržovat.

Ve městech školu vedl rektor, který řídil několik učitelů a pomocníků.

Až na počátku 19. století přišli i do venkovských škol místo vojenských vysloužilců zkušení učitelé a často i lidé obsáhlých znalostí a nezřídla i vynikající hudebníci.

Jako příklad uvádím volbu učitele v jedné vsi na Přesticku⁴¹:

Ježto po smrti dosavadního učitele se hlásilo pět uchazečů, provedena byla s nimi zkouška před očima a ušima celé obce v kostele, pak byli zkoušeni ve faře:

1. MARTIN OVES, zdejší švec, 30 let stár, zpíval v kostele tři písně; ale měl by se učit ještě mnohé melodie, také hlas jeho mohl by býti lepší. Četl z knihy obstojně a slabikoval jakž takž. Tři rukopisy četl prostředně. Zodpovídal tři otázky z rozumu dosti dobře. Recitoval z katechismu o svátosti oltářní bez chyby. Napsal tři řádky diktanda - 4 chyby. Počtů však jest úplně neznalý.

⁴¹ <http://www.hamelika.cz/ostatni/SKOLSTVI.htm>

2. JAKUB MOUČKA, tkadlec z D., má padesátku za zády; zpíval tři písně, ale melodie přecházela do mnoha jiných písní, hlas měl by míti silnější, vícekrát vykvikl, což by nemusilo býti. Četl Jana 19, 1-7 s deseti chybami, slabikoval Jana 18, 23-26, bez chyby. Tři rukopisy četl slabě a zajíkal se. Z rozumu tři otázky zodpovídal dobře. Z katechismu recitoval bez chyby. Diktanda napsal tři řádky a 5 chyb. Počty také neznal.

3. VÁCLAV SENOHRAB, krejčí ze S., stařec šedesátiletý, měl raději zůstat doma. Zpíval 2 písně; hlas má jako bečící tele, také stále upadal do melodií jiných písní. Četl z Josua hrozně, slabikoval s velkým namáháním; velké "T" bylo mu kamenem úrazu. Z rozumu 3 otázky zůstal na holičkách. Maje čísti 3 rukopisy, přiznal se, že neumí. Z diktanda napsal velmi obtížně 3 slova byla k nepřechtení. Počítati neuměl zhola nic. Počítal si na prstech jako malé dítě. Bylo mu řečeno, že jednal zpozdile, když se hlásil k próbě, což sám slze a vzlykaje uznal.

4. JAN SEJKORA, kotlář zdejší, padesátník, zpíval tři písně dobře. Četl a slabikoval Genesis 10, 13-18 dobře. Při katechismu upozorováno, že se v některých částech nepochyboval. Diktanda napsal 3 řádky ušlo to, pokud týče se písmen, ale udělal 10 chyb. Z počtů znal jen addici (sčítání).

5. JAN VOJTŮ, poddůstojník z N., ztratil v bitvě nohu, 45 let stár, zpíval 3 písně dobře, má silný hlas, ale melodie chyběla. Tři rukopisy četl hbitě. Četl a slabikoval z Genesis 10, 13-18 obstojně. Katechismus uměl dobře. Čtyři otázky z rozumu tak tak. Diktando 3 řádky, ale 8 chyb. Z počtů znal addici a trošku subtrakce.

Protože Jakub Moučka vždy "bonae famae" byl a přimlouvčích mnoho měl, dostal místo učitele.
/Podle zachovaného protokolu o volbě učitele z 18. století/.

Marie Terezie a reforma školství⁴²

Osvícená císařovna Marie Terezie pozvala do země významného reformátora pruského školství, pedagoga a biskupa ze slezské Zaháně Johanna Ignáce Felbigera (1724–1788).

Tento muž, proslulý svou tzv. písmenkovou a tabulkovou metodou výuky, přijel na jaře 1774 do Vídně. V průběhu téhož roku připravil Všeobecný školní řád. Byl vydán 6. prosince 1774 a toto datum můžeme považovat za počátek povinné školní docházky u nás.

Základem tereziánské školské reformy v roce 1774 bylo tedy zavedení školní povinnosti a vybudování škol ve všech farních obcích. Děti chodily do školy od 6 do 12 let, pouze na venkově měly mít děti ve věku 9 až 12 let v čase senoseče a sklizně úlevy.

⁴² ŠACLOVÁ, L.: Vliv osvícenských idejí na českou školu přelomu 18. a 19. století, Diplomová práce, 2012

Obr. 47

Hodina čtení v triviální škole na sklonku 18. století
(písmenková a tabulková metoda)

65

J. I. von Felbiger a jeho tabulková a písmenková metoda

Písmenková (neboli literární) a tabulková (čili tabelární) metoda spočívala v tom, že učitel podle článků z učebnic sestavoval tabulky, ze kterých se pak děti učily nazpaměť jednotlivé věty i delší naukové texty.

Tabulkový zápis neobsahoval nic víc než začáteční písmena slov z příslušné pasáže učebnice, takže vznikaly jenom jakési primitivní mnemotechnické pomůcky, jejichž osvojení se neobešlo bez drilu, rákosky a klečení na hrachu.

Ukázka tabulkové metody:

„**H**řích **j**est **d**vojí: **h**řích **p**rvotný, **h**řích **s**kutečný. **H**řichu **s**kutečného **s**e **d**opouštíme **m**yšlením, **ř**ečí, **s**kutky a **o**bmeškáním **t**oho, **c**o **j**sme **p**ovinni **č**init“.

Výsledná tabele vypadala takto

H. j. d.:	I. h. p.	
	II. h. s.	
	H. s. s. d.	1. m
		2. ř.
		3. s.
		4. o. t. c. j. p. č.

Obr. 48

Josef Ignaz von Felbiger

Felbiger věnoval také pozornost postiženým. Vyžadoval, aby právě slabě chápající, těžko se učící, byli vyučováni nejlepšími pedagogy. Podle schopností dělil žáky na lehce chápavé, středně šikovné (osvojují si učivo s velkou námahou) a na vyučování nezpůsobilé, nešikovné. Pro každou tuto skupinu uvedl postup výchovy a vyučování.

V menších městech a všech vsích s farou měly být zřizovány jedno nebo dvoutřídní školy triviální podle tří základních výukových předmětů – tzv. trivia: čtení, psaní a počtů, které měly být doplněny ještě náboženstvím. Zřízeny měly být všude, kde žilo v dosahu 80 až 100 dětí. Děti v nich měly získat základní znalost psaní, čtení a čtyř základních početních úkonů, a to včetně schopnosti řešit jednoduchou trojčlenku. Výuka byla vedena v mateřském jazyce, pokud učitel uměl německy, vyučoval i tento jazyk.

Do škol se postupně zavádí ruční práce, především pro dívky, nauka o hospodaření, pěstování stromů, včelařství. Takto zaměřenému vyučování se říkalo industriální. Hlavním předmětem zůstávalo náboženství

Ve větších městech to měly být trojtřídní školy hlavní, kde působilo již několik učitelů a které rozšiřovaly znalosti ze škol triviálních.

Za vlády Josefa II., v roce 1781, je povinná školní docházka zpřísněna a rodiče, kteří neposílali děti do školy, mohli být trestáni pokutou, nebo když nemohli zaplatit „veřejně prospěšnými pracemi v obcích.“

Elementární školství z roku 1774 zůstalo v platnosti do roku 1869⁴³.

Obr. 49

Císařovna Marie Terezie

Počátek školního roku a prázdniny

Všeobecný školní řád z roku 1774 odlišoval průběh školního roku ve městech a na vesnicích. Školní rok ve městech začínal 3. listopadu a končil v sobotu před Květnou nedělí⁴⁴. Další vyučování začínalo v pondělí po první neděli po Velikonocích a končilo na sv. Michala (29. září).

Na venkovských školách začínala výuka 1. prosince a měla trvat alespoň do konce března. V tomto období měly školu navštěvovat zejména děti mezi 9 a 13 roky, které v zimě rodiče

⁴³ CHMELÍK, L.: Vývoj školské správy na našem území, Bakalářská práce 2010

⁴⁴Květná neděle (*Dominica in palmis* , Palmare nebo též Pašijová neděle - *passione Domini*) je označení pro šestou a zároveň poslední neděli postní. Připomíná jednak slavný vjezd Ježíše do Jeruzaléma a zároveň se při bohoslužbách předčítá zpráva o umučení Ježíše Krista tzv. Pašije (utrpení – latinsky Passio). Název svátku je odvozen od květů, jimiž bývají kostely vyzdobeny a které mají připomínat palmové větve, jimiž lid vítal Ježíše. V našich zemích se k tomuto účelu užívá tzv. kočiček, tedy vrbových větviček s částečně rozvitými pupeny. Je to neděle před Velikonocemi

tolik nepotřebovali na práci v hospodářství. Další vyučování začínalo v pondělí po první neděli po Velikonocích a končilo na sv. Michala (29. září), bylo však přerušeno třítydenním volnem v období žní. Další volné dny byly takzvané ferie o církevních svátcích.

První úpravu přineslo již v roce 1805 „Politické zřízení obecních škol“, které začátek školního roku pevně nestanovuje, pouze jej vymezuje od října do listopadu. Stejně tak pevně nebyl stanoven konec školního roku, pouze délka prázdnin neměla překročit 5 týdnů.

28. srpna 1870 bylo vydáno nařízení, podle něhož školní rok započal mezi 1. zářím a 1. listopadem a trval 46 týdnů. Prázdniny bylo možné rozdělit do několika částí a trvaly 6 týdnů. V roce 1882 byly prázdniny na obecních školách a ve větších městech sjednoceny s prázdninami na místních středních školách, čímž se prodloužily na 8 týdnů, ale mělo ubýt (feriálních) volných dnů.

Teprve výnos ministerstva školství a národní osvěty z 12. července 1925 zavedl pravidlo, že školní rok začíná 1. zářím a končí 31. srpna, letní prázdniny trvají od 29. června do 31. srpna.

Zimní prázdniny byly zpočátku feriem (volnými dny) o církevních svátcích. V 80. letech 19. století bylo zavedeno volno od 24. do 27. prosince a volno na Silvestra (31. prosince).

Tělesné tresty

Podle „Všeobecného školního řádu“ z roku 1774 a následného „Kázního řádu“ z roku 1788 byl nejčastějším trestem zápis do černé knihy, která byla nazývána rovněž knihou hanby.

Tělesné tresty byly přípustné jen při závažných prohřešcích, jako bylo kupříkladu lhaní učiteli, případně tehdy, když si žák ze zápisu do černé knihy zjevně nic nedělal. Jak takový trest mohl vypadat, přináší svědectví zápis z jedné černých knih:

„Dne 28. prosince 1868 byli následující žáci do této knihy zapsáni skrze nemravné mluvení, mimo toho každý čtyřma fláky potrestán.

Šimůnek Matěj a Šimůnek Josef oba z Kvasic.“

Od roku 1870⁴⁵ pro obyčejné školy obecné nebyly tělesné tresty již přípustné. V témže roce byly zakázány i na gymnáziích.

V době 1. republiky tělesné tresty taktéž nebyly přípustné a podle §427 trestního zákona byli vychovatelé za zlé nakládání s chovanci potrestáni třemi dny až jedním měsícem vězením; pokud by se případ opakoval, byli potrestáni žalářem a prohlášení za nezpůsobilé k výkonu učitelského či vychovatelského povolání. Otázkou však zůstává, jak bylo toto nařízení dodržováno.

Vysvědčení

Počátek existence školních vysvědčení souvisí s reformami císařovny Marie Terezie a s vydáním Všeobecného školního řádu pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařskokrálovských dědičných zemích. Mezi předpisy tohoto řádu z roku 1774 bylo uvedeno i to, že děti měly ve věku dvanácti let a po návštěvě šesti let školy obdržet vysvědčení o svých znalostech. Studenti gymnázií si prva vysvědčení odnášeli o rok později.

Zatímco studenti gymnázií a žáci hlavních škol obdrželi vysvědčení dvakrát do roka, žáci škol triviálních dostávali vysvědčení až když opouštěli školu.

⁴⁵ Nařízení, vydané od ministra záležitostí duchovních a vyučování dne 20. srpna 1870, č. 105 ř. z., jímžto se vydává řád školní a vyučovací

Na nejstarších vysvědčeních se také ještě nesetkáme s nějakou pevně danou klasifikační stupnicí. Jedná se spíš o souhrnné hodnocení toho, jak se žák během studií učil a choval. První klasifikační stupnici pro žáky triviálních škol přináší až nový školní řád z roku 1805. I podle tohoto řádu se vysvědčení vydávalo pouze při odchodu ze školy.

Nahlédne-li do tehdejší klasifikační stupnice, zjistíme že se posuzovala návštěva školy jako 1. velmi pilná, 2. pilná a 3. řídká, chování jako 1. velmi dobré, 2. dobré, 3. prostřední a 4. školnímu řádu nepřiměřené, prospěch v jednotlivých předmětech jako 1. velmi dobrý, 2. dobrý, 3. prostřední, 4. slabý

Postupně se začaly rozlišovat tři typy vysvědčení, které si žák odnášel na závěr své školní docházky. Toto rozlišení se následně udrželo až do poloviny 20. století. Jednalo se o vysvědčení propouštěcí, vysvědčení na odchodnou ze školy a frekventační vysvědčení.

Propouštěcí vysvědčení mohly dostat děti, které dovršily věk školou povinný a měly nejpotřebnější, pro obecnou školu předepsané vědomosti z náboženství, čtení, psaní a počítání.

Vysvědčení na odchodnou ze školy obdrželi ti žáci, kteří sice dosáhli věku, kdy měli opustit školní lavice, ale nenabýli ještě potřebné školní vědomosti a ani se to nedalo očekávat. Vysvědčení neobsahovalo klasifikaci.

Vysvědčení frekventační se vydávalo žákům obecných škol, pokud přestupovali na střední školu. Uváděly se v něm jen známky z náboženství, vyučovacího jazyka a z počtů.

Velkou proměnou prošla vysvědčení až na základě zákona ze 14. května 1869, který zavedl školu obecnou a školu měšťanskou. V návaznosti na tento zákon byl v roce 1870 vydán Školní a vyučovací řád pro školy obecné. Díky tomuto novému školnímu řádu žáci obdrželi na konci každého školního čtvrtletí, tedy čtyřikrát ročně, školní zprávu. Znamky prospěchu na ní byly psány číslicí a rodiče svým podpisem potvrzovali, že ji četli.

Čtyřstupňová klasifikace prospěchu přežila až do roku 1884, kdy byla Prozatímním školním řádem změněna na klasifikaci pětistupňovou, která s krátkou přestávkou v období Protektorátu Čechy a Morava přetrvala dodnes.

Školská reforma z roku 1869

V tomto roce vydala říšská rada tzv. Říšský školní zákon. Církvi zbyl jen dohled nad vyučováním náboženství a oprávnění zřizovat soukromé školy pro studenty příslušného vyznání. Hasnerův zákon⁴⁶ zavedl osmileté školy obecné a měšťanské, zřídil učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů, významně rozšířil obsah vzdělávání a zavedl osmiletou školní povinnost.

Od roku 1869 byla uzákoněna povinná školská docházka od 6 do 14 let a vydávána čtvrtletní vysvědčení. Školy se vybavovaly učebními pomůckami a počet žáků v jedné třídě nesměl přesáhnout osmdesát. I když v průběhu 19. století byla zřízena skoro v každé obci kraje škola a roku 1869 nařízena povinná školní docházka, zejména v chudších rodinách se našly vždycky důvody k vynechávání vyučování. Nebylo to jen chatrné oblečení a boty v zimě, ale především potřeba dětské práce v hospodářství v průběhu celého roku. Většinu času trávily děti na pastvě, staraly se o mladší sourozence i o celou domácnost.

⁴⁶ Leopold Hasner von Artha (1818 – 1891), rakousko - uherský ministr kultu a vyučování v letech 1867– 1870

Na konci 19. století byly v českých zemích zavedeny dívčí střední školy. První střední dívčí škola, Minerva v Praze, byla založena již v roce 1880 zásluhou Elišky Krásnohorské. „Minervistky“ patřily mezi první české studentky a absolventky vysokých škol.

Obdobnou pozici, jakou zastávalo toto gymnázium v Čechách, zaujaly na Moravě postupem let školy spolku Vesna, které sídlily v Brně.

Školy spolku Vesna představovaly první české dívčí střední školy na Moravě. Byly založeny v roce 1886 a definitivně zanikly až v roce 1951. Umožňovaly českým dívkám získat vzdělání v české dívčí střední škole, poznávat český jazyk, kulturu, svébytnost, zvyky apod. Během své dlouholeté existence ovlivnily množství dalších vzdělávacích institucí u nás i v zahraničí. Ohlas škol záhy přesáhl hranice tehdejšího Rakouska-Uherska.

Školství na Blanensku má dlouhou historii. První písemné zmínky o učitelích sahají do hluboko do 17. století. První zpráva o škole v Blansku je z roku 1600⁴⁷.

Byla škola farní, která sídlila při farní budově u kostela sv. Martina, později byla přestěhována do čísla popisného 64 na Starém Blansku.

Obr. 50

Staré Blansko—budova, kde se nacházela škola do roku 1804

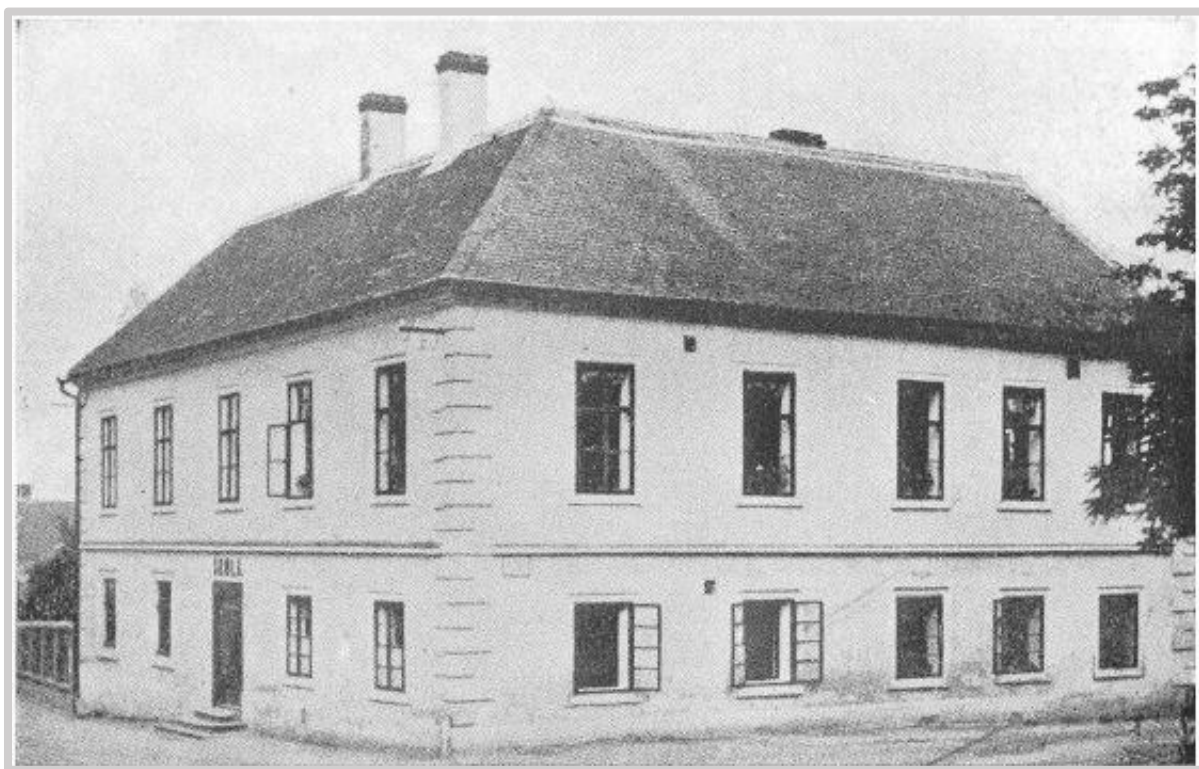
Rektorskou službu tehdy zastával Metuzalem Vodička zvaný Ledecký, po roce 1650 varhaník Jan Vlk (cca 1604–1682), který dostával od obce „něco obilí a něco peněz“. Jeho syn Vavřinec (Laurentius Wlcžek) převzal službu po otci pravděpodobně krátce po jeho smrti v roce 1682. Po roce 1701 se učitelé střídají v krátkých intervalech.

⁴⁷ Fiala, K.: Památník obecných škol v Blansku, Blansko, 1948, s. 8

V době, kdy malý Fabian pravděpodobně navštěvoval místní školu, vyučovali v Blansku Jan Stehlík starší (1701-1724), jeho syn Jan Stehlík mladší (1724-1729), krátce Josef Koukal a Jan Šulák (1729–1746).

První samostatná školní budova byla postavena naproti faře v roce 1804. O výdaje se dělili starohrabě Hugo Salm, majitel blanenského panství, blanenští občané a něčím přispěla i církev. Škola byla dvoutřídní a v roce 1810 ji navštěvovalo již více jak 200 žáků. Škola se postupně rozšiřovala a v roce 1885 měla už 6 tříd. Do školy chodily děti z okolních obcí – Hořic, Klepačova, Lažánek, Olomučan, Horní a Dolní Lhoty⁴⁸

Časem škola kapacitně nedostačovala, a tak byla jedna třída umístěna na blanenské radnici. Nedostačující škola byla roku 1866 rozšířena o jedno poschodí.

Obr. 51
Škola na Starém Blansku z roku 1928

⁴⁸ Vlastivěda Moravská II, Místopis Moravy, Brněnský kraj – Nákladem Musejního spolku v Brně 1902

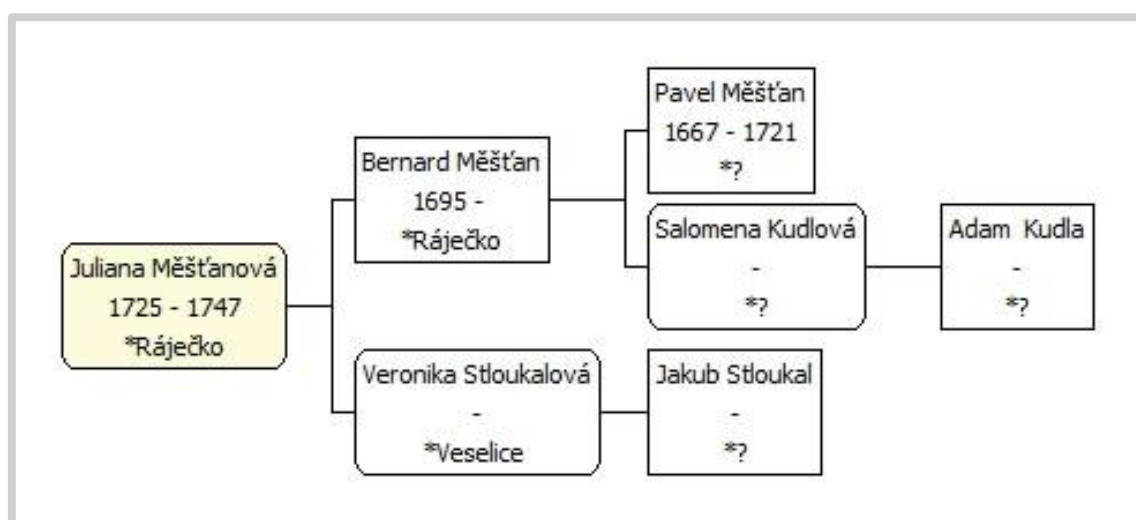
Rodina Fabiana Škrabala a Juliany Měšťanové

Fabianův osobní život asi moc šťastný nebyl. Byl dvojnásobný vdovec a z jeho tří manželství se narodilo celkem 15 dohledaných dětí. Většina zemřela v dětském věku a o některých, kromě zápisu o křtu, jsem už další informace nenašla. Finanční situace taky nebyla růžová – v zápise o jeho úmrtí je poznámka „gratis“, byl pochován bez poplatku, jak se pohřbívali nemajetní občané a chudina.

Děti Fabiana Škrabala a Juliany Měšťanové

Poprvé se žení jako pětadvacetiletý v roce 1741 s mladičkou Julianou, dcerou Bernarda Měšťana z Ráječka a Veroniky Stloukalové z nedalekých Veselic.

Nejstarší dohledaným předkem je Havel Měšťan, který se narodil někdy v první polovině 17. století.

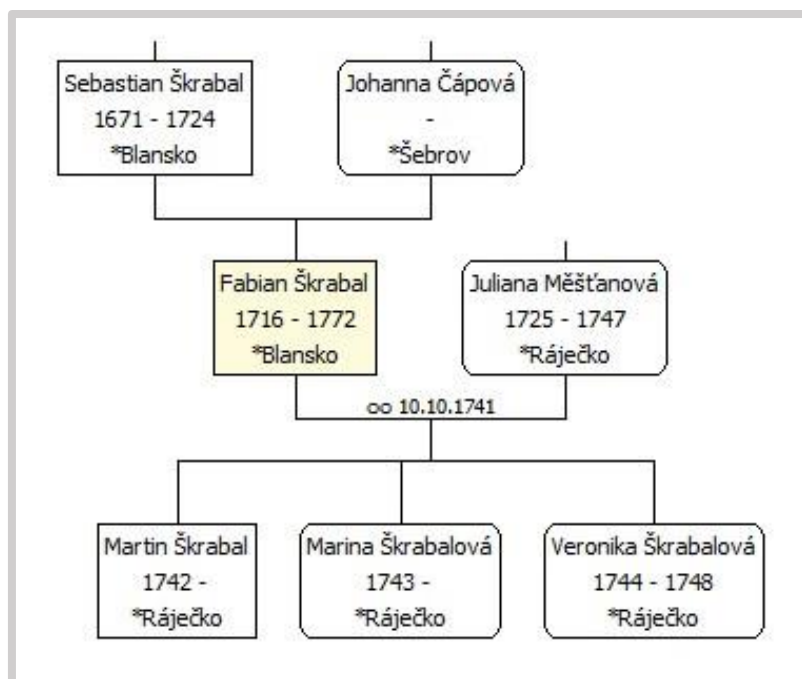

Rodokmen 7
Rodový vývod Juliany Měšťanové

Julianě je v té době necelých 17 let a v rychlém sledu porodí tři děti – [Martina](#) (1742–?), [Marinu](#) (1743–?) a [Veroniku](#) (1744–1748). Martin i Marina zemřeli pravděpodobně krátce po narození, malá Veronika jako čtyřletá.

Juliana zažije ještě smrt dvou nejstarších dětí a umírá v roce 1747, je jí necelých 22 let.

V následujících 4 letech nemáme o Fabianovi žádné zprávy. Je to udivující – vdovec s malým dítětem se obvykle ve velmi krátké době, i několik týdnů po smrti manželky, opět žení. Manželství je v té době ekonomická jednotka a je zapotřebí hospodyně i matka pro sirotky.

Rodokmen 8

Rodina Fabiana Škrabala a Juliany Měšťanové

Rodina Fabiana Škrabala a Mariny N⁴⁹

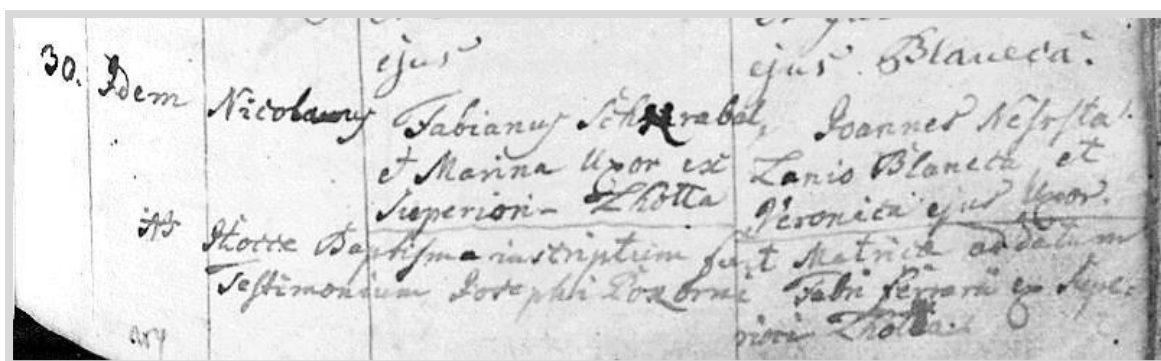
V roce 1751 se objevuje v blanenské matrice zápis o narození [Mikuláše](#), syna Fabiana Škrabala a jeho manželky Mariny. Písmo je jiné než v předchozích zápisech a pod vlastním textem je znak pro zkratku „m. p. - manu propria“- vlastní rukou.

Tímto latinským přídavkem, zpravidla ozdobným, ověřovali v minulosti písaři nebo úřední osoby autenticitu svých textů. Zápis o křtu malého Mikuláše byl do matriky dopsán dodatečně na základě svědectví Josefa Pokorného, kováře z Horní Lhoty. Tentýž Josef Pokorný bude svědkem při Mikulášově prvním sňatku.

O Mikulášově matce Marině nejsou žádné informace, nevíme, jak se jmenovala, odkud pocházela, neznáme datum jejího narození ani sňatku s Fabianem. Pravděpodobně se tak stalo ještě v roce 1747. Je znám pouze zápis v matrice úmrtí – zemřela 2. července 1760 ve věku 35 let.

Vzhledem k tomu, že blanenská matrika byla v tomto období vedena nedbale a nahodile, je možné, že Mikuláš nebyl nejstarším dítětem. Mezera pěti let mezi úmrtím Juliany a narozením Mikuláše se mi zdá příliš dlouhá.

⁴⁹ N – neznámý/á (nobody)

Obr. 52

Zápis o křtu Mikuláše Škrabala pořízený dodatečně

Děti Fabiana Škrabala a Mariny N

Rychle za sebou ve dvouletých intervalech následují další děti – [Johanna](#) (1753–1806), provdaná za svého vzdáleného bratrance Antona Součka z Klepačova, syna Martina Součka a její tety Markéty Škrabalové, [Jan](#) (1753–1757), [Kateřina](#) (1755–1834) provdaná za Leopolda Nesrstu (1757–1828) z Ráječka, [Rosina](#) (1757–1837), manželka Václava Nečase z Blanska a [Veronika](#), která zemřela necelý měsíc po narození v roce 1759. Všechny děti se narodily v Horní Lhotě, kdysi samostatné obci, dnes součásti Blanska. V domě číslo 5 budou žít Fabianovi potomci až do počátku 20. století.

[Mikuláš](#) (1751–1825), nejstarší Fabiánův syn, nemá zrovna lehký život. Z prvního manželství s Marinou Kunžakovou (1750–1802) se narodí pět dětí – [Fabian](#) (1780–1780), [Rosalie](#) (1783–1783), [Jakub](#) (1784–1836), [Františka](#) (1788–1789) a v létě roku 1789 opět [Rosalie](#), která pobude na světě necelý týden.

Pouze prostřední syn Jakub se dožije dospělosti, vyučí se krejčovskému řemeslu a založí rodinu s Josefou Nečasovou (1788–1862) z Blanska. V době sňatku je Jakubovi již čtyřicet let, nevěsta je o čtyři roky mladší.

Ze tří dcer Jakuba Škrabala a Josefy Nečasové přežije pouze [Marianna](#) narozená v roce 1827. Její sestry Marianna (*1825) a dvojče Františka (*1807) zemřely v necelém roce. Během deseti let porodí Marianna tři nemanželské děti – [Tomáše](#) (1854–1882), [Annu](#) (1861) a nejmladšího [Aloise](#) (1864–1866). Pak její stopa mizí. Tomáš pracuje jako nádeník v Brně a umírá v na tuberkulózu v Zemské nemocnici⁵⁰.

Mikuláš a Marina se krátce po sňatku v roce 1779 stěhují do Blanska a často mění bydliště. Ani jedno z dětí se nenarodí na stejné adrese.

Marina, Mikulášova manželka, zažije ještě smrt čtyř ze svých pěti dětí a umírá jako dvaapadesátiletá v roce 1802 v Blansku na píchání v boku („an Seitenstechen“) – může to být cokoli, s největší pravděpodobností se však jednalo o krupózní zápal plic.

O šest týdnů později je Mikuláš znovu ženatý. Ženichovi je přes padesát, nevěsta je o čtvrt století mladší. Sedmadvacetiletá Terezie Kaňová (1775–1841) pochází z víc jak 30 km

⁵⁰ Brünner Zeitung 13. 6. 1882, číslo 133, str. 4

vzdálených Drnovic u Vyškova a je dcerou Jakuba Kani a Rosalie Goldové. Jakub Kaňa je v matrice uváděn jako „excoriator drnovicio“.

To neznamená nic jiného, než že rodina patřila mezi tzv. „snížené rody“ – Jakub Kaňa byl prostě pohodný. V Blansku žila rodina téhož jména a její členové vykonávali totéž povolání – je zřejmé, že Mikuláš, nemajetný vdovec s dítětem zrovna moc na výběr neměl a sňatek byl narychlo dohodnutý.

Snížené rody

V dobách vrcholného novověku bylo pohodnické řemeslo⁵¹ většinou dědičné řemeslo, vykonávané svobodnými rody nepodléhajícími nevolnictví. Pohodný prováděl různé hygienické služby, odstraňoval zvířecí mršiny, odchytával toulavé psy a kočky.

Pro svou nízkou společenskou prestiž si členové těchto rodů vybírali za partnery většinou jen členy své kasty, chodili svým dětem za kmotry, řemeslo přebíral syn po otci. Úniku z tohoto kruhu nebylo. Přesto ale nebyli poddanými lidmi a jako stavem svobodní tedy nemuseli robotovat.

Mezi rody snížené dále patřili kati (mistři ostrého meče), kteří tvořili ve středověku i v raném novověku zvláštní skupinu městské společnosti. Kat patřil k výkonnému aparátu hrdelního soudu a podléhal městskému rychtáři. Do města byl přijímán vždy za jistých podmínek. Tyto podmínky bývají zapsány na posledních listech gruntovních knih, případně ve speciálně k tomu určených knihách, kam byla zapsána koupě katovny a stanoveny podmínky, za kterých bude kat svou práci vykonávat.

Ke sníženým osobám patřil i právní posel (posel práva rychtářského, biřic, šatlavní hospodář), který bydlel v šatlavě a pečoval o její vězně. Právní posel vyzváněl při exekucích na zvonec, vyvolával je, v případě potřeby vykonával menší tělesné tresty (vymrskání, vyvedení z města), účastnil se rychtářových nočních pochůzek. Úlohu právního posla v konkrétním městě je třeba posuzovat individuálně, protože tehdejší terminologie tak označovala i katy a pohodné.

V roce 1772 vydala osvícená císařovna Marie Terezie patent, jímž nařídila, aby byli snížení lidé, jakmile přestanou provozovat své řemeslo, považováni za rovnocenné ostatním obyvatelům. To byla převratná myšlenka, ale současně i program na léta, vžitý vztahy nebylo možné náhle změnit.

V manželství Mikuláše a Terezie se narodily tři děti, jako první dcera **Terezie** (1803–1832) a po ní synové **Karel** (1805–1872) a **Dominik** (1807–1808).

Jediná dcera **Terezie** nevede nijak šťastný život. Pracuje jako služka a narodí se jí dvě nemanželské děti, **Josef** (1824–?) a **Františka** (1827–?). Za pravděpodobného otce svých dětí, truhláře Gottfrieda Hendricha (1807–?) z Blanska, se provdá až v roce 1829, necelé tři roky před svou smrtí.

V roce 1830 se manželům Hendrychovým narodí ještě syn **Anton** a o rok později **Josefa**. Obě děti však umírají krátce po narození. Matka je zkrátka následuje, umírá na cholera v roce 1832 v pouhých devětatdvaceti letech.

⁵¹ Pohodný neboli antoušek, někdy zvaný též drnomistr či travní mistr (latinsky "Excoriator"), byl příslušník již zaniklého řemesla, respektive zvláštní živnosti zvané pohodnictví. Zkráceně se člověku vykonávajícímu toto povolání říkávalo ras, jeho obydlí pak rasovna nebo pohodnice. Jedná se o řemeslo, které spočívalo v likvidaci Uhynulých nebo odchytu zatoulaných zvířat a jejich likvidaci. Slovo antoušek vzniklo (podle E. E. kische) ze jména populárního pražského pohodného, který se jmenoval Anton Scheck.

Stopa nejstaršího syna Josefa se objevuje v roce 1849 v Adamově, kdy se ženil se čtyřadvacetiletou Františkou Zdubovou (1825–1856/1857), dcerou Martina Zduba a Johanny Hlouškové. Františka byla v té době již matkou dvouleté dcerky Anny. Jestli byl otcem Josef, nebo někdo jiný, se můžeme pouze dohadovat. Zápis v oddací matrice je trochu zmatečný. Jako Josefův otec je uveden Mikuláš Škrabal z Blanska (ve skutečnosti jeho dědeček), a matkou má být Terezie Skaroupka – zde se jedná o evidentní přepis. Josef v té době bydlel v Adamově v domě číslo 47 a jako jeho zaměstnání se v matrice uvádí „*hammergesel in Adamsthal*“. Pracoval pravděpodobně v některém z četných z hamrů roztroušených kolem Adamova. Pro železářské podniky v Adamově, ale také v nedalekém Blansku mělo základní význam postavení železniční tratě Brno—Česká Třebová. První vlak po ní projel 1. ledna roku 1849. Tradiční železářská výroba v Adamově s manufakturními rysy začala pomalu ustupovat strojírenství. To rovněž umožnilo rozvoj Adamova a práci zde našli lidé z blízkého i vzdáleného okolí. Adamov měl v roce 1850 vlastní poštovní úřad a o čtyři roky později zde bydlelo již téměř osm set lidí.

V roce 1851 se mladým manželům Josefovi a Františce narodila dcerka Josefa, která se dožila pouhých tří let. Na svět přišla v Adamově, v domě číslo 29.

Matriční zápis praví:

„Matka tohoto dítěte, bydlící v Autěchově, porodila na návštěvě u své matky v Adamově“.

O čtyři roky později, taktéž v Adamově, ale v domě číslo 35, se narodil chlapec, který dostal při křtu jméno František. Dlouho na světě nepobyl, zemřel krátce po narození. Příčinou smrti obou dětí byla plicní tuberkulóza (Abzähmung). Matka pravděpodobně záhy své děti následovala, protože již na podzim roku 1856 se v Blansku ženil pětadvacetiletý Josef Škrabal, vdovec a kovář z Blanska s Antonií Musilovou, dcerou slévače Františka Musila z Klepačova č. 12.

O nejstarší dceři Anně (1847–?) nejsou žádné další informace

Mikulášův syn z manželství s Terezií Kaňovou, Karel (1805–1872), jeho mladší bratr Dominik zemřel jako batole v roce 1808, tře víceméně bídu s nouzí. V matrice je uváděn jako „*Obrigkeitlicher Pferd knecht und Inmann in Blansko*“, naposledy jako panský noční hlídač a podruh v Blansku.

S matkou svých dvou nemanželských synů Josefa (1837–1855) a Václava (1839–1841), Mariannou Kallovou (1807–1887) z Holštejna, se Karel oženil až v roce 1842. Marianna pocházela taktéž z chudých poměrů, byla nemanželskou dcerou Kateřiny, dcery domkáře Josefa Kally z Holštejna.

Z manželského svazku se narodí ještě dvě dcery, Josefa (1843–1873) a Marianna, která umírá v roce 1847 jako devítiměsíční miminko.

Prvorozený syn Josef zemřel jako osmnáctiletý na tuberkulózu mozku a s ním tato linie vymírá.

Dospělosti se dožila jen dcera Josefa. Také jí nebyl dopřán dlouhý a šťastný život. V osmnácti letech porodila dcerku Amálii (1861–1878) a kolonka „*Otec*“ v matrice narození zůstala prázdná. O tři měsíce později, v srpnu 1861, se vdala za třidvacetiletého Josefa Antonína, slévače z Blanska. Děti přibývaly jedno po druhém a mladá rodina neustále zápasila s hmotnou nouzí. Josefa zažila smrt nejstaršího syna Josefa (1862–1863) a dalších dvou dětí, které zemřely krátce po narození. Dožila se pouhých třiceti let a na jaře roku 1873 zemřela na tuberkulózu

plic. Prvorozená dcera Amálie ji následovala o pět let později a v sedmnácti letech podlehl té samé nemoci jako její matka. V matrice úmrtí je již zapsána jako dcera Josefa Antonína.

Pouze jedno z pěti dětí, syn Josef (1864–1929), se vyučí, je obuvníkem a založí rodinu. V roce 1887 se ožení s Vilemínou Odehnalovou, nemanželskou dcerou Antonie, vdovy po Františkovi Škrabalovi z Horní Lhoty č. 5.

Mikuláš Škrabal zemřel v Blansku roce 1825 a dožil se na tu dobu v poměrně vysokého věku, 73 let. Jako příčina úmrtí je uvedena „sešlost věkem“ (Altersschwäche).

Vdova Terezie přežije manžela o 16 let, zemře v roce 1841 Blansku na zápal plic.

Od dětí zase zpět k otci

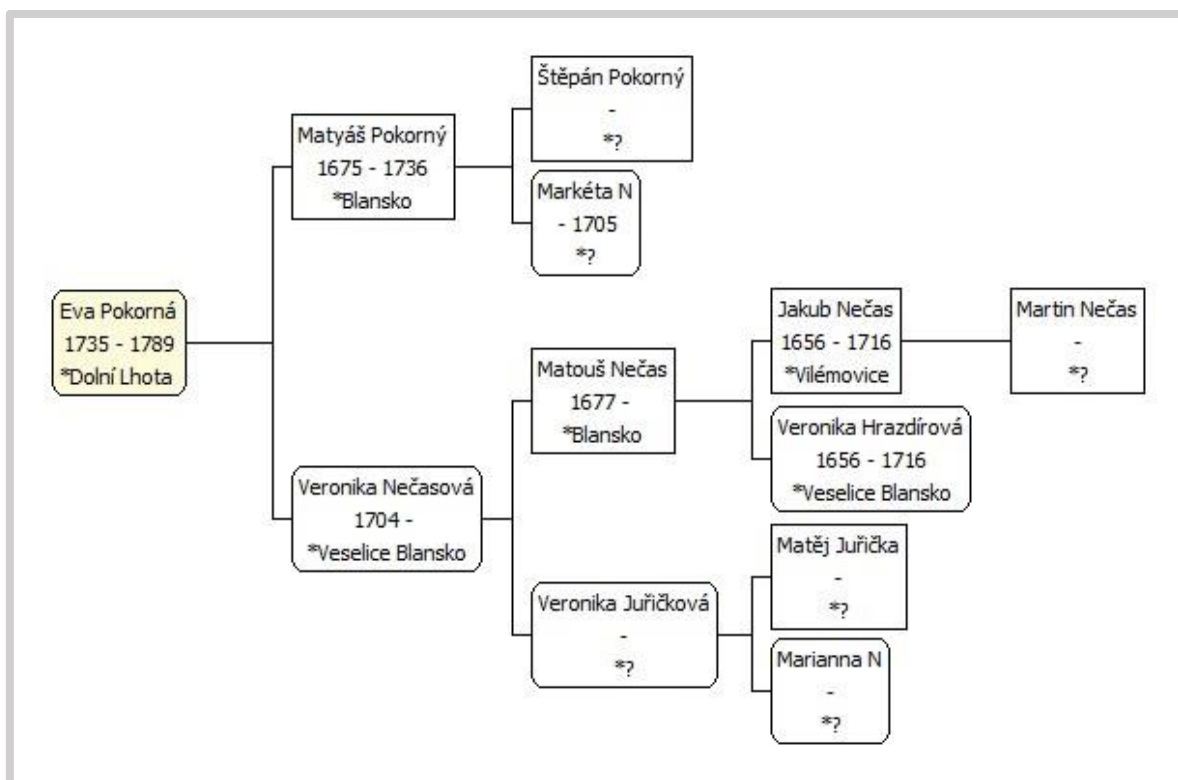
Rodina Fabiana Škrabala a Evy Hoffarové rozené Pokorné

Fabian je ve svých 44 letech opět vdovec, a tak třetí sňatek na sebe nenechá dlouho čekat. V létě 1760 si bere mladou vdovu Evu Hoffarovou, dceru Matěje Pokorného (1675–1736) a Veroniky Nečasové (1704–?) rodem z Veselíc.

Eva Pokorná pocházela z Horní Lhoty, nejstarší dohledaný předek kovář Štěpán Pokorný se narodil někdy v polovině 17.století.

Eva se stala poprvé vdovou po krátkém pětiměsíčním manželství, její první manžel Karel Hoffar umírá 16. února 1759 ve věku pouhých 23 let. V polovině 18. století se v matrikách příčina smrti ještě neuváděla, dá se ale předpokládat, že se jednalo o nějakou nakažlivou chorobu, případně neštěstí, protože ve stejný den umírá i jeho devatenáctiletá sestra Judita.

76

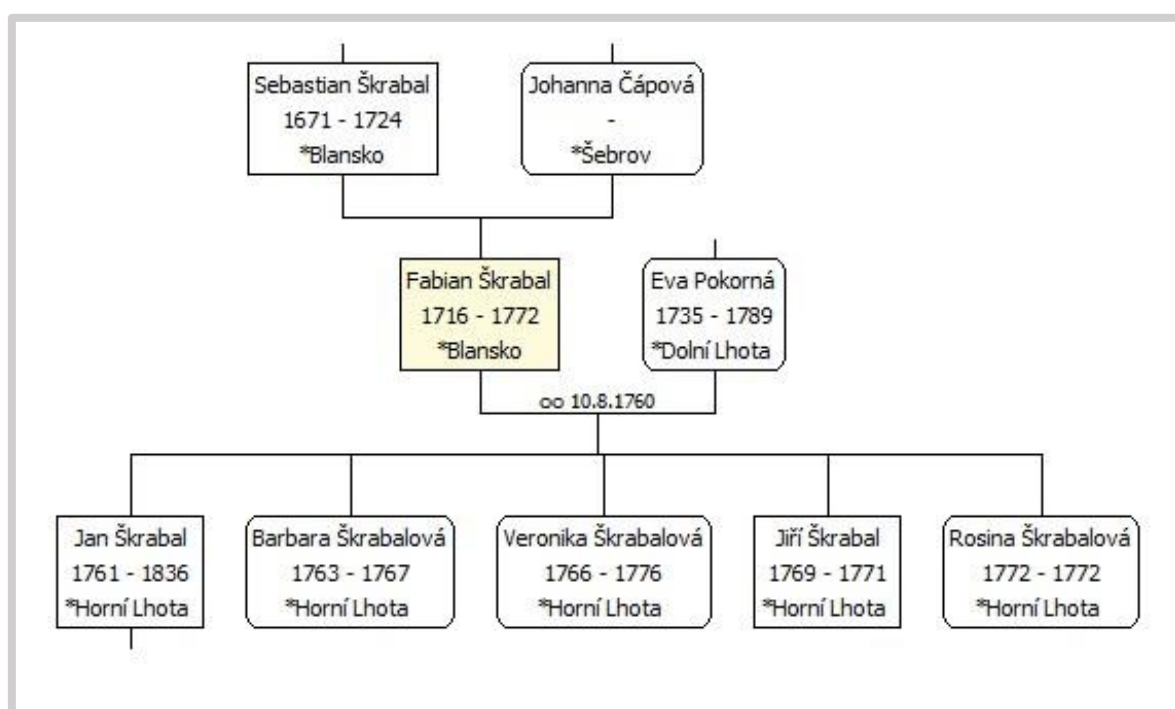
Rodokmen 9
Rodový vývod Evy Pokorné

Děti Fabiana Škrabala a Evy Hofferové rozené Pokorné

Fabian s Evou se stěhují do Horní Lhoty do domu s budoucím popisným číslem 5.

Zde se narodí pět dětí, ale pouze nejstarší syn [Jan](#) (1761–1836), náš přímý předek, se dožije dospělosti a založí rodinu. [Barbara](#) (1763–1767), [Veronika](#) (1766–1767), [Jiří](#) (1769–1771) a [Rosina](#) (1772–1772) umírají v dětském věku.

Fabian umírá v roce 1772 necelé tři měsíce po narození posledního dítěte. Poznámka „gratis“ v úmrtním zápise Fabiana i malé Rosiny naznačuje, že rodině se nevedlo zrovna dobře.

Rodokmen 10
Rodina Fabiana Škrabala a Evy Pokorné

V necelých sedmatřiceti letech byla Eva již dvojnásobná vdova. Po necelých dvou letech se provdala za postaršího vdovce Matouše Fialu (1715–1809) z nedalekého Ráječka. Nová rodina žila i nadále v Horní Lhotě v domě číslo 5. V druhém manželství se v roce 1775 narodila jediná dcera, Margarita (1775–?). Eva zemřela v roce 1789 ve věku 53 let a jako příčina smrti je uvedena „vodnatelnost“ (Wassersucht).

Její třetí manžel ji přežil o celych 20 let a zemřel až v roce 1809 ve věku 94 let.

8. generace – Rodina Fabiana ŠKRABALA

Fabian ŠKRABAL, * 11. 01. 1716 v Blansku, + 03. 06. 1772 v Horní Lhotě č. 7
(rodiče Sebastian ŠKRABAL a Johanna Čápová)

- oo (1) 10. 10. 1741 v Blansku s **Julianou Měšťanovou**, * 07. 01. 1725 v Ráječku,
+ 05. 01. 1747 v Ráječku (rodiče Bernard Měšťan a Veronika Stloukalová)
oo (2) s **Marinou N**, * kolem roku 1725, + 02. 07. 1760 v Horní Lhotě
oo (3) 10. 08. 1760 s **Evou Pokornou**, * 20. 12. 1735 v Dolní Lhotě,
+ 27. 08. 1789 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče Matěj Pokorný a Veronika Nečasová)

Děti z manželství s Julianou Měšťanovou

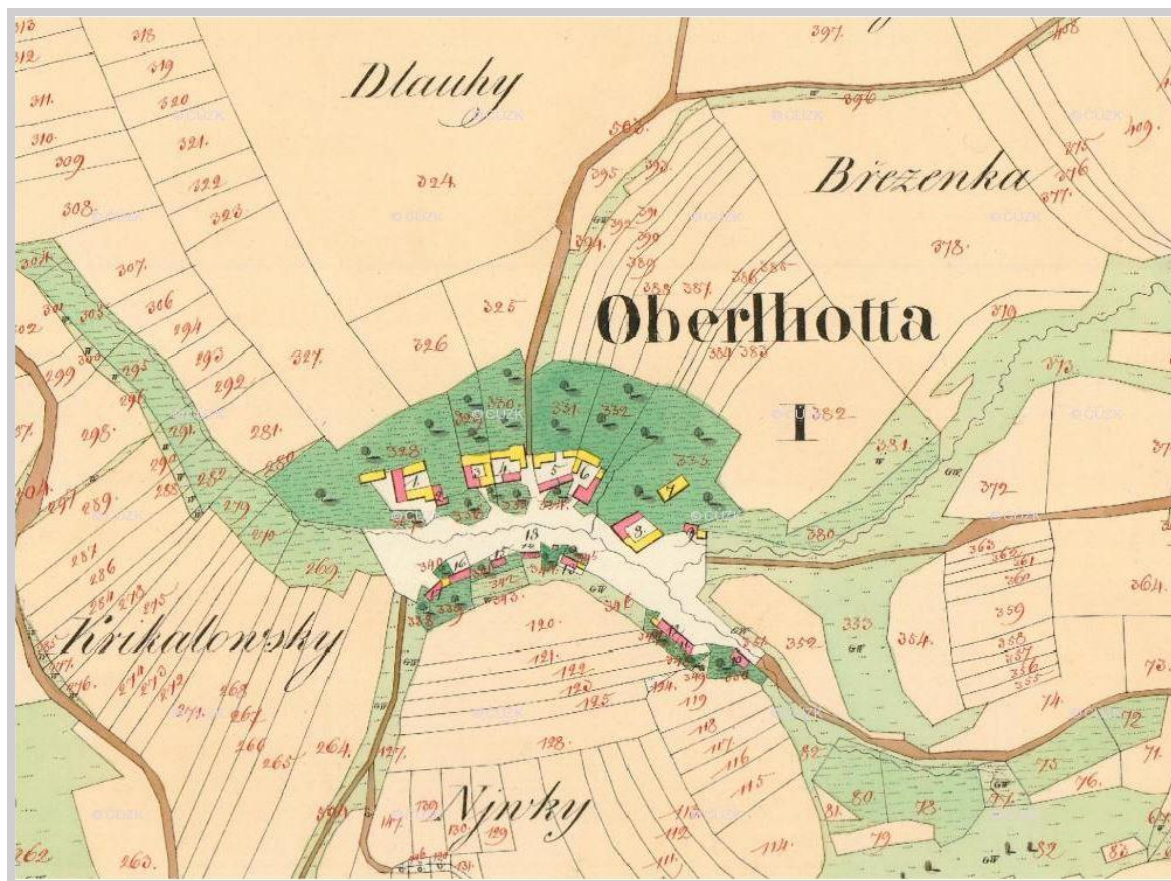
1. **Martin Škrabal**, * 31. 01. 1742 v Ráječku
2. **Marina Škrabalová**, * 26. 02. 1743 v Ráječku
3. **Veronika Škrabalová**, * 30. 06. 1744 v Ráječku, + 01. 02. 1748 v Ráječku

Děti z manželství s Marinou N

4. **Mikuláš Škrabal**, * 30. 03. 1751 v Horní Lhotě, + 08. 03. 1825 v Blansku č. 121
oo (1) 19. 01. 1779 s Marinou Kunžakovou, * 03. 02. 1750 v Dolní Lhotě,
+ 30. 05. 1802 v Blansku č. 121 (rodiče Matyáš Kunžak a Judita N)
oo (2) 16. 07. 1802 v Blansku s Terezií Kaňovou, * 12. 10. 1775 v Drnovicích č. 12,
+ 08. 12. 1841 v Blansku č. 122, (rodiče Jakub Kaňa a Rosalie Goldová)
5. **Johanna Škrabalová**, * 27. 05. 1753 v Ráječku, + 03. 04. 1806 v Klepačově č. 10
oo (1) 29. 04. 1779 s Antonínem Součkem, * 30. 05. 1754 v Blansku,
+ 02. 08. 1812 v Klepačově č. 10 (rodiče Martin Souček a Markéta Škrabalová)
6. **Jan Škrabal**, * 27. 05. 1753 v Ráječku, + 31. 12. 1757 v Horní Lhotě
7. **Kateřina Škrabalová**, * 25. 04. 1755 v Horní Lhotě, + 07. 03. 1834 v Ráječku č. 43
oo (1) 13. 02. 1787 s Leopoldem Nesrstou, * 15. 12. 1757 v Ráječku,
+ 04. 06. 1828 v Ráječku č. 43 (rodiče Václav Nesrsta a Kateřina Klímová)
8. **Rosina Škrabalová**, * 26. 02. 1757 v Horní Lhotě, + 16. 05. 1837 v Blansku č. 140
oo 23. 08. 1796 v Blansku s Václavem Nečasem, * 18. 09. 1767 v Blansku,
+ 16. 12. 1831 v Blansku č. 140 (rodiče Jakub Nečas a Marianna N)
9. **Veronika Škrabalová**, * 06. 04. 1759 v Horní Lhotě, + 03. 5. 1759 v Horní Lhotě

Děti z manželství s Evou Hofferovou rozenou Pokornou

10. **Jan ŠKRABAL**, * 29. 08. 1761 v Horní Lhotě, + 28. 02. 1836 v Horní Lhotě č. 5
oo (1) 29. 01. 1788 s Marinou Kalašovou, * 30. 04. 1760 v Ráječku,
+ 12. 02. 1823 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče Jakub Kalaš a Anna Střelcová)
oo (2) 30. 09. 1823 s Magdalenou Skácelovou, * 21. 04. 1776 v Rájci č. 24,
+ 18. 04. 1828 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče Vavřinec Skácel a Magdalena Peroutková)
oo (3) 27. 11. 1830 s Evou Štěpánkovou, * 15. 05. 1775 v Jestřebí č. 7,
+ 23. 08. 1832 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče Marianna Štěpánková a NN)
11. **Barbara Škrabalová**, * 23. 11. 1763 v Horní Lhotě, + 04. 12. 1767 v Horní Lhotě
12. **Veronika Škrabalová**, * 26. 03. 1766 v Horní Lhotě, + 31. 12. 1776 v Horní Lhotě č. 6.
13. **Jiří Škrabal**, * 12. 04. 1769 v Horní Lhotě, + 02. 03. 1771 v Horní Lhotě č. 7
14. **Rosina Škrabalová**, * 06. 03. 1772 v Horní Lhotě č. 7, + 16. 08. 1772 v Horní Lhotě č. 1

Obr. 47

Horní Lhota u Blanska s domem číslo 5 – Stabilní katastr 1826

Úmrtí v rodině znamenalo pro chudé, zvláště pro vdovy, velkou finanční zátěž. Platilo se za všechno a každému. Vybíraly se „štólové poplatky“ (úkony, při kterých má kněz na sobě štólu) a protože se neustále zvyšovaly, tak Marie Terezie uzákonila v roce 1749 tzv. štólové taxy odstupňované podle majetnosti.

Chudí měli mít pohřeb zdarma a v hornatých oblastech měli platit jen bohatí. Skutečnost byla samozřejmě jiná. Kromě štólového poplatku se muselo platit vyzvánění, choralistům, kostelníkům, nosičům a mnohým dalším. Neopominutelnou položkou za pohřeb byla rakev, zde se cena odvíjela od zdobnosti, kvality dřeva i kvality provedení.

Je samozřejmé, že čím méně majetná rodina pohřbívala svého mrtvého, tak některé úkony byly z ceremonií odbourávány. Například místo mše s kázáním, byl jen prostý obřad, v průvodu šli víceméně jen příbuzní a blízcí přátelé.

Často také nebylo ani zvoněno, protože pozůstalí neměli na zaplacení pulsantům a zvoníkovi za opotřebení zvonu a provazu. Případně se zvonilo jen na malý zvon, u kterého se poplatky pohybovaly v podstatně nižších sumách. Celkové rozpětí cen bylo veliké, od několika až po desítky grošů a záviselo na jednotlivých kostelích. Někde byly ceny nadsazeny, nebo naopak snižovány v závislosti na ekonomické situaci rodiny. Velkým výdajem byly také svíčky, které bylo nutné zakoupit. Nekupovaly se zpravidla celé svíce, ale platila se pouze přiměřená částka za upálení vosku. Ta byla vypočítávána podle počtu a velikosti svíček, délky cesty od domu do kostela i délky obřadu.

Chudým lidem někdy vypomáhala obec a zapůjčila pozůstalým odpovídající částku a ta byla splácena v malých dávkách, nebo byly poplatky zcela odpuštěny a pak se většinou v matrice objevila poznámka „gratis“

Nemanželské děti⁵²

Ne každé dítě přicházelo na svět v úplné rodině a nemanželský původ představoval problém do budoucna.

Je to vidět i na osudech potomků Mikuláše Škrabala, kdy se v našem rodokmenu poprvé objevují děti narozené neprovdaným matkám. Fakt nemanželského zrození poznamenal i život Floriána Langer, pradědečka mého otce, kterému se budu věnovat v jedné z dalších kapitol.

Manželské lože znamenalo jakýsi „kádrový předpoklad“ pro studium, přijetí do učení, do cechu či při nástupu na úřednické místo, pro rovnocenný sňatek.

Josef II. vydal v roce 1787 svůj „manželský patent“, jímž – kromě jiného – byly nemanželské děti zrovnoprávněny s manželskými. Praxe však ještě dlouhá léta pokulhávala za teorií.

Ne vždy se však jednalo o dívku lehkovážnou, na cestě k vytouženému sňatku mohla stát řada překážek.

Jedním z důvodů, proč musela svobodná matka čekat na uzavření manželství, byla i neúměrně dlouhá vojenská služba, zvláště v první polovině 19. století. U tovaryšů se zase muselo čekat na odbytí povinného vandru.

Sňatek

Do roku 1781, než byl vydán patent o zrušení nevolnictví, byla povinnost snoubenců žádat o povolení k sňatku vrchnost. Ve většině případů bylo pravděpodobně uděleno. Překážka se mohla vyskytnout v případě špatné finanční situace, protože k žádosti o povolení sňatku bylo třeba složit stanovenou taxu. Další překážkou mohlo být příbuzenství mezi mladými lidmi a nutnost žádat o dispens nebo nedospělost.

Po roce 1781 již byla možnost uzavřít manželství s osobou z jiného města nebo panství, stačil k tomu ohlašovací lístek u vrchnosti a poplatek se už nevyžadoval. V tom samém roce, na základě tolerančního patentu, mohli vstoupit v manželství osoby katolického a evangelického vyznání.

Od roku 1815 musel být udělen takzvaný konsens, souhlas k sňatku. Výjimku platila pro šlechtu, úředníky, majitele domů a statků, továrníky a některé další profese.

K žádosti o povolení sňatku musel uchazeč doložit spoustu potvrzení: osvědčení o schopnosti vydělávat a doložit výši výdělku, potvrzení o bydlišti, potvrzení o náboženské výuce od faráře, potvrzení vrchnosti ze svého rodiště, že proti sňatku nemá námitky.

Sňatek mohl být odepřen hned z několika důvodů; patřil mezi ně

„nedostatek potřebného příjmu, prokázané nebo obecně známé špatné mravy, nakažlivé nemoci nebo účelu manželství bránící neduhy ...“

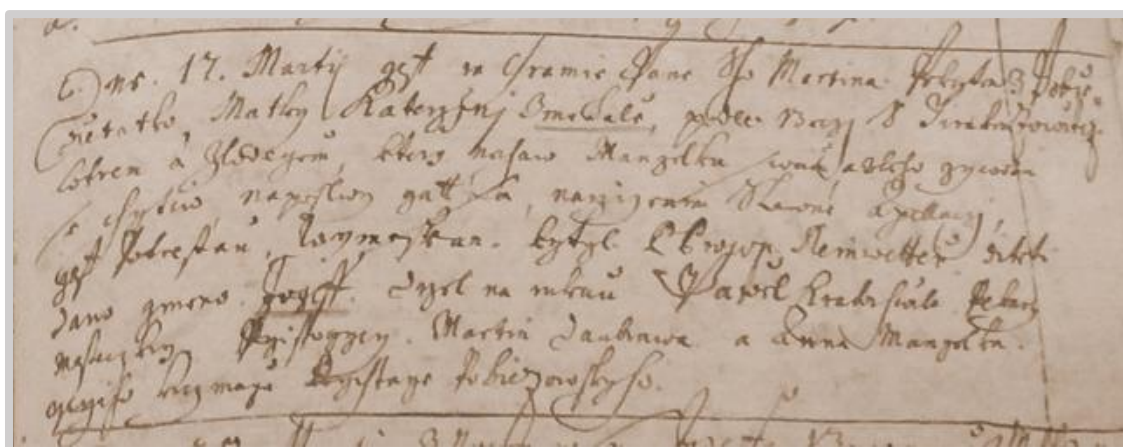
Po celou první polovinu 19. století sílil tlak na omezení poddanské sňatečnosti, objevovaly se snahy o zákaz sňatku nemajetných osob, a to hlavně žebráků a tuláků, a dokonce i všech námezdně pracujících.

⁵² LENDEROVÁ Milena – RÝDL Karel: Radostné dětství? (Paseka 2006)

Účinnost těchto administrativních nařízení, která měla vést ke snížení počtu chudiny, byla problematická. V konečném důsledku vedla k nárůstu nemanželských porodů, které nebyly důsledkem náhodné známosti. Většinou šlo o děti narozené ve stabilních vztazích, a proto se celkem běžně v matrikách setkáváme s dodatečným sňatkem rodičů a legitimizací dětí ze strany otce. Konsenzus byl zrušen až v roce 1868.

Zápisy o narození nemanželských dětí v nejstarších matrikách naším uším znějí trochu divně – o neznámém otci farář napsal že „zmrznul“, „šel na houby“, „utopil se v kádi“, „byl ženich na půl kola“, byl ničema nebo obecní bejk. Svobodná matka na tom byla hůř – podle zápisu v matrice „propálila fěrtoch“, „ztratila podkovu“, byla „zmrhaná nebo zmrhanka“, popřípadě častovaná vulgárními názvy. Děti se narodily „z levého boku“ (in thoro ilegítimo), mluvilo se o nich jako o faganech, parchantech, pocházely ze zelené krve nebo otec spadl z jahody.

Naši předci nebyli ideální, tvrdý život přinášel tvrdost povah a hrubé chování. A mnohé děti „z levého boku“ přišly na svět podivným děním osudu.

Obr. 53

1687, z Pobjezowitz, dne 17. Marti gest w chramie Pane sho Martina pokrztieno dčatko matky Katerzyni zmrhalé podle rzeczi s Jirakem, lotrem a zlodegem, ktery nechaw manzelku swau a zleho zywota se chytiw, naposledy gatt sa narzizenim slawné apellaczi gest potrestan weymrskau...

Obr. 54

1701 Ředice, dne 11. January in Eccl. s. Martini pokrztien syn gmenem Waczlaw matky Alzbiety, která z poruczeni rychtarže horzegssyho gdaucze za posla a ukazatele czesty gystymu rejtharu když do lesa pod Chwojнем přyšsla, od neho s nasylým obtieskana byla

Obr. 55

1701, Holice. Dne 29. Juni in eccl. s. Martini ..pokřtěno dítě gmenem Maria matky Alzbety czery po neb. Jirzíkowi Ruziczcowi, zanechany od Jiržika syna Nikodema Kaczirka, který vzaty na wojnu leta 1701 k oddani gakozto czyzopansky choczensky neprzissel...

Vojenská služba

Ještě koncem 18. století byla vojenská služba doživotní. Pojem doživotní vojenské služby je nutno brát s jistou rezervou. Opravdu do konce života totiž naverbovaný muž sloužil, pokud padl v bitvě, nebo zemřel při výkonu služby. Jinak bývali vojáci zpravidla propuštěni dříve, ať už v důsledku chronických zdravotních problémů, zmrzačení, nebo prostě zběhli.

Za císaře Josefa II. v roce 1781, tedy v prvním roce jeho samostatné vlády, byla stanovena branná vojenská povinnost, byl to jakýsi předstupeň pozdější všeobecné branné povinnosti. Vojáci byli pro nadpočetnost vybíráni (někteří z trestu), losováni, nebo se našli i furianti, kteří dobrovolně oblékli bílý císařův kabátec. Voják musel měřit 168–180 cm a být ve věku 17–40 let. Od vojenské služby byli osvobozeni šlechtici, vzdělané osoby a jejich děti a duchovní. Teprve císař František I. zrušil v roce 1802 doživotní službu v armádě. Pro jednotlivé zbraně byla stanovena různá délka vojenské povinnosti: pěšáci – 10 let, jezdecko – 12 let, dělostřelci – 14 let.

Za jeho syna Ferdinanda V. byla vojenská služba v roce 1845 zkrácena na 8 let. Tolik zpravidla ani netrvala, neboť vojáci mohli ve výcviku strávit tři roky a pak pobývat na trvalé dovolené, kterou přerušila pouze hrozba války. Až do vydání zákona o zavedení všeobecné branné povinnosti bylo možno za sebe na vojnu poslat náhradníka, nebo se ze služby vyplatit. V polovině 19. století činila „výplata“ ze služby astronomických 1 200 zlatých, takže pouze nejbohatší odvedenci se službě v armádě tímto způsobem vyhnuli.

V roce 1868 byl vydán nový branný zákon, který stanovil všeobecnou brannou povinnost v délce tří let, u námořnictva čtyř roků. Po absolvování vojny byli záložníci převedeni do zálohy, trvající 7 let, a do zeměbrany v délce 2 let.

Posledním branným zákonem monarchie z 5. července 1912 se služba zkrátila na dva roky, u jízdního dělostřelectva byla stanovena na tři roky a u námořnictva zůstala délka stejná – čtyřletá.

Po zavedení omezené délky služby na počátku 19. století měli vojáci povoleno se v průběhu druhé kapitulace⁵³ oženit. Rodinnému životu vojáků vojenské orgány až do roku 1868 vycházely vstříc i tím, že při jejich leženích na vesnicích bývaly jednotlivé pluky vícenásobně přidělovány do stálých oblastí. Vojáci si pak někdy dokázali vybudovat rodinné zázemí a mít s děvčaty z vesnice potomky. V době služby či po propuštění pak mohli vést běžný rodinný život. Někteří z vysloužilců se mohli i se svojí vojenskou rodinou ubytovat v některé z invalidoven⁵⁴ v monarchii.

Holomoucké noviny z 29. března 1849 vytýkaly armádě:

„Rozmnožování stálého vojska naplňuje pohlaví ženské velikým smutkem. Největší, nejzdravější a nejsilnější chlapíci přicházejí na vojnu a stráví nejpěknější leta v stavu bezmanželském. Nezahynou-li na vojně, vrací se zmrzačení, seslabení a mrzutí domů. V Moravě již převyšuje počet ženských počet mužský o 80 240 osob a v Čechách o 254 000... Vypočítalo se, že říše Rakouská od r. 1601 do loňska, tedy v 249 letech, pouze 100 roků mimo válek strávila, v 148 rocích ale 29 válek účastna byla.“

Vandrovní léta

Než mohl tovaryš vykonat mistrovskou zkoušku, musel splnit povinná vandrovní⁵⁵ léta. Jejich délka byla proměnlivá, obvykle však činila dva až tři roky. Tovaryš musel projít prací u několika mistrů svého oboru a získat od nich potvrzení o absolvování vandru v jejich dílně a stručné hodnocení. Na zvláštní žádost a ve výjimečných případech mohl být vandru tovaryš zproštěn, ale musel pracovat u mistra v místě svého trvalého pobytu dvojnásobně dlouho, než by pracoval na vandru. Vše bylo pečlivě sledováno a mělo svá stanovená pravidla.

K výbavě vandrovního tovaryše patřily:

„... opisy listu řádného zplození, výučního, u poddaných včetně vrchnostenského konsensu“

Rokem 1731 byly zavedeny tzv. listy osvědčující (listy vandrovní) vydávané na základě ověřeného opisu listu řádného zplození a listu výučního. Výsledkem byl předtištěný formulář se jménem a údaji o místu narození, věku, výšce a eventuálních proporcích postavy a barvě vlasů, nechyběl údaj o délce pracovního pobytu v dané lokalitě včetně stručného zhodnocení.“ Po řádném absolvování vandrovních let mohl tovaryš zažádat o složení mistrovské zkoušky a přijetí za mistra.

[Zpět na obsah](#)

⁵³ Kapitulací vojáka rozumíme závazek muže ke službě po určitou dobu

⁵⁴ Budovy pro ubytování vojenských invalidů

⁵⁵EBELOVÁ, I.: Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka, 2001

VII. GENERACE

Jan Škrabal (1761–1836)

Ze čtrnácti Fabianových dětí, pěti synů a devíti dcer, zůstal naživu jediný mužský pokračovatel rodu – Jan.

Kleinhäusler

V matričních zápisech o narození svých dětí je uváděn jako domkař (Häusler), ke konci života jako malodomkař a výměnkář v Horní Lhotě (Kleinhaus-Ausgedinger in Ober-Lhotta).

Domkař byl majitel domku a malé výměry půdy⁵⁶, která většinou nestačila k obživě. V pozdějším období se pod tímto pojmem rozuměl majitel domku bez půdy. Hlavním zdrojem obživy domkařů bylo řemeslo nebo námezdní práce.

V jednom německém textu jsem našla výstižnou formulaci sociálního postavení malodomkařů

„Diese hatten meistens zum leben zuwenig und zum sterben zuviel“⁵⁷

Volně přeloženo „K žití příliš málo, na umření moc“

O Janově životě toho moc nevíme, k dispozici jsou pouze zápisy z matrik. Celý svůj život prožil v Horní Lhotě v domě číslo 5, stejně jako jeho předci a později i potomci. Když mu bylo jedenáct let, zemřel jeho otec Fabian a krátce poté i poslední žijící sestry, čtyřletá Veronika a malá Rosina, která zemřela dva měsíce po svém otci Fabianovi. Nevlastní sestry Johanna, Kateřina a Rosina byly již vdané a z Horní Lhoty odešly.

Ve dvanácti letech se stal jeho nevlastním otcem již vzpomínaný Matouš Fiala z Ráječka.

Rodina Jana Škrabala a Mariny Kalašové

Jan, stejně jako jeho otec Fabian, byl třikrát ženatý. Na svou dobu se dožil poměrně vysokého věku a přežil všechny své manželky.

Poprvé se oženil v roce 1788 jako sedmadvacetiletý a jeho manželkou se stala o něco starší Marina Kalašová (1760–1823) z Ráječka.

Rodina Kalašova pocházela z nedaleké Dolní Lhoty a patřila mezi starousedlíky. Rodiči Mariny byli Jakub Kalaš (1726–1790) a Anna Střelcová. Podle zápisu v oddací matrice byla Anna dcerou zesnulého Jana Střelce z Ráječka. Zatím jsem další podrobnosti nezjistila, jméno Střelec se v matrikách blanenské farnosti v tomto období neobjevuje.

Nejstarším dohledaným předkem je Vítek Kalaš narozený někdy v období třicetileté války. Podle údajů v matrice se dožil vysokého věku 90 let. Úmrtní zápis pečlivě zaznamenává, že týden před smrtí byl u svatě zpovědi a přijímání a tentýž den se mu dostalo i posledního pomazání. Zemřel 4. listopadu 1723 a pochován byl o dva dny později na hřbitově sv. Martina v Blansku.

Vítka Kalaše uvádí urbář z roku 1696 a přesně vypočítává poplatky, kterými byl povinován vrchnosti. Existuje ještě jeden starší urbář z roku 1679, ale ten ještě na stránkách MZA Brno není zveřejněn.

⁵⁶ Domkař – majitel malého hospodářství do výměry cca 4 ha

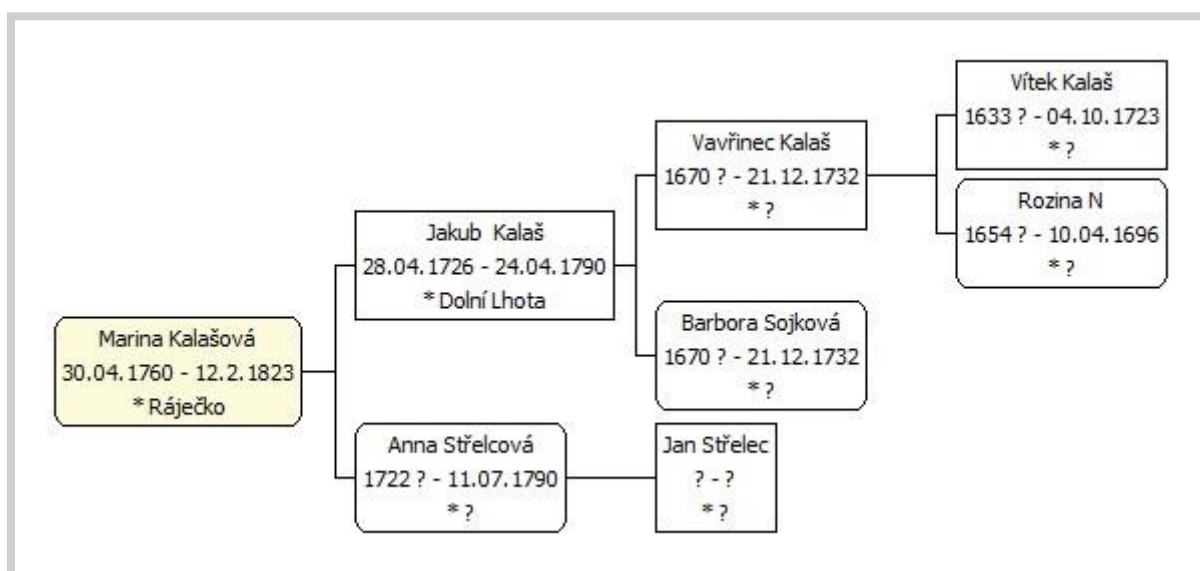
⁵⁷ <http://www.unteriridsch-forum.de/forum/archive/index.php/t-6662.html>

Z jeho dvou dohledaných sňatků se mi podařilo ztotožnit celkem 11 dětí. Mezi nejstarším Vavřincem (1670–1732) a nejmladšími dvojčaty Adamem a Evou narozenými v roce 1705 byl věkový rozdíl skoro 35 let.

7. Grundt Vítka Kalaš, Georgi	6 gr 3 1/4 den	15 kr 1/2 hal
Mier. 30	3 gr 2 den	7 kr 3 hal
St. Joanni von einem Rodacker.	6 gr	14 kr
jetzt 10, Garben		
Wenceslai	16 gr 3 3/4 den	38 kr 3 1/2 hal
von einer Nive	2 gr	4 kr 4 hal
Hiener	2 1/2 7 gr 3 1/2 den	17 kr 3 hal
Magere Gans	3/4 4 gr 3 1/2 den	10 kr 3 hal
Weinachten	9 gr	21 kr
	1 fm 25 gr 2 den	2 fr 8 kr 5 hal

Obr. 56

Opis urbáře lenního statku Blansko z roku 1669, grunt Vítka Kalaše

Rodokmen 11

Rodový vývod Mariny Kalašové

Děti Jana a Mariny Kalašové

Během prvních čtrnácti let manželství se Janovi a Marině narodilo sedm dětí. Kmotry všech dětí byli Jakub Kříž z Ráječka a jeho manželka Anna.

Jako první, 10 měsíců po svatbě, přišla na svět [Anna](#) (1788–1845), která porodila dvě nemanželské děti, syny Martina (1819–1839) a Josefa (1825–1828).

[Martin](#) zemřel v necelých sedmatřiceti letech na mrtvici jako „svobodný nádeník“ (lediger Tagelöhner). V matrice je poznámka, že zemřel náhle, bez posledního zaopatření. Příčinou smrti byla mozková mrtvice (Nervenschlag).

U malého Josefa je v rubrice „Krankheit und Todesart“ napsáno Fraiss—psotník. To byla v té době častá příčina úmrtí kojenců a malých dětí. Slovo psotník (v matrikách často i jako božec, Fraiss, Fraissen) dříve označovalo křeče blíže neurčeného původu, které byly příčinou smrti malých dětí nebo úmrtí dětí doprovázely.

V Abecedě zdraví a nemoci z roku 1901⁵⁸ se píše:

*207. **Psotník** (božec) není druh zvláštní nemoci, nýbrž toliko znak, projev různých nemocí. Příčinami psotníku u dětí mohou být: nalévání dásní při zoubcích, průjmy a různé střevní i žaludeční katarhy a m. j. Jindy jest psotník projevem nemoci, kterou si dítě na svět přineslo, jako dědictví po rodičích. Záchvaty bývají mírné (několik minut), ale i velmi těžké.*

*208. **Psotník** je vždy špatným znamením pro budoucnost dítěte, byť i bezprostředního nebezpečství nebylo. Při záchvatu prospívá klystér z heřmánku, vlažné lázně, studené obklady na hlavu, chladné zavinování trupu, křenové placky na nohy.*

V roce 1836 se Anna provdala za vdovce Jakuba Mokrého (1792–1850), domkáře z Klepačova. Zemřela v Klepačově ve věku šedesáti let. Jako příčinu úmrtí matrika uvádí obligátní pojem „Abzählung“.

To mohlo znamenat cokoli – plicní tuberkulózu, nádorovité onemocnění, sešlost věkem, chřadnutí.

Po Anně se Janovi a Marině narodily další děti a kmotříčka smrt opět vybírala svou daň.

Jakub (1791–1792), Františka (1793–1794) a Matěj (1795–1801) zemřeli v dětském věku.

Jako pátý v pořadí přišel na svět další Jakub (1797–1864), náš přímý předek, kterému bude věnována další kapitola.

Za necelé dva roky se narodil opět syn, který dostal jméno Josef (1800–1839) a po něm poslední dcera Františka (1802–?)

Josef se oženil poměrně pozdě, v roce 1836 kdy mu už bylo 36 let, a nevěsta nebyla také z nejmladších. Není divu, byl nádeník a jeho finanční situace a ani zdravotní stav nebyly nejlepší. Přiznal se do 15 km vzdálených Němčic a jeho manželkou se stala třiatřicetiletá Josefa Kašpárková (1802–?), nejmladší z jedenácti dětí Karla Kašpárka (1754–1834), pololánika z Němčic a jeho manželky Františky Novotné (1758–1818).

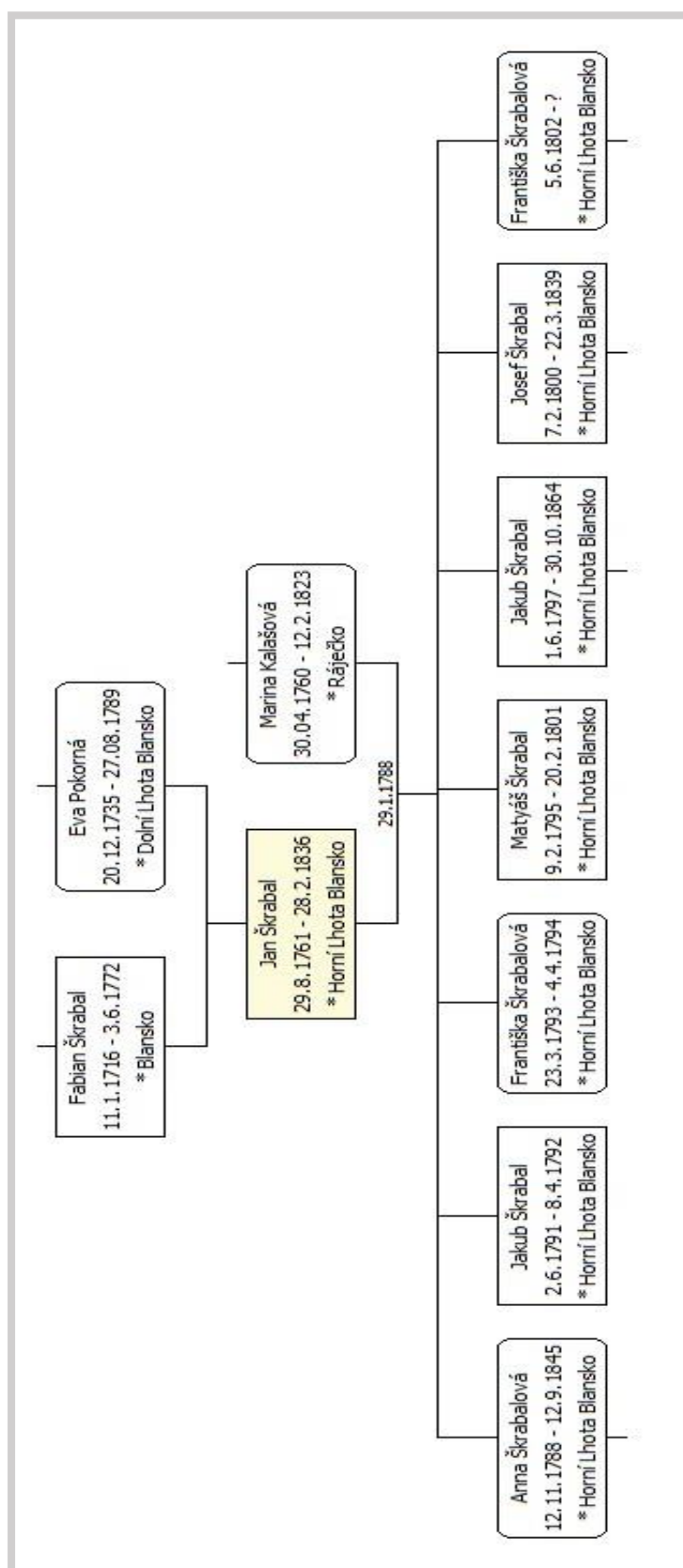
Manželé se usadili v Horní Lhotě, kde se jim narodilo jediné dítě, dcera Rozálie. Josef zemřel po krátkém tříletém manželství v Horní Lhotě v domě č. 21 na tuberkulózu plic.

Rozálie (1837–1873) se nikdy neprovdala a zemřela v Horní Lhotě číslo 8 v šestatřiceti letech na tu samou nemoc jako její otec. Po dalších osudech její matky jsem nepátrala.

O životě nejmladší Františky víme jen, že v roce 1824 se jí narodil nemanželský syn František, který se dožil pouze dvou týdnů a jako příčina je uveden obligátní „psotník“. Pak její stopa mizí.

⁵⁸ JOVANOVIČ-BATUT, M.: *Abeceda zdraví a nemoci*. Praha : Hejda&Tuček, 1901. s. 89-106.

https://cs.wikisource.org/wiki/Abeceda_zdrav%C3%AD_a_nemoci

7. generace – Rodina Jana Škrabala

Jan ŠKRABAL, * 29. 8. 1761 v Horní Lhotě, † 28. 2. 1836 v Horní Lhotě č. 5.

(rodiče Fabian ŠKRABAL a Eva Pokorná)

oo (1) 29. 01. 1788 s **Marinou Kalašovou**, * 30. 4. 1760 v Ráječku, † 12. 2. 1823 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče Jakub Kalaš a Anna Střelcová)

oo (2) 30. 9. 1823 s **Magdalenou Skácelovou**, * 21. 4. 1776 v Rájci č. 24, † 18. 4. 1828 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče Vavřinec Skácel a Magdalena Peroutková)

oo (3) 27. 11. 1830 s **Evou Štěpánkovou**, * 15. 5. 1775 v Jestřebí č. 7, † 23. 8. 1832 v Horní Lhotě č. 5 (matka Marianna Štěpánková)

Děti z manželství s Marinou Kalašovou

1. **Anna Škrabalová** * 12. 11. 1788 v Horní Lhotě č. 5, † 12. 9. 1845 v Klepačově č. 42
Vztah s (1) N N
oo (1) 28. 8. 1836 s Jakubem Mokřým, * 05. 7. 1792 v Lažánkách 34, † 10. 4. 1850 v Klepačově č. 4
(rodiče Matouš Mokřý a Marianna Toufarová)
2. **Jakub Škrabal** * 2. 6. 1791 v Horní Lhotě č. 5, † 08. 4. 1792 v Horní Lhotě č. 5.
3. **Františka Škrabalová** * 23. 3. 1793 v Horní Lhotě č. 5, † 4. 4. 1794 v Horní Lhotě č. 5
4. **Matyáš Škrabal** * 9. 2. 1795 v Horní Lhotě č. 5, † 20. 2. 1801 v Horní Lhotě č. 5
5. **Jakub ŠKRABAL** * 1. 6. 1797 v Horní Lhotě č. 5, † 30. 10. 1864 v Horní Lhotě č. 5
oo 2. 2. 1818 s Františkou Klimešovou, * 22. 12. 1793 v Horní Lhotě č. 12, † 21. 4. 1861 v Horní Lhotě č. 5, (rodiče František Klimeš a Anna Skoupá)
6. **Josef Škrabal** * 07. 2. 1800 v Horní Lhotě č. 5, † 22. 3. 1839 v Horní Lhotě č. 21
oo 14. 2. 1836 s Josefou Kašpárkovou, * 27. 3. 1802 v Němčicích č. 29
(rodiče Karel Kašpárek a Františka Novotná)
7. **Františka Škrabalová** * 5. 6. 1802 v Horní Lhotě č. 5
Vztah s NN

Rodinná tabulka 5
Rodina Jana Škrabala

Další manželství Jana ŠkrabalaMagdalena Krejčířová rozená Skácelová (1776–1828)

Půl roku od smrti Mariny je Jan opět ženatý. Za manželku si vybral Magdalenu, vdovu pro Františku Krejčířovi z Těchova.

Magdalena (1776–1828) pocházela z Ráječka a byla dcerou Vavřince Skácela a Magdaleny Peroutkové.

Poprvé se vdávala mladá, ženich František Krejčíř byl vdovec a o hodně starší. Sňatek byl nutností, dva měsíce po svatbě se narodilo první z devíti dětí. Pan farář byl přísný a malého Jana zapsal do matriky jako nemanželského.

Magdalena ovdověla v roce 1815, její poslední syn Vincenc se narodil jako pohrobek sedm měsíců po smrti otce v létě roku 1816.

Za Jana Škrabala, který byl o patnáct let starší, se vdala až o osm let později. Jan potřeboval hospodyní a Magdalena zajištění na stáří. Zemřela po pětiletém manželství v roce 1828, z dnešního pohledu brzy, bylo jí jednapadesát let. Příčinou úmrtí byla „vodnatelnost“.

Eva Štěpánková (1775–1832)

Za necelé dva roky, jako sedmdesátiletý, uzavírá Jan třetí a poslední sňatek s Evou Štěpánkovou, o patnáct let mladší nádenicí v Blansku. Za svědky šli manželům František Navrátil a Jakub Zahradník, kostelníci z Blanska, nikdo z příbuzných ani blízkých. Manželství trvalo necelých šest let, Eva zemřela v roce 1832 na cholery.

Eva pocházela také z chudých poměrů, narodila se jako nemanželská dcera Marianny Štěpánkové z Rájce – Jestřebí. Po celý život byla svobodná a sňatek s Janem Škrabalem pro ni představoval zajištěné stáří.

Jan se dožil 74 let a umírá v roce 1836 na „sešlost věkem“. Přežil tři své mnohem mladší manželky i čtyři ze svých sedmi dětí.

Hladomor v Čechách a na Moravě

Období Janova života bylo poznamenáno několika pohromami velkého rozsahu, které zasáhly Čechy i Moravu. Jednak to bylo období hladomoru v sedmdesátých letech 18. století a velká epidemie cholery v letech 1831 až 1832

Naši předkové velice pozorně sledovali počasí a vodní režim krajiny. Hlad byl vlastně bezprostředním důsledkem „špatného počasí“ - výskytu extrémně vlhkých období. Právě za těchto hydrometeorologických situací docházelo v dobách úhorového systému hospodaření ke vzniku těch největších neúrod, vyúsťujících nezřídka v obecný stav nouze, strádání, až po hladomory. A právě tato situace v Českých zemích nastala v tzv. hladových letech 1770 až 1772. Nejvíce strádaly Čechy a Slezsko, v menší míře pak Morava a Dolní Rakousy.

Známé „hladové roky 1770–1772“ spadají na závěr desetiletého srážkově nadnormálního období, které začalo již na podzim roku 1762. Poté přišlo několik tuhých a vleklých zim. Pro většinu obyvatel tak následoval jeden z nejstrašnějších roků. Nejenomže v něm ceny obilí dosáhly přímo závrtné výše, ale jeho demografické důsledky byly srovnatelné s nejzoubejnějšími vlnami středověkých morů.

Přes všechna opatření, jako zákaz vyvážení obilí ze země a dovoz obilí z Uher a Banátu, které v tomto období nebyly neúrodou postiženy, se již kritický nedostatek potravin nepodařilo odstranit a hlad vyústil v hladomor.

Podle Františka Palackého jen od ledna do srpna roku 1772 v Čechách zemřelo 205 000 osob. Z úředních výkazů vyplývá, že v Čechách od června 1771 do června 1772 podlehl hladu nejméně 250 000 lidí. Celkový úbytek počtu obyvatel pro celé Království české za léta hladu v důsledku úmrtí a masové emigrace je odhadován na 12 až 15 %.

Tato katastrofa měla i své kladné stránky, pokud se to tak vůbec dá říct. Zlepšovaly se úhorové systémy hospodářství a zaváděly se nové výnosnější plodiny a odrůdy jako cukrová řepa nebo ozimý ječmen. Hladová léta urychlila všeobecné rozšíření brambor, pro nás dnes zcela běžné plodiny. Tato plodina byla jako „chléb chudých“ náležitě doceněna již v nejbližším dalším hlubokém dvouletém období neúrody, které České země postihlo v letech 1804 a 1805.

Hladomor v letech 1805 až 1806 má na svědomí procházející napoleonská armáda, která vyjedla zásoby a zrekvírovala, co se dalo. V letech 1815 až 1817 způsobila neúroda další hladová léta.

Z dopisu císařovny Marie Terezie dvornímu kancléři Rudolfovi Chotkovi z května 1771 vyplývá, že hladová léta byla také pro vídeňský dvůr prvním impulzem k úvahám o zrušení poddanství⁵⁹.

Jan Jeník z Bratřic ve svých pamětech o roce 1771 píše toto:⁶⁰

„Ustavičný vzrost nesmírné drahoty dovedl to zlé, že se na vesnicích, zvláště v horách, na místo chleba velmi nechutné placky z votrub pekly, a z nedostatku toho i rozličná tráva, jak ku příkladu ta tak nazvaná lebeda musela se za pokrm požívat. I tuž z takové nezdravé stravy škodlivé nemoci se vyskytly, z kterých pak i nakažlivé povětrí zhusta nastalo.

Přesmutná smrtedlnost mezi lidmi se pořádě víc a víc rozmáhala, tak sice, že za krátký čas, zvláště na vesnicích musely hřbitovy v širokosti a v dylce přidělávat, kamž by tak velký počet zemřelých osob pohřben býti mohl“.

„Brambory – přestaly hladomor“

O pěstování brambor ve velkém se ve střední Evropě zasloužil pruský král Friedrich II, přezdívaný „der Alte Fritz“, který potřeboval nasýtit armádu.

Další vlny hladomoru přešly přes naše území v letech 1781 až 1784, koncem desetiletí se proto začaly povinně budovat zásobovací sýpky.

Obr. 57
„der Alte Fritz“ obhlíží úrodu brambor

⁵⁹ Zdeněk Vašků, Vesmír 75, 1996/8

⁶⁰ Josef Polišenský, Ella Illingová – Jan Jeník z Bratřic, 1989

Epidemie cholery na Blanensku

Další pohroma na sebe nenechala dlouho čekat.

V 19. století postihlo Blanensko několik epidemií cholery, nejzávažnější byla epidemie v letech 1831 až 1832 a ta nejkrutější zaútočila v roce 1866, v období rakousko-pruské války.

Cholera se do Rakouska a českých zemí rozšířila z Indie. Tam, v ústí řeky Gangy, velká epidemie vypukla v roce 1817 a přes Pákistán, Irán, jižní Rusko a Polsko se při vojenských taženích a přesunech obyvatelstva dostala až do Evropy.

Cholera je těžká nemoc bakteriálního původu, projevuje se opakovaným zvracením, průjmem, velkou žízní, křečemi lýtek a rychlým úbytkem sil. Původce onemocnění, bakterii *Vibrio cholera*, objevil až v roce 1883 německý lékař Robert Koch⁶¹. Nemoc se léčila podáváním bylinných čajů a odvaru z ječmene. Nákaze tehdy podlehl 40 až 50 % nemocných. Při dnešní lékařské péči umírá méně než 1 % nakažených.

Doktor „Wolfstein“ v Lažánkách

V „Dějínách města Blanska“⁶² a v „Pamětech města Blanska a okolních hradů“⁶³ se uvádí, že v nedalekých Lažánkách léčil nemocné jistý doktor Walkenstein.

Ve skutečnosti se jednalo o profesora vídeňské lékařské fakulty, doktora Wolfsteina, kterému majitel panství hrabě Hugo František Salm umožnil studovat do té doby neznámou nemoc – cholera – přímo v terénu na jeho panství.

Doktor Wolfstein působil v Lažánkách necelé tři týdny. O svých pacientech si vedl podrobný deník, kde uváděl jméno a věk, číslo domu, fyzickou kondici, den a hodinu kdy nemoc propukla, příznaky choroby, přidružené nemoci, způsob léčení, dobu rekonvalescence a případné vyléčení nebo úmrtí pacienta. Z příznaků choroby zaznamenal zejména zvracení, průjem, závratě, žízeň, bolest hlavy, křeče, horečku, vlhkost či suchost pokožky a kvalitu tepu. Jeho léčba byla rozmanitá. Často léčil odvary z léčivých bylin, jako kozlíku lékařského, meduňky, máty peprné, heřmánku, ječmene, puškvorce, rebarbory. Používal také octovou vodu, česnek, jalovcový olej, kafr, opiové kapky a hořčičné náplasti.

Léčil celkem 61 pacientů, z nich bylo 8 dětí, 19 mužů a 34 žen. Za dobu jeho léčení zemřelo 13 pacientů a 48 se uzdravilo nebo jejich nemoc do odjezdu lékaře ještě neskončila.

O svém působení v Lažánkách vydal v italštině spis s názvem „*Trattato sul cholera in Moravia negli anni 1831 e 1832*“.

⁶¹Robert Koch (1843—1910), německý lékař a mikrobiolog, zakladatel bakteriologie a nositel Nobelovy ceny za fyziologii a lékařství (1905), objevitel původce tuberkulózy a cholery.

⁶²Josef Čech, Dějiny města Blanska (1905)

⁶³Pilnáček Josef, Paměti města Blanska a okolních hradů (1927)

Pag. 38.		Sterberegister. Markt Blansko.									
Zeit des Absterbens und Begrabens.	Jahr u. Woch.	Namen des Verstorbenen.	Geburts- jahr		Geburts- ort		Todesjahr		Krankheit und Todesart.	Hat verheiratet.	Hat begraben.
			1800	1810	1820	1830	1840	1850			
1832. Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina, Gemeindevorf. Hof.	1.	1.	1866.				Langf. aufg.	Joseph Golaput Hannover.	Joseph Golaput Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Maximilian Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Maximilian Kubina Hannover.	Maximilian Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.
Am 17. 19. July.	1832.	Joseph Kubina auf Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf. Hof. Gemeindevorf.	1.	1.	1851.				Langf. aufg.	Joseph Kubina Hannover.	Joseph Kubina Hannover.

Oběti nákazy

V roce 1831–1832 podlehl nákaze v Blansku 46, v Olomučanech 26, v Lažánkách 24, v Doubravici 15 a v Rájci 17 osob. V roce 1836 zemřelo v Holešíně 19, v Újezdu u Boskovic 29, v Kotvrdovicích 17, v Krasové 12, Vilémovicích 12, ve Žďáru 13 a v Lipovci 25 obyvatel.

V roce 1850 bylo např. v Olomučanech i v Lažánkách po 13, v Jedovnicích 62 a v Senetářově 16 obětí. V roce 1855 si epidemie vyžádala v Doubravici 26, v Rájci 83, v Újezdu u Boskovic 20, Jedovnicích 33, Senetářově 29, Krasové 11, Rudici 10, Petrovicích 19 a v Lipovci 8 obětí.

Epidemie v roce 1866 byla nejkrutější. V Blansku zemřelo 86 osob (včetně 17 pruských vojáků), na Klepačově 25, v Olomučanech 29, Dolní Lhotě 13 a v Ráječku 14, Doubravici 15, v Rájci 48, v Oboře 29, v Jedovnicích 72, v Kotvrdovicích 32, ve Sloupě 37, v Šošůvce 22, v Lipovci 51 obyvatel a menší počet v různých obcích regionu. V Blansku se při epidemii v roce 1866 se z cholery vyléčila také Vlasta⁶⁴, dcera známého lékaře a badatele MUDr. Jindřicha Wankla⁶⁵.

Celkem si všechny epidemie na Blanensku vyžádaly 1575 osob, což snížilo o 4,7 % až 10,4 % počet obyvatel obcí. Ve výčtech zemřelých byly vypuštěny desítky obcí s nízkým počtem úmrtí.⁶⁶ Mezi oběťmi cholery byly i Terezie (1803–1832), dcera Mikuláše Škrabala a třetí manželka Jana Škrabala, Eva Štěpánková (1775–1832).

Vakcína proti choleře byla objevena až v roce 1892, používat ve větším měřítku se začala až po roce 1896⁶⁷

Obr. 59

Leták, který upozorňoval v 19. století na nebezpečí cholery (Anglie)

⁶⁴ Vlasta Havelková, roz. Wankelová (1857–1937), členka Olomoucké národopisné družiny, významná národopisná pracovnice na přelomu 19. a 20. století, „moravská babička národopisu“

⁶⁵ MDr. Jindřich Wankel (1821–1897), lékař, významný moravský archeolog a speleolog

⁶⁶ Blahomil Grunda, Výskyt cholery v 19. století na Blanensku (2009)

⁶⁷ Kolle Wilhelm (1868–1935), spolupracovník R. Kocha. Vyvinul vakcínu proti choleře a tyfu.

Karolina Meinecke – královna z Blanska

Nejenom tyto tragické události hýbaly Blanskem. Byl to i osud Karoliny Meinecke, „královny z Blanska“.

Je to příběh jako z Červené knihovny. V minulosti se k němu vracela spousta autorů, namátkou Jindřich Wankel nebo Josef Pilnáček. V románu by jistě skončil šťastně, svatbou a slovy:

„... žili spolu šťastně až do smrti“.

Skutečnost však byla jiná a její poslední dějství se odehrálo v Blansku.

Dětství

Vše začalo nedaleko Hannoveru, kde se do rodiny barona Johanna von Linsingen (1724–1795) a jeho mladé manželky Luisy von Schrader (1750 – 1781) narodila dcerka Karolina Charlotta Dorothea. Na svět přišla v roce 1768 a její dětství, i když mnoho informací nemáme, se jistě nelišilo od dětství jiných dětí narozených do zajištěných šlechtických rodin té doby.

Obr. 60
Karolina v dětství

Hannover v 18. století tvořil personální unii s Velkou Británií a na hannoverské i britském trůnu seděl král Jiří III. (1744–1818). S manželkou Charlottou Sofií zplodil celkem 15 dětí a jeho syn William, pozdější vévoda z Clarence (1756–1837), je dalším hrdinou tohoto příběhu.

Princ William byl námořník a těžkosti života na moři si vynahrazoval na pevnině. Stejně jako jeho bratři trávil volný čas s milenkami, pitkami a hazardem v kruhu mladých šlechticů. Jeho výstřelky byly čím dál divočejší, a tak se královská rodina nakonec rozhodla poslat Williama na nějaký čas do ústraní.

Seznámení s Williamem a další osudy

Karolinin otec baron von Linsingen, pozdější generál, se těšil přízni královského dvora, především královny Charlotty Sofie, a tak volba padla nakonec na Hannover a rodinu barona von Linsingen.

V dubnu 1790 vstoupil William poprvé do Linsingenova domu a jeho životní osudy se protnuly s Karolininými. William byl zvyklý na úspěchy u žen a neznal odmítnutí. Možná právě to ho ke Karolině poutalo. Vzájemná náklonnost se nedala lehce utajit a Karolinina otce značně znepokojovala.

Baron jako starostlivý otec a čestný muž informoval královnu o situaci, která ho tak zneklidňovala a tajně doufal, že zásah matky bude mít úspěšný konec.

Královna ho však žádala, aby vztahu mladých lidí nebránil, protože předpokládala, že přelétavý William zakrátko obrátí svůj zájem jinam.

Princ si to vysvětlil jako souhlas a požádal Karolinu o ruku. O důsledcích svého rozhodnutí

William pravděpodobně neuvažoval, v pořadí čekatelů na trůn byl až třetí. Karolina si byla vědoma nerovnosti jejich společenského postavení, ale nakonec svolila. Tajný sňatek byl stanoven na 21. srpna 1791 a měl proběhnout za svítání.

Do věci byli zasvěceni pouze Karolinin mladší bratr Arnošt (1775–1853), princův pobočník lord James Naper Dutton (1744–1820), pastor Loyd a dva sloužící. Jako místo obřadu byla zvolena lesní kaple nedaleko lázní Pyrmont. Obřad byl protestanský, bez tehdy obvyklé satební smlouvy ale podle anglických zákonů platný.

Tajemství zůstalo tajemstvím více než rok. Až v srpnu 1792, když Karolina otěhotněla, se William svěřil matce. A skandál byl na světě.

Obr. 61

Karolina a William na zidealizovaném portrétu

Koncem 18. století bylo zhruba nemožné, aby se pouhá baronesa mohla stát ženou prince z královské krve. William sice nebyl následník trůnu, jenomže král Jiří III. nebyl pro opakované záchvaty šílenství (trpěl pravděpodobně maniodepresivní psychózou) téměř schopen vlády, princ z Walesu trpěl tuberkulózou a nebylo jisté, zda se trůnu vůbec dožije. Další z Williamových bratrů, vévoda z Yorku, byl v Anglii pro změnu značně neoblíben. Takže se královnin zrak upíral k Williamovi, jako poslední naději rodiny – pokud se má William jednou stát králem, nesmí se kompromitovat morganatickým manželstvím.

Královna Charlotta Sofie usilovala o zrušení manželství, pokud možno ve vší tichosti. Na mladé manžele byl vyvíjen silný nátlak, který především psychicky labilní Karolinu deptal. Neustálé nervové vypětí a těhotenství se na Karolinině stavu těžce podepsalo a 12. listopadu 1792 předčasně porodila syna.

A tady se objevují dvě verze celého příběhu. Začneme tou první, romantickou.

Dítě, přestože bylo nedonošené, přežilo. Rodinný lékař, přítomný u porodu, oznámil matce a princovi smrt dítěte, ve skutečnosti však byl chlapec převezen do Göttingenu, kde se dostal na vychování do bohaté židovské rodiny Meyerů.

Podle další, a dle mého názoru pravděpodobnější verze, se dítě narodilo mrtvé a bylo v tajnosti pochováno.

William pobyl v Driburgu ještě několik týdnů a do Anglie odjel až 30. listopadu 1792.

Karolina se vrátila do Hannoveru a napsala královně dopis, v němž potvrdila své rozhodnutí o rozvodu.

Tajně uzavřené manželství bylo i tajně rozvedeno.

Nemoc

Karolina prožívala krušné chvíle – přišla o dítě, manžela a byla společensky znemožněna. Trpěla depresemi, horečkami nervového původu, blouznila. Koncem roku 1794 se její zdravotní stav prudce zhoršil. Stále častěji upadala do bezvědomí a intervaly mezi jednotlivými záchvaty se zkracovaly.

Romantický příběh, který jsme doposud sledovali, se náhle mění v tragedii. Karolina jednoho dne upadá do bezvědomí a neprobírá se. Leží bledá, podivně strnulá a lékařům se nedaří nahmatat puls ani zjistit jiné známky života. Závěr je jasný – nastala smrt. Karolina je prohlášena za mrtvou, uložena do otevřené rakve a otec, baron Linsingen, připravuje dceřin pohřeb.

V posledním okamžiku však vstupuje rázně do děje mladý lékař Adolf Meineke (1762–1826). Je jedním z ošetřujících lékařů a také je svědkem Karolininy „smrti“.

Podivín Meineke s pohřbem nesouhlasí a nakonec dosáhne svého. Karolinu přenesou na lůžko a lékař se snaží o nemožné. Koncem roku 1794, po několika dnech domnělé smrti, se šestadvacetiletá Karolina von Linsingen opět vrací mezi živé.

Okolí její návrat do života považovalo za zázrak a z Karoliny se stala „ta, která přežila svou smrt“.

Nemoc, která byla patrně psychického původu, ji nadosmrti poznamenala. V příštích letech se u ní záchvaty podivné strnulosti pravidelně opakují a údajně se během nich objeví u Karoliny i schopnosti senzibila. Ke zděšení svého okolí dokáže v tomto stavu barvitě popisovat budoucí události, které se údajně pak přesně podle jejích slov odehrávají. Tehdejší doba přála romantice a my si dnes o této historii můžeme myslet co chceme.

Podle dnešních lékařských znalostí se u Karoliny mohlo jednat o katalepsii nebo katatonii. Tyto stavy mají některé společné projevy – strnulost a ztuhlost končetin nebo celého těla, netečnost k okolí, zpomalené dýchání, nitkovitý tep, narušení komunikačních schopností – pacient oněmí nebo ztratí řeč. Příčiny mohou být různé – například schizofrenie, Parkinsonova nemoc nebo epilepsie. V některých případech je spouštěčem extrémní psychický šok. To byl možná i Karolinin případ.

Podobné případy, kdy osoby ve stavu ztuhlosti byly prohlášeny za mrtvé a následně pohřbeny se občas stávaly, a tak pravděpodobně vznikly historky o nemrtvých navracejících se z hrobu. Proto bylo v roce 1755 nařízeno pohřbívat nejdříve 2 dny po smrti, pouze v případě infekce či epidemie měl pohřeb proběhnout co nejdříve.

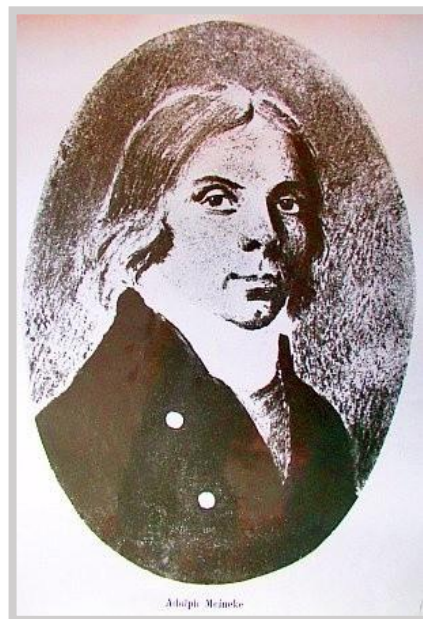
Nový začátek a nový sňatek

Karolina se rozhodla začít nový život, a tak po smrti starého barona Linsingena, na jaře roku 1795, přijala nabídku Adolfa Meinekeho a 24. září 1795 se konala svatba.

Adolf Meineke byl podivín, plně oddaný své vědě – medicíně a chemii. Je popisován jako zamlklý člověk, bez blízkých přátel a známých. To přinášelo do manželství napětí a mladá rodina, do které se narodili v průběhu dvou let dcera Henrietta (1795–1849) a syn Jindřich (1796–1809), neměla ustláno na růžích.

Žijí v Berlíně, kde Adolf založil chemickou továrnu balancující neustále na pokraji krachu, a Karolina se tak musí poprvé v životě vypořádat s existenčními starostmi. Další rána osudu nenechá na sebe dlouho čekat.

V roce 1809 umírá ve věku třinácti let náhle jediný syn.

Obr. 62
Adolf Meineke

Příchod do Blanska

Obr. 63
Medailon s reliéfním portrétem
Karoliny Meineke z posledních let života

Ve stejné době starohrabě František Hugo Salm – Reifferscheidt (1776–1836) nabídne Meinekem jako uznávanému chemikovi místo horního rady v rostoucích blanenských podnicích. Dostane plat 1000 zlatých ročně a k tomu ještě 250 zlatých v deputátu⁶⁸. Meineke příliš neváhá a celá rodina se vydává na dlouhou cestu na Moravu. V prosinci 1809 tak Karolina poprvé přijíždí do Blanska.

Pobyt v Blansku přinesl do Karolinina života tolik vytoužený klid, i když přechod z Hannoveru a Berlína nebyl jednoduchý. Blansko bylo v té době malé provinční městečko s přibližně tisícovkou obyvatel. Meinekeovi obývají rozlehlý byt v prvním patře blanenského zámku a jejich finanční situace se pomalu zlepšuje.

Blízkým přítelem rodiny se stává majitel panství Hugo František starohrabě Salm (1776–1836).

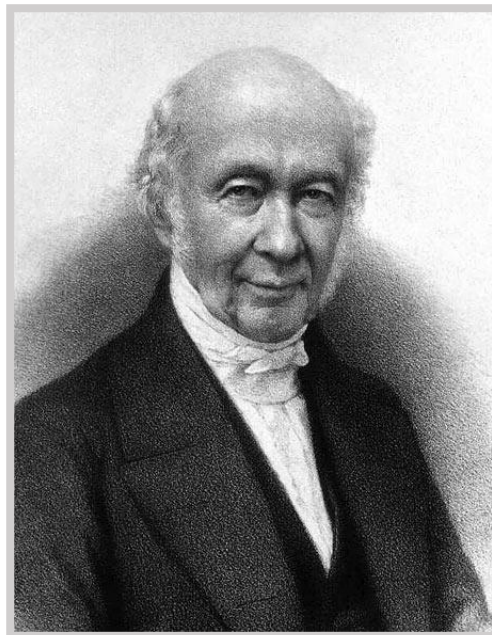
Karolinin manžel si však v Blansku díky své podivínské povaze nadělal řadu nepřátel. Došlo k otevřenému konfliktu s hlavním pokladníkem železáren, kterého veřejně obvinil z krádeže. Spor se táhl delší dobu, až se nakonec Adolf omluvil a raději se sám rozhodl ze starohraběcích

⁶⁸ (z lat.) Deputát – slove úhrn požitků naturálních, udílených dělníkům ke stálé službě ustanovených (čeládce), služebníků i úředníkům vedle platu na penězích, jakožto předem vyjednaná odměna za službu (Ottův slovník naučný). Dnes bychom použili výraz „benefit“

služeb odejít. Rodina se opět stěhuje, tentokrát do Moravské Třebové, kde Adolf doufá uskutečnit svůj sen o založení další chemické továrny. Jsou to ovšem plané naděje a Meinekeovi se opět propadají do hmotné nouze.

Obr. 64
Starohrabě Hugo Salm

Obr. 65
Karl von Reichenbach

Důvěrník Karel Teubner

V březnu 1813 má Karolina po dlouhé době opět důvod k radosti – jediná dcera Henrietta se na jaře vdává za Karla Teubnera, pozdějšího správce blanenských železáren. Teubner ji v mnohém nahrazoval zemřelého syna a ona k němu chovala naprostou důvěru.

Údajně mu v několika dopisech vylíčila svůj příběh o tajném sňatku s princem Williamem. Předala mu do úschovy Williamovy dopisy, ale také si Karla zavázala trvalým mlčením. Ani Meineke, ani vlastní dcera, a tím spíš kdokoliv další, se totiž za jejího života nesměli nic z toho dozvědět.

Blansko navštíví ještě rok poté, kdy se manželům Teubnerovým narodí první z pěti dcer, Ema.

Poslední Vánoce

Vánoce roku 1815 také tráví v Blansku, brzy po příjezdu však onemocní a 31. ledna 1815 šestačtyřicetiletá Karolina Meineke na blanenském zámku umírá, podle zápisu v matrice „na vysílení“. Byla pochována v Blansku na hřbitově u kostela sv. Martina 4. února 1815.

Hřbitov zanikl o pár desítek let později, a tak dnes již neznáme přesnou polohu místa jejího posledního odpočinku. Víme jen, že se nacházelo v blízkosti kostela.

Zdálo by se, že Karolininou smrtí celý příběh končí, opak je pravdou – rodí se legenda. Karolininy dopisy adresované Karlu Teubnerovi začínají žít svým vlastním životem...

Zrození legendy

V roce 1818 poprvé do Blanska zavítá Karel von Reichenbach⁶⁹. Sblíží se s Karlem Teubnerem a po jeho náhlé smrti v roce 1825 a o rok později po smrti Adolfa Meinekeho, se snaží být mladé vdově s pěti dětmi všemožně nápomocen. Z vděčnosti mu pak předává Henrietta Teubnerová svazek matčiných dopisů nalezený v manželově pozůstalosti. Reichenbach je pak leta pietně uchovává v zásuvce psacího stolu a až krátce před svou smrtí se rozhodne, že by neměly upadnout v zapomnění. Obrací se na rodinu von Linsingen a s pomocí Karolinina prasynovce Georga von Linsingen spatří v roce 1880 světlo světa knížka „*Karolina von Linsingen, choť anglického prince*“. Kniha vzbudí velký ohlas, i když na přání rodiny jsou některé důležité údaje pozměněny nebo zamlčeny. Originály dopisů se po Reichenbachově smrti dostaly do držení rodiny Linsingenů a jejich stopa definitivně mizí za první světové války v Německu

Od té doby vyšlo o příběhu Karoliny a Williama množství knih a studií, bylo natočeno několik filmů. Autoři se však dodnes nemohou rozhodnout – je to pravdivý příběh nebo jen krásná legenda?

Obr. 66
Památník u kostela sv. Martina

A jak probíhal život dalších aktérů tohoto příběhu?

William se stal opravdu králem, nastoupil na trůn v roce 1830 po svém bratru Jiřím IV. Až do nástupu na trůn pokračoval v námořnické kariéře, dotáhl to na velkoadmirála a prvního lorda admirality. Zasloužil se o modernizaci válečného i obchodního loďstva a lidštější podmínky služby. Zrušil například bičování mužstva pověstnou devíticásou kočkou (vyjma vzpoury), podporoval stavbu prvních válečných parolodí. Přezdívalo se mu „Sailor-King“.

⁶⁹ Karl Ludwig von Reichenbach, baron (1788–1869) – Významný chemik, geolog, metalurg a přírodovědec, objevitel například parafinu a fenolu. Zajímal se Moravský kras, prováděl zde zkoumání a výškopisná měření. Ke konci života se začal zabývat senzitivními jevy, postupně se z něj stal podivín stránící se lidí. Zemřel zcela opuštěn v Lipsku.

Oženil se až v roce 1818. Manželství s královnou Adelaidou (1792–1849) bylo bezdětné, a tak se po jeho smrti v roce 1837 otevřela cesta k trůnu jeho mladičké neteři, pozdější královně Viktorii, i když „skutečný dědic trůnu“ byl ještě naživu.

V Göttingenu, v bohaté židovské rodině Meyerů, žil chlapec jménem Josef Meyer. Jako datum jeho narození se uvádí 25. květen 1792. Na rozdíl od ostatních sedmi Meyerových dětí však v zápisu o jeho narození chybí slůvko „manželský“.

V roce 1808 se zapsal na univerzitu v Göttingenu, svůj pozdější život pak spojil s vojenskou uniformou.

V roce 1815, kdy se dozvěděl pravdu o svém původu, se nechal pokřtít a nadále vystupoval pod jménem Hans Georg Meyer. Poté začala jeho kariéra výrazně stoupat. Stihl se dvakrát bohatě oženit, stal se hannoverským dvorním maršálem, generálporučíkem jezdeckva.

Nikdy se nepokusil uplatnit svoje „nároky“ na trůn, pravděpodobně si uvědomoval, že by více ztratil, než získal. Byl držitelem mnoha řádů a vyznamenání za statečnost v boji a oblíbencem hannoverského královského dvora. Zemřel v roce 1863 v Hannoveru. Jeho potomci žijí v Německu dodnes.

Dnes se z romantického příběhu Karoliny a Williama⁷⁰ stal žádaný prodejní artikl.

Blansko si v roce 2015 připomenulo dvě významná historická výročí - 110. výročí povýšení Blanska na město (1905), a světe div se – 200. výročí úmrtí Karoliny Meineke na blanenském zámku. K tomuto výročí město uspořádalo cyklus přednášek a vydalo sborník prací nazvaný *Karolina Meineke (1768–1815)*. Sborník obsahuje jednak některé starší texty, například revidované opětovné vydání překladu Karolininých dopisů z pera Vladimíra Poláka, dále rozšířenou verzi životopisné studie *Královský portrét bez zlaceného rámu*, ale také hned několik česky dosud nevydaných statí, kupříkladu překlad předmluvy T. G. Arundela k prvnímu anglickému vydání Karolininých dopisů z roku 1880, nebo tehdejší reakce britského tisku na ně.

V blanenském Monitoru z února 2015 jsem objevila tento inzerát a neubránila se úsměvu.

A kdo ví, co by si pomyslela nešťastná hrdinka tohoto příběhu?

Aktuálně v prodeji:

Ke 200. výročí úmrtí Karoliny Meineke jsou v prodeji následující suvenýry:

Svíčka Karolina Meineke – cena 60 Kč.

Hrnek Karlina Meineke – cena 110 Kč.

Kalendář Blansko 2015 – Blanenské šlépěje Karoliny Meineke - nástěnný kalendář představuje ve 12 obrazech životní příběh Karoliny Meineke, od jejíhož úmrtí uběhne letos 200 let. Cena 85 Kč.

DVD Karolina Meineke – s životem Karoliny Meineke seznamují diváka dva filmy v produkci blanenského studia Audiovisual *Královský portrét bez zlaceného rámu* a *Vzdušné zámky*. Cena 150 Kč.

Obr. 67

Inzerát v blanenském monitoru

[Zpět na obsah](#)

⁷⁰ <http://wolfgangsorte.com/cv/movie.htm>
<https://www.youtube.com/watch?v=DUW254y8s-Y>

VI. GENERACE

Jakub Škrabal (1797–1864)

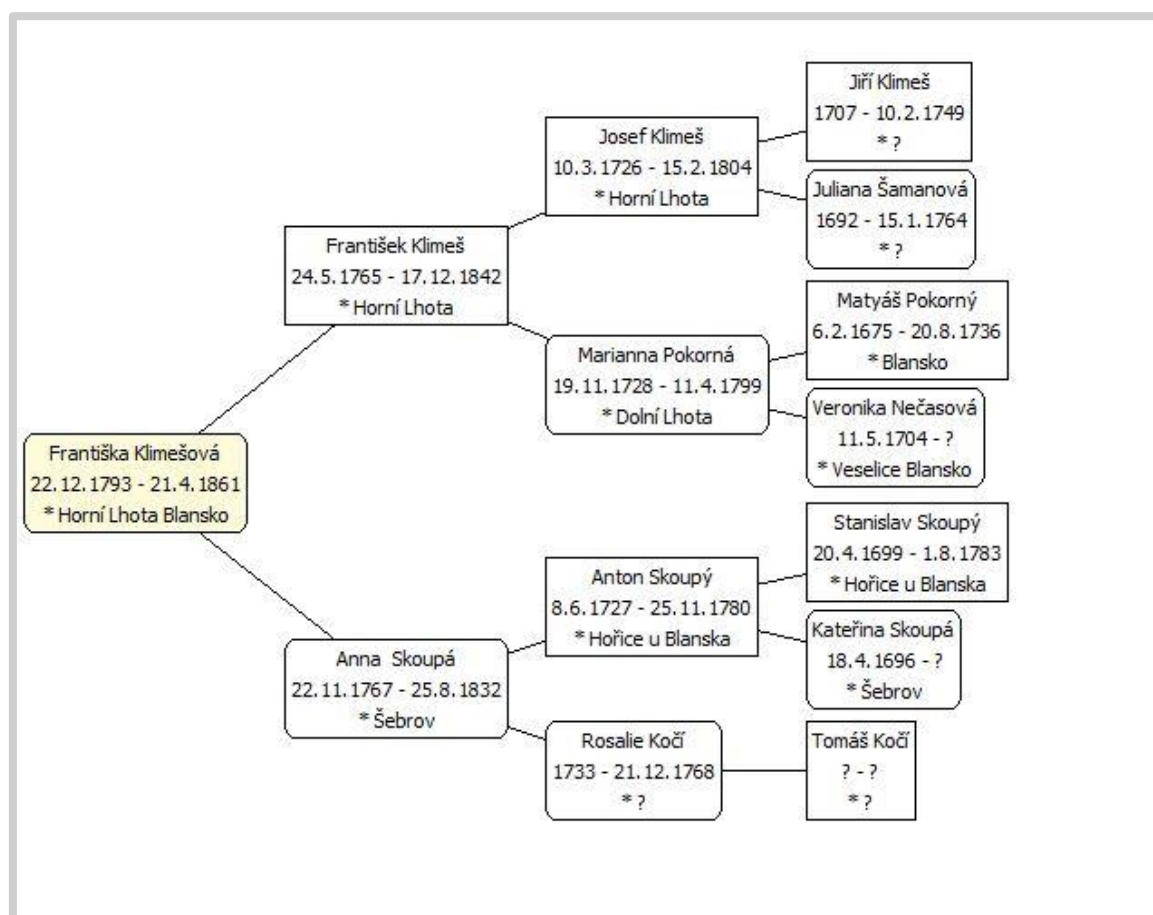
Stejně jako v předešlých generacích, i teď zůstává naživu pouze jediný mužský potomek a pokračovatel rodu Jakub, pojmenovaný po svém starším zemřelém bratrovi.

Narodil se v Horní Lhotě číslo 5 jako páté ze sedmi dětí Jana Škrabala a Mariny Kalašové. Kmotry všech sourozenců byli Jakub Kříž „soused z Ráječka“ s manželkou Annou.

O jeho životě máme málo informací, pouze to, co vypovídají matriky.

Oženil se jako jednadvacetiletý mladík s o tři roky starší Františkou Klimešovou (1793–1861). Byli vzdálení příbuzní, v matrice sňatků je poznámka o dispenzu 3 stupně⁷¹. Jejich společnými předky byli Matěj Pokorný (1675–1736) a Veronika Nečasová (1704–?).

Františka byla dcerou pololáníka Františka Klimeše (1765–1842) z Horní Lhoty a Anny Skoupé (1787–1832) původem ze Šebrova. Nejstarším dohledaným předkem je Ondřej Klimeš, který se narodil někdy v polovině 17. století.

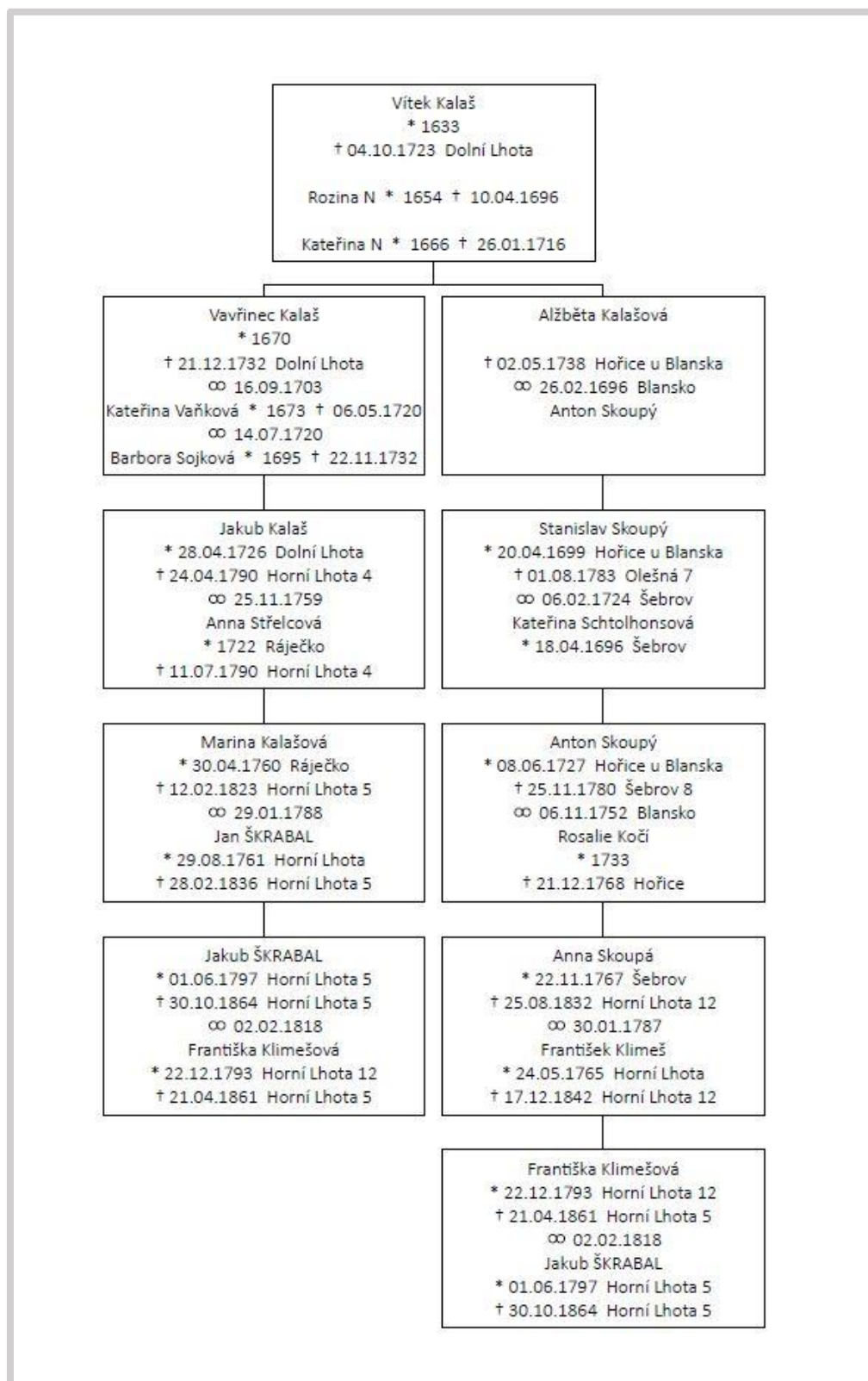
101

Rodokmen 13
Františka Klimešová — vývod z 8 předků

⁷¹ Dispens (dispenz, dispense, dispenze) je udělení výjimky (ve smyslu prominutí, zproštění nebo osvobození) od zákona. Tohoto pojmu se používá především v kanonickém právu katolické církve

Dispensati in tertio gradu consanguinitatis. Neznamená to nic jiného, než že snoubenci byli příbuzní ve třetím stupni příbuzenství; to podle kanonického práva představovalo překážku manželství, a proto jim musel být před sňatkem udělen dispens, aby vůbec mohli sňatek uzavřít. Rodičové obou snoubenců byli bratřanci. Jejich dědové byli bratry a měli tedy společného pradědečka. Dispens 3. a4. stupně uděloval biskup, 2. stupně jen papež.

Příbuzenství to bylo trochu spleťité, protože dalším společným předkem Jakuba a Františky byl onen Vítek Kalaš zmiňovaný v předešlé kapitole.

Proměna Blanska

Za Jakubova života, na přelomu 18. a 19. století, se život v Blansku prudce mění.

Významným okamžikem pro rozvoj železářství v Blansku byl rok 1766, kdy zadlužené Gellhornovské majetky převzal starohraběcí rod Salmů ze sousedního Rájce.

Ráječtí Salmové sloučili toho roku tři feudální statky (rájecké panství, blanenské léno a jedovnické panství) v jediný feudální velkostatek, který zaujímal zhruba jižní polovinu dnešního blanenského okresu. Největší zásluhu na rozvoji železářského podniku měl syn sjednotitele panství Antonína K. J. Salma, starohrabě František Hugo Salm–Reifferscheidt (1776—1836). Ten byl ve své době považován za jednoho z nejvýznamnějších železářských odborníků.

v Anglii seznámil s výrobní technologií litiny a rozhodl se vytvořit ze železárenského průmyslu hlavní příjem panství. Jeho zájem se soustředil na chemii, železářství, hutnictví a přírodní vědy. Pochopil, že budoucnost průmyslu spočívá ve strojírenství, proto v roce 1811 založil první strojírenskou výrobu na Blanensku.

Původně zemědělská oblast se postupně proměňuje v průmyslové a později i politické a správní centrum brněnského kraje. Vzmáhající průmysl mění i celkovou tvář krajiny – mýtí se lesy pro potřeby hutí, vznikají nové cesty pro dopravu materiálu a surovin, staví se mosty přes řeky Punkvu a Svitávku, později se buduje železnice. Se stavbou železnice se započalo na podzim roku 1843 a první vlak na blanenském nádraží zastavil už 1. ledna 1849.

Mění se i složení obyvatelstva, objevuje se nová skupina – námezdní pracovní síla zaměstnaná v průmyslové výrobě. Do Blanska za prací přicházejí lidé z blízkého okolí, Čech ale i z ciziny, především z německy mluvících oblastí. František Hugo Salm si velmi dobře uvědomoval, že doba se mění a poddanský systém se přežil. Potřeboval dělníky, a to především kvalifikované. Proto na svém panství zrušil poddanství už 5. 4. 1848, tedy o celý rok dříve, než bylo vydáno oficiální nařízení.

Blanenské železářny proslavila především výroba umělecké litiny.

Úřední zpráva z roku 1851 sděluje, že

„...není v rakouské monarchii žádný železářský podnik, který by mohl soutěžit s blanenskými železárnami v čistotě a kráse blanenské litiny. Blanenské a adamovské železo se hodí výborně ke strojírenské výrobě a oba dva druhy jsou také pro tento účel velmi často vyhledávány...”⁷²

V roce 1859 byl vydán živnostenský zákon, který de facto rušil poslední omezení cechovního systému. Umožnil formálně každému občanovi přístup k podnikání, stačil pouze kapitál a odvádění daní. Nebyl zapotřebí žádný průkaz způsobilosti či vzdělání (učňovský list, mistrovská zkouška apod.)

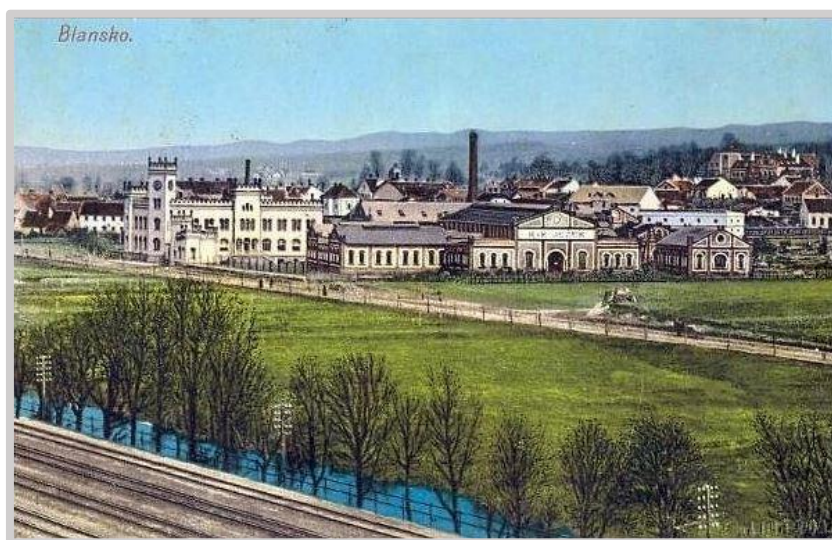
To umožnilo vznik dalších továren a podniků, především strojírenských, jejichž majitelé nepocházeli již výlučně z řad rodové šlechty.

Tak vznikla z malé zámečnické dílny rodiny Ježků během let „Továrna Karel a Richard Ježek“, která v letech 1905—1906 zaměstnávala více než 600 dělníků.

⁷² Štarha, J.: Výrobní družstvo železářů v Blansku v letech 1939—1942. In: Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku, 3/1971, s. 65

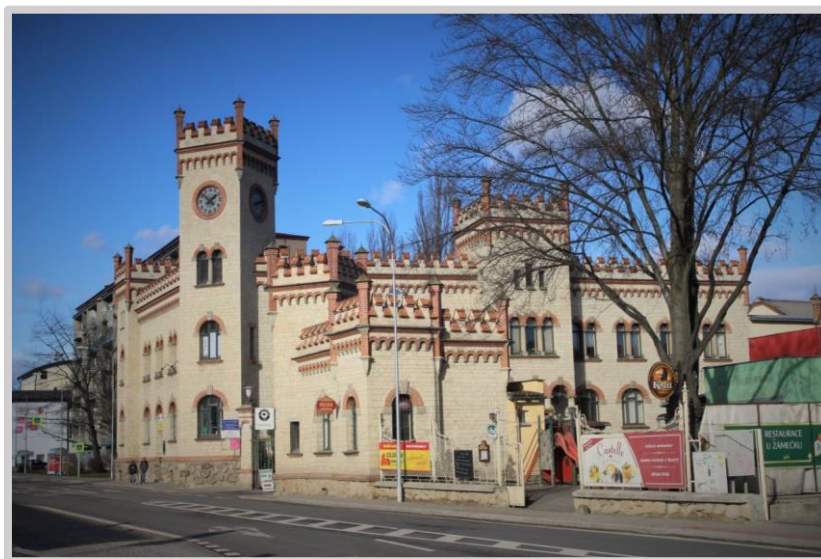
V letech 1910–1911 kdy byl hlavní stavební rozvoj ukončen, byla postavena u vchodu do továrny nová správní budova — „hrad“. Byla to zmenšená kopie zámku „Miramare“⁷³ v Terstském zálivu.

Stavbu objevil Richard Ježek (1860—1948) za své vojenské služby u námořnictva a obdivoval ji natolik, že si její repliku nechal v Blansku postavit. Richard Ježek starší ve svých pamětech vzpomíná, že chtěli postavit něco nápadného, co každého upoutá. To se mu povedlo, budova posloužila daleko lépe než reklamy v novinách., při pohledu z okna projíždějícího vlaku totiž každého zářící světlá budova zaujala. Budova zaujala i mě, a tak jsem dohledala její historii.

104

Obr. 68
Ježkovy závody na počátku 20. století

Obr. 69
Blanenský Miramar v roce 2016

⁷³ Zámek Miramare leží 7 km od centra Terstu. Je spojen s osobou arcivévody Maxmiliána, pozdějšího mexického císaře, mladšího bratra císaře Františka Josefa I. Stavba probíhala v letech 1856—1860.

Proměnu Blanska v tomto období můžeme vyčíst i z matrik: objevují se nová zaměstnání – například tavič (Schmelzer), slévač (Giesser), Modelleur nebo Modelltischler (modelář), čistič odlitků (Gussputzer), hoblíř a vrtač (Hobler und Bohrer) nebo Taglöhner (nádeník)⁷⁴ a Lehrling (učedník). Tovární čeleď se dost nehezky nazývala "Fabrikgesinde" a řemeslníci "Professionisten". Jakubovi tři synové byli stejně jako jejich otec zaměstnání v železárnách — Josef pracoval jako tavič a slévač, František byl šmelčíř a Anton slévač.

Mezi lety 1835—1885 pod blanenské železářny patřilo sedm hutí, cihelny, strojířny v Arnoštově údolí a doly v Ostravě. V roce 1880 nastal náhlý pokles ceny železa, výrobu prodražovala i doprava uhlí ze severní Moravy. Aby se podnik v konkurenci udržel, bylo nutné snižovat náklady, a tak došlo především na dělnické platy.

Na počátku devadesátých let byly platy dělníků v Blansku nejnižší ze všech strojířenských a slévárenských závodů v Brně a okolí. To vedlo k nepokojům, o kterých se zmíním v další kapitole. Situace na trhu donutila rodinu Salmů své podniky prodat a v roce 1896 převzala blanenské železářny firma Breitzfeld a Daněk.

Ve druhé polovině 19. století byla pracovní doba v železárnách opravdu dlouhá, včetně přestávek na oběd trvala 12 až 14 hodin. Za nekvalifikovanou práci dostávali dělníci 88 krejcarů na den, kvalifikovaní o něco více. Zpočátku se mzda vyplácela jednou za dva týdny, později každý týden.

Jen pro představu uvádím ceny některých potravin — v roce 1860 stál v Praze 1 kilogram chleba 11,4 krejcarů a masa 41,3 krejcarů. Metrák pšenice se v roce 1863 pořídil za 4,30 až 6 zlatých, žito za 4 až 5,2 a 100 kilogramů brambor stálo necelé 2 zlatky.

O dvacet let později, v roce 1883, hospodyně za kilogram másla zaplatila 1 zlatku a 7 krejcarů, za sádlo 71 a za mouku 21 krejcarů. Nejlevněji ji vyšla rýže, kilogram stál 18 krejcarů. Kopa vajec (60 kusů) stála 1 zlatku a 30 krejcarů, slepice vyšla na 15 krejcarů a za krávu musel hospodář zaplatit 60 až 100 zlatých. Uváděné ceny jsou samozřejmě orientační⁷⁵, lišily se kraj od kraje.

Koncem 17. století bylo Blansko menší osadou s 60 obyvateli, z toho bylo 54 domkářů a podsedníků a pouze 6 sedláků.

Vlivem rozvoje průmyslu Blansko rychle rostlo a jen za Jakubova života se počet obyvatel téměř ztrojnásobil.

Počet/Rok	1793	1829	1837	1840	1860	1881	1891	1900	1910
Domů	132	180	205	205	289	292	305	378	532
Obyvatel	980	1311	1453	1433	2545	2800	2667	3141	4118

Vývoj počtu obyvatel a domů v Blansku⁷⁶

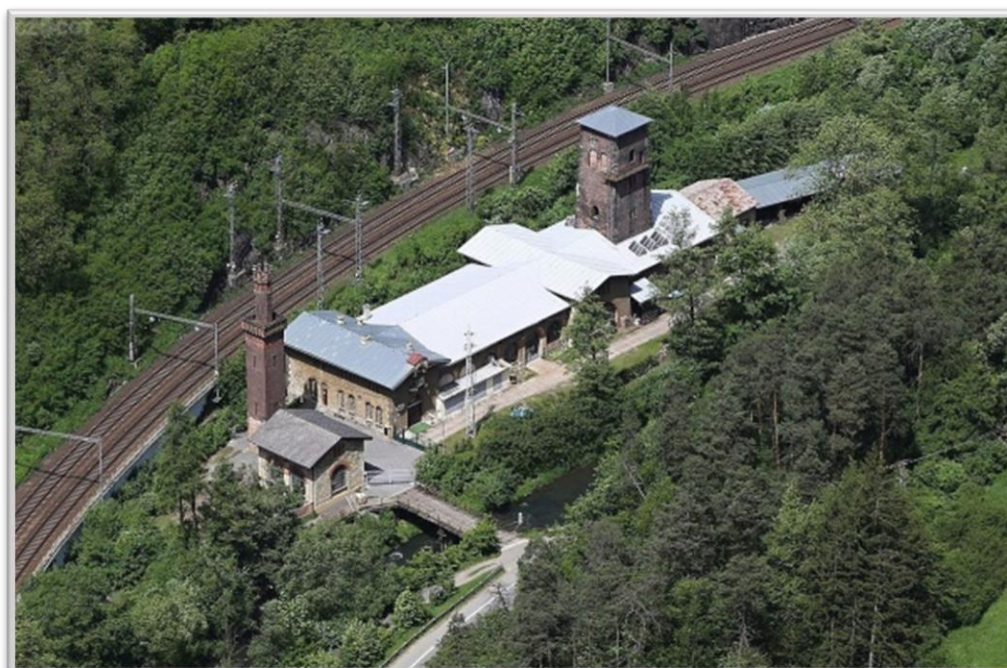
⁷⁴ Nádeník je označení pro člověka, který se živí jako pomocník, dělník, či pomocný dělník, anebo se se takto může označit osoba bez trvalého zaměstnání, který se nechával každý den najímat na krátkodobé práce.

Zpravidla nebývá vyučen žádnému řemeslu. Obvykle patřili do nejnižších společenských vrstev

⁷⁵ 1 stříbrný zlatý = 100 krejcarů = koruny (K). Koruny byly zavedeny roku 1892.

Zdroj: https://finance.idnes.cz/cim-se-drive-v-ceskych-zemich-platilo-a-co-se-dalo-z-vyplaty-koupit-1cc-/sporeni.aspx?c=A020211_135901_fi_osobni_mir

⁷⁶ Pilnáček, Josef: Paměti města Blanska a okolních hradů. Brno 1927

Obr. 70 a 71

Klamova huť v minulosti a dnes

Klamovka je nejmladší z původních železářských hutí na blanenském panství a jediná, která se zachovala dodnes

Dělnické kolonie

Život v Blansku se soustřeďoval ve středu města, bylo to centrum obchodního a řemeslnického života, žila zde vyšší a střední třída. S rozvojem průmyslu se výroba přesouvala do továren na okraj města a nově příchozí, byli to většinou dělníci a chudí lidé, se usazovali v okrajových částech Blanska. První lokalita byla přímo v Blansku, Klepačovská ulice (dnešní Žižkova a Husova ulice), a druhou obec Klepačov, která je dnes součástí Blanska.

První zmínky o Klepačově pocházejí z poloviny 16. století, kdy je uváděn jako pustý. K jeho oživení došlo za Gellhornů, pravděpodobně v souvislosti s výstavbou hutí v Arnoštově údolí kolem roku 1716. Obec vznikla jako dělnická kolonie, kde si dělníci z nedalekých gellhornovských hutí na vymýcené půdě postavili domky, které pak později mohli od vrchnosti odkoupit.

Klepačovská ulice vznikla až za hraběte Hugo Karla Salma a tehdejšího ředitele železáren Karla von Reichenbacha. Dělníci, kteří přicházeli za prací, zde dostávali od vrchnosti kus pozemku, aby si tam mohli postavit dům. Museli se ovšem zavázat, že zůstanou pracovat v železárnách a také jejich že děti se vyučí a budou zde pracovat.⁷⁷

V roce 1849 zde byla první vlaková zastávka a Wankel ve svých "Obrazech z Moravského Švýcarska" píše o tom, že sem jezdili výletníci z Brna a na své cestě do Moravského krasu se zastavovali ve zdejší oblíbené výletní restauraci.

V polovině 19. století Klepačovskou ulici tvořilo celkem 80 domů. V každém z těchto domků bydleli nejméně tři rodiny. Vládly zde velice stísněné podmínky – parcely byly malé, bez kanalizace a vodu pro celou oblast zajišťovaly pouhé dvě kašny.⁷⁸ Podle odhadů v tomto malém prostoru žilo přibližně 1000 až 1200 lidí a obyvatelé ulice o sobě občas dávali hlasitě vědět. V roce 1866 žádali, aby se Klepačovská ulice stala samosprávnou jednotkou nezávislou na Blansku. Svoji žádost podpořili tvrzením, že v této ulici je 80 čísel domů a v každém domě bydlí nejméně tři rodiny, takže v konečném součtu má ulice skoro více obyvatel než samotné Blansko. Obyvatelům se nelíbilo, že nemají na radnici žádného svého zástupce, ovšem této žádosti samozřejmě nebylo vyhověno.

Klepačovská ulice dnes již neexistuje, poslední stopou po bývalé dělnické kolonii je dům v Bartošově ulici č. p. 226/3 v Bartošově ulici, který je od roku 2011 památkově chráněn.

Obr. 72

Poslední pozůstatek po dělnické kolonii v Blansku

⁷⁷ Wankel: Obrazy z Moravského Švýcarska

⁷⁸ Polák, čtení o Blansku

Železná dráha

Pro průmyslové Blansko měla velký význam stavba železnice, a proto stojí za to připomenout si její historii.

První úvahy o zřízení železnice spojující Vídeň s Prahou a dále se Saskem se datují do roku 1837. V roce 1839 byl zahájen provoz na trati Vídeň–Brno a v roce 1845 na trati Praha–Olomouc. Trasa byla dlouhá, a tak se hledalo přímé a kratší spojení z Vídně přes Brno na Prahu. Jednou z variant byla i trasa ve směru Blansko – Česká Třebová.

Císař František Josef I. rozhodl o budování státních drah a v listopadu 1841 dekretem zřídil generální ředitelství Státních drah. V roce 1842 začal terénní průzkum a na doporučení Aloise Negrelliho⁷⁹ bylo rozhodnuto o vybudování tratě z Olomouce do Prahy a současně i kratšího spojení z Brna do Prahy, které vedlo přes Českou Třebovou. Po svém zprovoznění se se trať Brno–Česká Třebová stala třetí nejstarší tratí na Moravě a také jednou z nejvytíženějších u nás.

Trať byla rozdělena do čtyř stavebních úseků a ten nejkomplikovanější, Obřany–Blansko, byl zadán italské firmě Felixe Tallachiniho, který na stavbě zaměstnal zkušené italské dělníky a tuneláře. Říkalo se jim trhani nebo také barabové. Trhani nejenom proto, že trhali skály, ale i proto, že jejich oblečení bývalo orvané a nuzné a většinou žili na hranici bída. Tady má údajně původ i ryze česká barabizna. Pojmenování barabové bylo pejorativní a vzniklo prý podle biblického lotra Barabáše. Byli prostě „cizí“ a lidé se jich báli. O životě barabů psal i Jan Neruda ve své povídce „Trhani“.

Po uzavření smlouvy začal Tallachini stavět budovy pro ubytování dělníků a byla postavena také prozatímní nemocnice, protože práce na stavbě byla komplikovaná a nebezpečná a počítalo se s nemocností a četnými zraněními. Uvádí se, že výstavba úseku z Brna do Blanska si vyžádala 22 obětí na životech a nesčetná zranění s trvalými následky. Na budování železnice dodnes upomínají i italsky znějící jména některých blanenských rodin — Pieta, Scotti nebo Skarabela. Jsou to potomci italských dělníků, kteří zde byli zaměstnáni a později se v Blansku usadili.

Na projektu železniční tratě měl zájem především majitel blanenského panství kníže Hugo Karel Eduard Salm–Reifferscheidt–Raitz (1803–1888), kterému záleželo na tom, aby nádraží stálo co nejblíže železáren. Rozhodl se proto potřebné pozemky pro stavbu nádraží poskytnout zdarma. Jeho nabídka byla s povděkem přijata a stavba nádraží započala v květnu roku 1847. Zastávka Blansko—město byla otevřena až v roce 1906.

Po dokončení měřila trať Brno–Česká Třebová celkem 91 km a byla zbudována celkovým nákladem 8.991.504 zlatých, což by v přepočtu k dnešní naší měně bylo asi 10 miliard. Měla celkem 11 tunelů, 60 mostů a 78 strážních domků. Při její výstavbě bylo upraveno koryto řeky Svitavy, postaveny nádražní objekty a podél trati mnoho opěrných zdí a zábran.

Jen v úseku Obřany–Blansko, který má délku 21,2 km bylo zbudováno 49 mostů a 10 tunelů. V roce 1861 byl na trati zaveden Morseův telegraf,⁸⁰ v roce 1862 zahájily provoz rychlíkové spoje a v roce 1869 byla postavena druhá kolej.

⁷⁹ Alois Negrelli, rytíř z Moldelbe (1799–1858), rakouský dopravní inženýr, průkopník stavby železnic. Věnoval se též projektům vodních děl a vypracoval plán na výstavbu Suezkého kanálu. Jeho jméno nese Negrelliho viadukt v Praze a také vlak EC 178 „Alois Negrelli“

⁸⁰ Samuel F. B. Morse (1791–1872), vyvinul první prakticky použitelný elektrický telegraf a z toho vyplývající morseovu abecedu, čímž se zasloužil o výrazný rozvoj telegrafické komunikace v devatenáctém století. V jakém roce Morse telegraf vynalezl je sporné, nejčastěji se uvádí rok 1837 nebo 1838

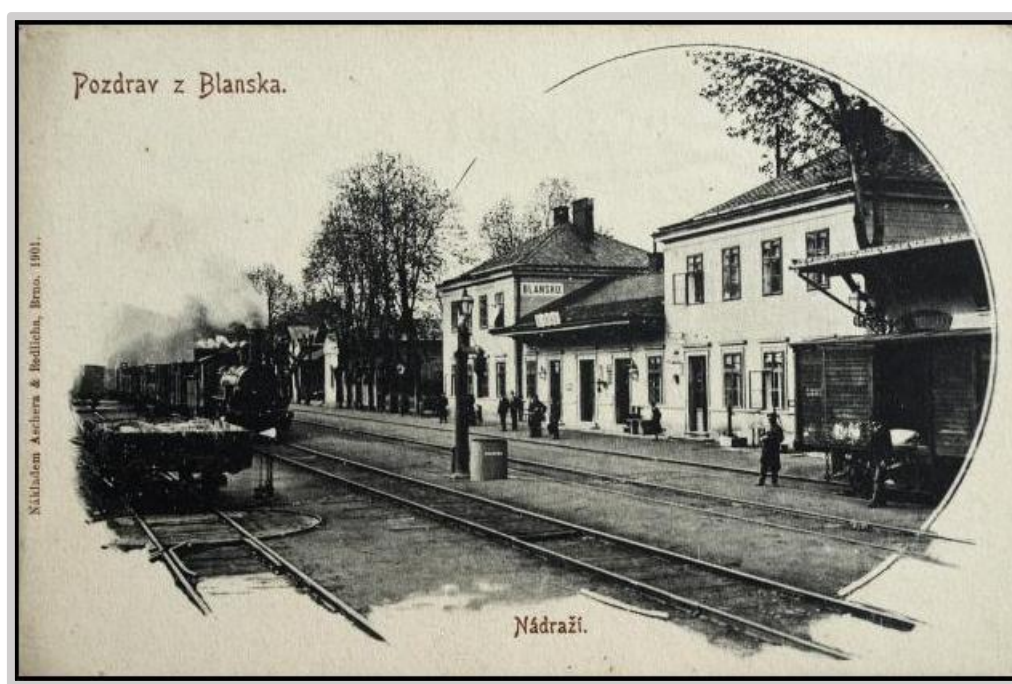
V Pamětní knize stanice Blansko se píše:

„První vlak, který po slavnostních obřadech vyjel z Brna ku Praze byl všude nadšeně vítán. Lid hrnul se z celého okolí, aby se podíval na vzácné divadlo. Staří sousedé padali před přijíždějícím vlakem na kolena, křičovali se před ohnivým luciferem.

S počátku byla ku dráze velká nedůvěra, tak že venkovský lid jí nerad jezdil. Zřízením dráhy dostalo Blansko poštovní stanici, která ji dosud dopřána nebyla.

S počátku provozu dráhy docházelo k četným nehodám. První obětí dráhy byl černohorský poštovní posel Doležal, který nešťastnou náhodou v Blansku přejel. Nebožák byl vzor tehdejší úřední přesnosti, svědomitosti, ačkoliv měl obě nohy ujety, neodevzdal poštu nikomu, než svému poštmistrovi.

Blanenské tunely byly obdivovány denně četnými cizinci, kteří až zdaleka sem jezdili, prohlížejíce tento nový div světa, o němž i soudobé časopisy mnoho psaly.“⁸¹

Obr. 73
Nádraží v Blansku v roce 1901

Rodina Jakuba Škrabala a Františky Klimešové

V manželství Jakuba a Františky, které trvalo více jak 40 let, se narodilo osm dětí. Kromě [Josefy](#), která zemřela jako tříměsíční miminko v roce 1834, se všechny dožily dospělosti a založily rodiny.

Jako první přišla na svět v listopadu 1818 [Anna](#) (1818–1886), v pravidelných odstupech pak následovali tři synové – [Josef](#) (1820–1898), [František](#) (1823–1856) a náš přímý předek [Anton](#) (1825–1907).

⁸¹ <http://www.badatelna.eu/fond/2284/zaznam/1041751/reprodukce/>, 2017. Tunel č. 8 v Olomučanech je dnes zapsán do seznamu kulturních památek.

Během dalších třinácti let rodinu doplnily čtyři dívky – [Marianna](#) (1828–1888), [Františka](#) (1831–?), [Josefa](#) (1834–1834) a jako poslední další [Josefa](#) (1836–1909), pojmenovaná po své zemřelé sestřičce. Všechny děti se narodily v Horní Lhotě, v domě č. 5.

Děti Jakuba Škrabala a Františky Klimešové

První odešla z domu nejstarší dcera [Anna](#), v roce 1842 se provdala za stejně starého Františka Saňku (1818–1882). Ten pocházel z nedalekého Těchova a byl synem Františka, který měl v matrice jako povolání uvedeno „Ochsenknecht“ – něco jako volák nebo pacholek u volů.

František záhy z Těchova odešel a v roce 1842 už bydlel v Klepačově v domě č. 199 a pracoval jako nádeník v jedné z blanenských hutí. V matričních zápisech se tou dobou uvádí už i zaměstnání nebo postavení otce, a tak se dozvídáme, že pracoval jako „Förmer“, později je označován jako „Schmelzer von der Klepačower Gasse Nr. 199“. To znamená, že rodina bydlela v nově vznikající dělnické kolonii v Klepačovské ulici.

V manželství se narodilo šest dětí – tři chlapci a tři dívky. [Rufinus](#) (1847–1893), [Magdalena](#) (1849–?) provdaná za Aloise Kelicha, [Rudolf](#) (1852–1912), [Aurelie](#) (1854–1913), [Amalie](#) (1856–?) a nejmladší [Richard](#), který zemřel v necelých třech letech na podzim roku 1862.

[Rudolf](#) pracoval stejně jako jeho otec a bratr Rufinus v železárnách, byl slévač. Jeho osobní život asi moc šťastný nebyl, dvakrát ovdověl, vždy po krátkém manželství a zemřel v necelých šedesáti letech. Jeho potomci žijí v Blansku dodnes.

[Aurelie](#) ve svých třiceti letech porodila své jediné dítě, syna [Karla](#) (1884–?). Za otce se sice přihlásil Jan Novohradský (1862–1908), o šest let mladší stolař v Blansku, ale ke sňatku nikdy nedošlo. Aurelie, podle zápisu v matrice úmrtí, zemřela jako „svobodná služebná v Blansku“.

110

Prvorozený syn Jakuba a Františky se narodil v létě roku 1820 a při křtu dostal jméno [Josef](#). Jako většina mužů z Blanska a okolních obcí pracoval Josef v železárnách, v matričních zápisech je uváděn jako tavič, modelář (Formör) nebo slévač. Dožil se vysokého věku, zemřel v Horní Lhotě v domě č. 47, bylo mu sedmdesát sedm let a jako příčina úmrtí je uvedena „sešlost věkem“.

V roce 1847 se oženil s o dva roky mladší Františkou Hrazdírovou z Blanska. Manželství trvalo dlouhých čtyřicet let, prvorozený syn [Jan](#), zemřel v roce 1848, bylo mu pouhých deset dnů. O rok později se narodil další syn, který při křtu dostal neobvyklé jméno [Engelbert](#) (1849–1899). Pracoval jako slévač a zemřel v necelých padesáti letech na rakovinu žaludku. Jeho manželka Vincencie roz. Jaroušková ho následovala o necelé dva roky později.

V manželství se během deseti let narodilo pět dětí, jejich potomci žijí v Blansku a blízkém okolí dodnes.

O tři roky později, v květnu roku 1823 se Jakubovi a Františce narodil další syn, [František](#). Jeho krátký život, zemřel v pouhých třiceti dvou letech na tyfus, se nijak neodlišoval od života jeho sourozenců. Pracoval jako dělník, přesněji „šmelcíř“ ve slévárně.

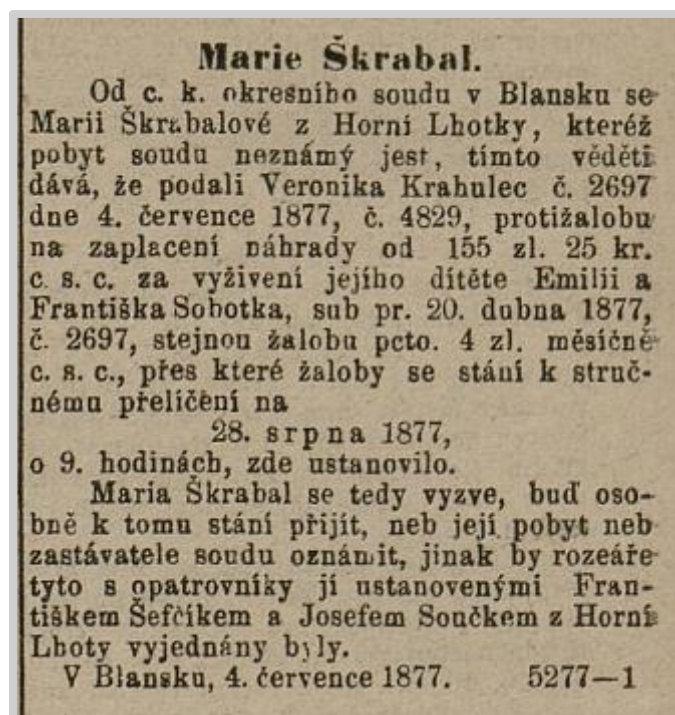
V roce 1851 se oženil s Antoníí Odehnalovou (1826–1869) z Bořitova. První dcera [Marianna](#) se narodila v roce 1852 v Horní Lhotě v domě číslo 1.

V srpnu roku 1856, sedm měsíců po manželově smrti, porodila Antonie dvojčata, dcerky [Eleonoru](#) a [Antonii](#). Dívky zemřely krátce po sobě, v dubnu a květnu roku 1857.

O rok později, v listopadu 1858, se Antonie stala opět matkou, dcera se narodila pod dívčím jménem své matky jako **Vilemína Odehnalová** (1858–1918).

V roce 1887, tři roky po smrti své nemanželské dcery **Albíny**, se Vilemína provdala „tak nějak zpátky do rodiny“. Její manžel Josef Antonín (1837–1929) byl synem Josefy Škrabalové a Josefa Antonína. Její matka Antonie zemřela v necelých třiačtyřiceti letech na souchotiny **Marianna**, jediná dcera Františka a Antonie Odehnalové, v devatenácti letech porodila nemanželskou dcerku **Emilii** (1873–1879). V matričním zápise je uvedena jako „nádenice a podruhně v Horní Lhotě, dobře známá“.

Malou Emilii krátce po narození svěřila do péče Františky Sobotkové z nedalekého Bořitova. Dítě nebylo tak zcela mezi cizími, Františka se za svobodna jmenovala Odehnalová a byla sestrou její matky Antonie.

Obr. 74

Oznámení o žalobě proti Marianně (Marii) Škrabalové

V červenci 1877 bylo v „Amtsblatt zur Brünnner Zeitung“ zveřejněno oznámení c. a k. okresního soudu v Blansku s výzvou pro Marii Škrabalovou. Veronika Krahulcová podala žalobu na zaplacení 155 zl. 25 kr. a stejně tak Františka Sobotková, která požadovala zaplacení 4 zl. měsíčně „za vyživení jejího dítěte“.

Malá Emilie na světě dlouho nepobyla, zemřela jako pětiletá v Horní Lhotě v domě Františka Krahulce na „zápal mozku“.

Marianna byla možná lehkomyšlná a nezodpovědná, nebo měla jen smůlu a život ji tvrdě semlel. Její další osudy se mi nepodařilo zjistit.

V roce 1825 se narodil poslední syn, náš přímý předek **Anton**, kterému bude věnována další kapitola. Po něm se manželům Jakubovi a Františce narodily ještě čtyři dcery.

[Marianna](#) (1828–1888) se jako čtyřiadvacetiletá provdala za vdovce Josefa Kutila (1820–?) z Klepačovské ulice.

Rodina se usadila v Blansku v domě číslo 175, ve kterém se během devatenácti let narodilo devět dětí.

[Františka](#) (1831–po roce 1893) se v roce 1850 provdala za slévače Karla Procházku (1825–1889) z Adamova. Mladá rodina se usadila v Blansku.

Dcery [Amalie](#) (1857–1943) a [Anna](#) (1881–?) přišly na svět v Klepačovské, později Žižkově ulici, v domě číslo 199, kde se svojí rodinou žila Františčina sestra Anna provdaná za Františka Saňku. V malém domku tak žilo osm dětí a čtyři dospělí. Další děti, [Martin](#) (1865–1945) a [Františka](#) (1869–?) se narodily už v Horní Lhotě v domě číslo 5, kam se rodina Karla Procházky přestěhovala po smrti Františčina otce Jakuba v roce 1864. Jakub Škrabal, podle údaje v matrice, zemřel „an Gesichtskrebs“ – pravděpodobně se jednalo o rakovinový nádor v obličeji.

Dva roky po smrti malé [Josefy](#), která zemřela jako tříměsíční miminko v roce 1834, se narodila poslední dcera, která dostala jméno po své zemřelé sestřičce.

[Josefa](#) (1836–po roce 1909) se v jednadvaceti letech provdala za Václava Žáka, o jedenáct let staršího domkaře z 18 km vzdáleného Lipovce. Téměř padesát let trvajících manželství zůstalo bezdětné.

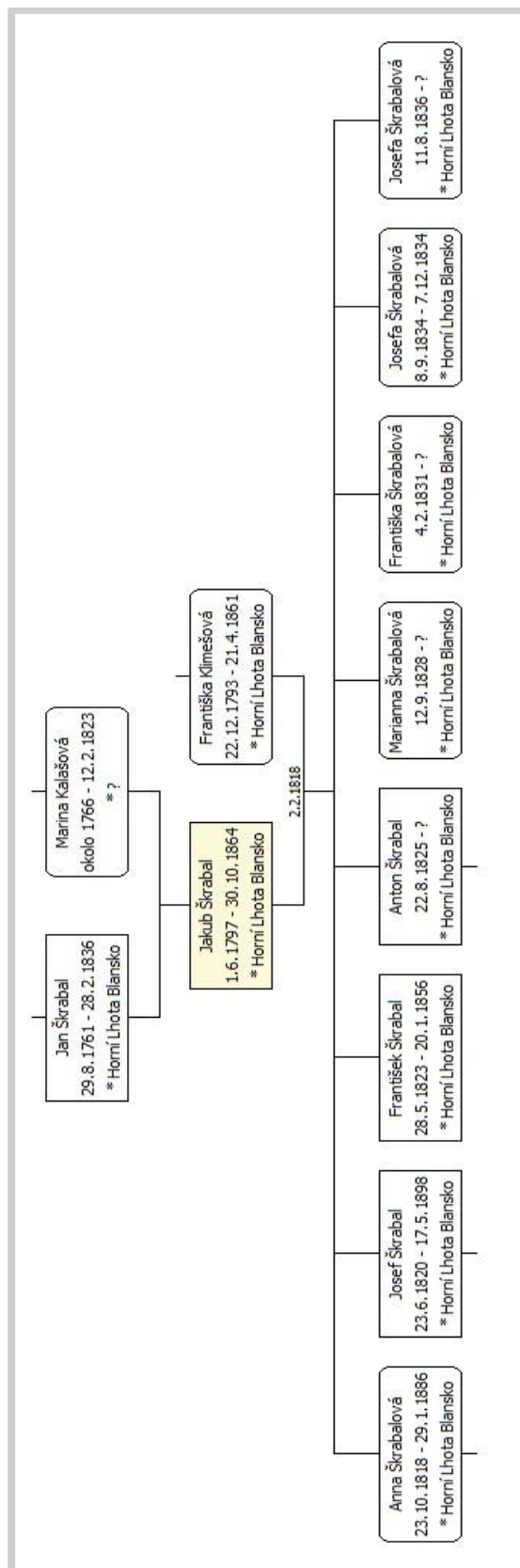
Obr. 75
Klepačov v roce 1916

6. generace – Rodina Jakuba Škrabala

Jakub ŠKRABAL, * 01. 6. 1797 v Horní Lhotě č. 5, † 30. 10. 1864 v Horní Lhotě č. 5
 oo 2. 2. 1818 s Františkou Klimešovou * 22. 12. 1793 v Horní Lhotě č. 12
 † 21. 4. 1861 v Horní Lhotě č. 5 (rodiče František Klimeš a Anna Skoupá)

Děti z manželství s Františkou Klimešovou

1. **Anna Škrabalová**, * 23. 10. 1818 v Horní Lhotě č. 5, † 29. 1. 1886 v Blansku č. 199
 oo 20. 6. 1842 s Františkem Saňkou, * 13. 3. 1818 v Těchově č. 11,
 † 28. 5. 1882 v Blansku č. 144, (rodiče František Saňka a Terezie Stloukalová)
2. **Josef Škrabal**, * 23. 6. 1820 v Horní Lhotě č. 5, † 17. 5. 1898 v Horní Lhotě č. 47
 oo 21. 11. 1847 s Františkou Hrazdírovou, * 31. 10. 1822 v Blansku č. 18,
 † 20. 9. 1899 v Horní Lhotě č. 47, (rodiče Matouš Hrazdíra a Marianna Skotáková)
3. **František Škrabal**, * 28. 5. 1823 v Horní Lhotě č. 5, † 20. 1. 1856 v Horní Lhotě č. 15
 oo 7. 7. 1851 v Bořitově s Antoníí Odehnalovou, * 30. 6. 1826 v Bořitově č. 86
 † 25. 1. 1869 v Horní Lhotě č. 2, (rodiče František Odehnal a Rosalie Trubáková)
4. **Anton ŠKRABAL**, * 22. 8. 1825 v Horní Lhotě č. 5, † po roce 1890
 oo 23. 9. 1849 s Annou Horákovou, * 10. 6. 1827 v Sloupu č. 51, † po roce 1890.
 (rodiče František Horák a Terezie Šenkýřová)
5. **Marianna Škrabalová**, * 12. 9. 1828 v Horní Lhotě č. 5, † 2. 7. 1888 v Blansku č. 175
 oo 31. 5. 1852 s Josefem Kutilem, * 1820 v Klepačově č. , + ?
 (rodiče František Kutil a Františka Nečasová)
6. **Františka Škrabalová**, * 4. 2. 1831 v Horní Lhotě č. 5, † po roce 1893
 oo 11. 2. 1850 s Karlem Procházkou, * 21. 12. 1825 v Adamově č. 21
 † 12. 3. 1889 v Horní Lhotě č. 5, (rodiče Jan Procházka a Josefa Ritschl)
7. **Josefa Škrabalová**, * 8. 9. 1834 v Horní Lhotě č. 5, † 7. 12. 1834 v Horní Lhotě č. 5
8. **Josefa Škrabalová**, * 11. 8. 1836 v Horní Lhotě č. 5, † po roce 1909
 oo 15. 2. 1857 s Václavem Žákem, * 1. 10. 1825 v Lipovci č. 96,
 † 7. 2. 1904 v Lipovci č. 120 (rodiče Josef Žák a Marianna Doležal)

Rodokmen 15
Rodina Jakuba Škrabala a Františky Klimešové

[Zpět na obsah](#)

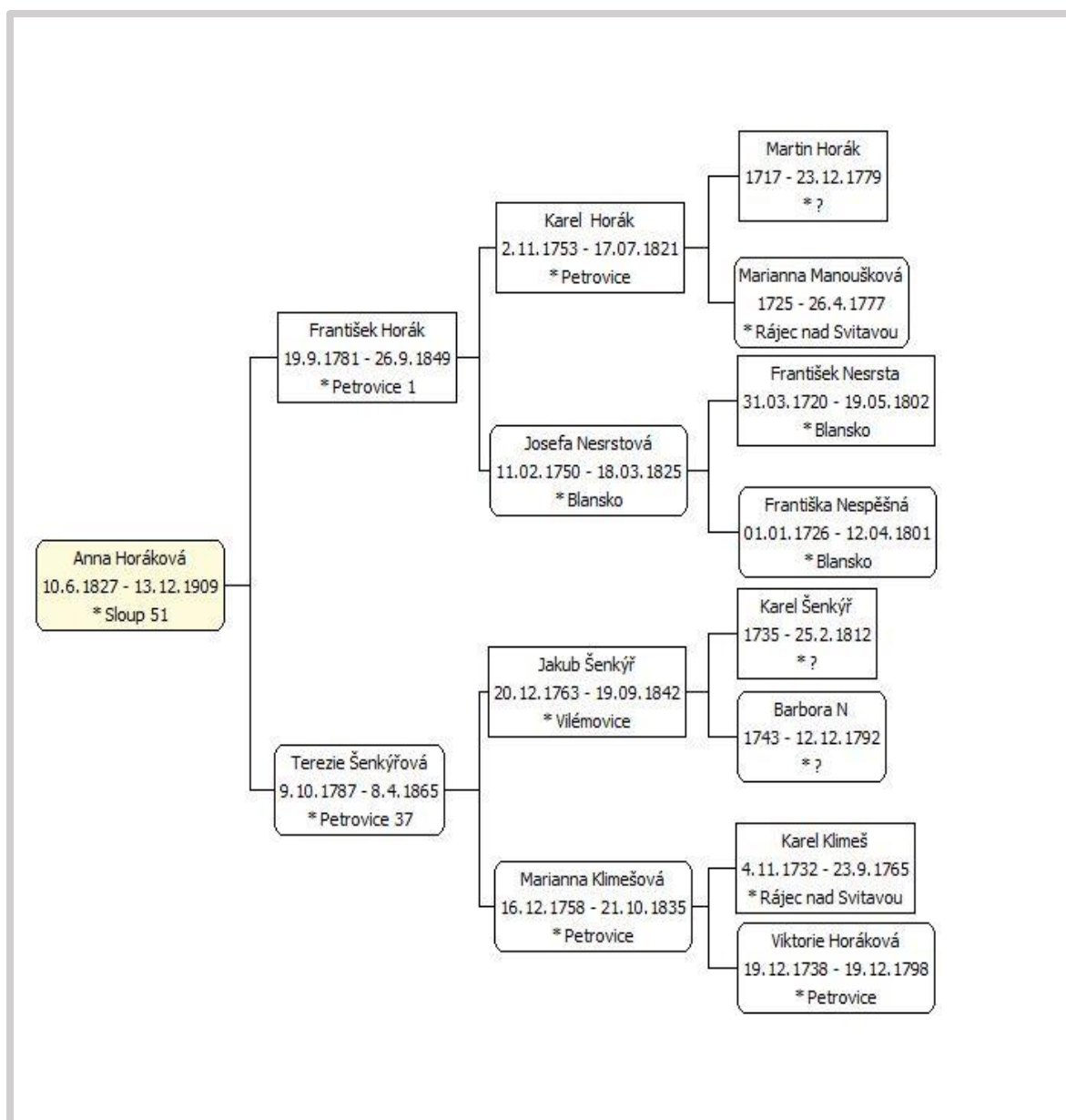
V. GENERACE

Anton Škrabal (1825—1907)

Anton Škrabal, náš přímý předek, se narodil jako druhý syn a čtvrté z celkem osmi dětí manželů Jakuba Škrabala a Františky Klimešové.

V září roku 1849 se oženil s o dva roky mladší Annou Horákovou (1827—1909). Anna byla dcerou řeznického mistra Františka Horáka (1781—1849) a Terezie Šenkýřové (1787—1865). Rodiče pocházely z Petrovic, obce vzdálené necelých deset kilometrů od Horní Lhoty.

Stejně jako Anton pocházela i Anna z početné rodiny, narodila se jako sedmé, předposlední dítě.

Její otec František sice pocházel z Petrovic, ale původ rodiny je v Holešíně, kdysi samostatné obci, dnes součásti města Rájec–Jestřebí. Nejstarší dohledaný předek se jmenoval Matěj Horák a narodil se kolem poloviny 17. století.

Rodina Anniny matky pocházela z nedalekých Vilémovic. Nejstarší předek Jakub Šenkýř se narodil někdy kolem poloviny 17. století. O Vilémovicích jsem psala v jedné z předešlých kapitol v souvislosti s morovou epidemií na Moravě v roce 1715.

Krátce po narození prvního dítěte, dcery Františky v roce 1813, se rodina Františka Horáka přestěhovala do Sloupu, kde se narodilo dalších sedm dětí, včetně Anny.

Oba rodiče se dožili vysokého věku. Řeznický mistr František Horák zemřel v roce 1849 podle zápisu v matrice na vysílení (Entkräftung) ve věku šedesáti osmi let. Manželka Terezie ho přežila o dlouhých šestnáct let – zemřela na zápal plic v téměř osmdesáti letech v roce 1865.

Rodina Antona Škrabala a Anny Horákové

Anton po celý život, patrně až do vysokého věku, pracoval v některé z nedalekých hutí jako slévač. Anna je v oddací matrice uvedena jako „Dienstmagd“ (děvečka) v Klepačově číslo 23.

Sňatek uzavřeli 26. září 1849, pouhé tři dny před smrtí Annina otce.

V době sňatku nebyla nevěsta ještě plnoletá, bylo jí dvaadvacet let, a tak podle občanského zákoníku z roku 1811 byl k sňatku nutný souhlas otce, v případě že nežil, zákonného zástupce. Hranice zletilosti byla tehdy 24 let. Tato hranice zletilosti stanovena byla stanovena v roce 1753.

Jak se měnila hranice zletilosti?

Tomuto nařízení předcházela tzv. „Kniha tovačovská“, která uvádí dospělost pro pány 16 a 14 let, pro rytíře 17 a 15 let a pro měšťany 18 a 16 let.

Autorem díla je Ctibor Tovačovský z Cimburka (1438—1494), moravský šlechtic, právník a politik. V letech 1464—1469 vykonával funkci zemského sudího na Moravě, od roku 1469 až do své smrti byl moravským zemským hejtmanem a v letech 1471—1479 zároveň i nejvyšším kancléřem Království českého. Jeho nejznámější dílo nese dlouhý název „*Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v markrabství moravském*“. První díl vyšel v roce 1482, druhý v letech 1486—1490. Je to vlastně soupis nastiňující systém moravského práva a rozdělení společnosti. Nejednalo se sice o oficiální zákon, jeho autorita však byla obrovská. Jeden opis Knihy Tovačovské byl dokonce vložen do zemských desek.

Práva zakotvená v knize pak roku 1567 uznal i český král Maxmilian II.

Roku 1549 byla stanovena hranice dospělosti na 20 let pro šlechtu, 18 let pro měšťany a 15 let pro dívky. To platilo až do roku 1753, ale pouze pro šlechtu a svobodné.

Nařízení z roku 1780, tedy krátce před zrušením nevolnictví, konstatuje, že u poddaných není věk k dosažení zletilosti stanoven, protože vrchnost je jejich poručníkem, a rozhoduje případ od případu, ne podle věku, ale individuálně

Až Patent o zrušení nevolnictví Josefa II. z 1. 11. 1781 zrušil „*tělesné poddanství neboli človecenství*“, a nahradil je „*mírným poddanstvím podle příkladu zemí rakouských*“.

Byla zrušena bezprostřední osobní závislost poddaných na vrchnosti, poddaný se stával osobně svobodným. Poddaní tak nově získali právo uzavírat manželství bez souhlasu vrchnosti, svobodně se stěhovat, odcházet pracovat a studovat i mimo hranice panství. I nadále však zůstali zavázáni vůči vrchnosti poslušností, vrchnostenské úřady byly nejbližší autoritou, jejímž prostřednictvím stát vykonával svou moc. Beze změny zůstala zachována povinnost roboty i naturální a peněžní závazky rolníků vůči feudálním pánům, a to až do roku 1848.

V období první republiky byla hranice zletilosti snížena na 21 let, v roce 1950 na 18 let.

Podle dnes platného občanského zákoníku, který nabyl účinnosti 1. ledna 2014 je fyzická osoba k tomuto okamžiku způsobilá v plném rozsahu svým jednáním nabývat práv a brát na sebe povinnosti.

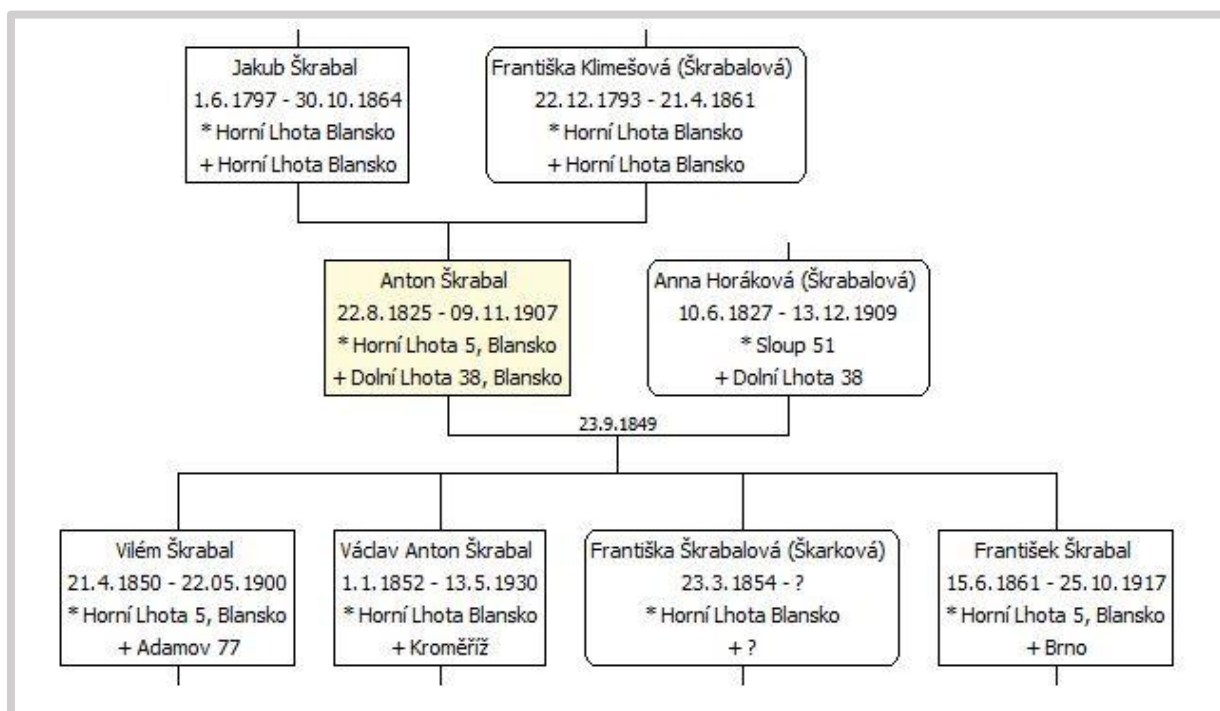
Obr. 76
Ctibor z Cimburka

Manželé Anton a Anna Škrabalovi strávili stáří v Dolní Lhotě v domácnosti své jediné dcery Františky provdané za Jakuba Škarku. V Dolní Lhotě v domě číslo 38 žije rodina Škarkova dodnes.

Oba se dožili vysokého věku. Podle zápisu v matrice Anton zemřel 27. listopadu 1907 ve věku 82 let 1 měsíce a 17 dní, Anna o dva roky později. Dožila se 82 let 6 měsíců a 3 dnů. Jako příčina úmrtí je u obou uvedeno „marasmus senilis“. Jejich manželství trvalo dlouhých 58 let.

117

Děti Antona Škrabala a Anny Horákové

Rodokmen 17
Rodina Antona Škrabala a Anny Horákové

Z manželství, které trvalo téměř 60 let, se narodily čtyři děti. Necelých sedm měsíců po sňatku přišel na svět [Vilém](#) (1850—1900), pak v pravidelných dvouletých intervalech [Václav Anton](#) (1852—1930), jediná dcera [Františka](#) (1854—?) a po více jak sedmileté přestávce se narodil poslední syn [František](#) (1861—1917), náš přímý předek. Všechny děti se narodily v Horní Lhotě v domě číslo 5.

Nejstarší syn Vilém se v roce 1875 jako pětadvacetiletý oženil s Josefou (1851—1890), dcerou Vincence Pevného a Františky rozené Pokorné z Malé Lhoty číslo 4.

První dítě, dcera [Anna](#), se mladým manželům narodila v září 1876 ještě v domě Josefiných rodičů v Malé Lhotě. Zemřela krátce po narození na psotník.

Pak následuje pětileté období, kdy o Vilémově rodině nejsou žádné informace.

První zmínka se objevuje až v roce 1881, kdy se v Adamově v domě číslo 132 narodil manželům Vilémovi a Josefě, syn [František](#) (1881—?). Další zmínku o Františkovi jsem našla v oddací matrice kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně–Žabrdovicích, ve které je zápis o sňatku Františka Škrabala „strojníka a domobrance“ s prodavačkou Annou Sichrovou (1882—?) z Horní Dobré Vody u Hořic v Čechách. Rodina bydlela v Brně v Tábořské ulici číslo 47. Zdá se, že mezi příbuznými panovaly dobré vztahy, protože jako jeden ze svatebních svědků je uveden jeho strýc „František Škrabal strojník v Židenicích“, náš přímý předek.

V pravidelných dvouletých intervalech následovaly další děti – [Ludvík](#) (1883—?), který se v roce 1919 v Brně u sv. Tomáše oženil s Annou Řezníčkovou (1891—?) původem z Miroslavi. Ludvík žil ve Veselí nad Moravou a pracoval jako „kotlař“.

[Karel](#) (1884—1902) zemřel v sedmnácti letech na tuberkulosu plic.

[Marie](#) (1886—?) žila u příbuzných v Bořitově a v roce 1921 provdala za Jakuba Dvořáčka o osm let mladšího kováře ze Žďáru u Petrovic.

[Anastázie](#) (1888—1891) zemřela v necelých třech letech, stejně jako její mladší sestřička [Josefa](#) (1889—1890) na střevní katar.

O pár měsíců později, na podzim roku 1890, zemřela i jejich matka Josefa v pouhých devětatřiceti letech na zánět pobřišnice.

Vilém byl ve čtyřiceti letech vdovcem se čtyřmi malými dětmi, a tak již necelý měsíc po smrti své manželky Josefy uzavřel nový sňatek. Františka rozené Kartousové (1859—?) bylo jedenatřicet let a byla vdovou po Karlu Dymáčkovi (1839—1890), o dvacet let starším obecním kováři z Babic. Ovdověla po krátkém dvouletém bezdětném manželství.

V 19. století měli vdovec nebo vdova dodržovat období smutku, které trvalo dva roky – hluboký smutek trval rok a půl, polosmutek 6 měsíců. Toto pravidlo se často porušovalo⁸², zvláště v případě, že vdovec se musel postarat o malé děti, nebo vdova o statek. To byl i případ Vilémova druhého manželství.

Nejkratší období mezi pohřbem a novým sňatkem, se kterým jsem se v našem rodokmenu setkala, byly dva týdny.

Během desetiletého manželství s Františkou Kartousovou přišlo na svět pět synů, ale pouze dva se dožili dospělosti a založili vlastní rodiny.

[Anton](#) zemřel jako roční miminko koncem roku 1891 na střevní katar.

[Rudolf](#) (1893—1910) se dožil pouhých sedmnácti let.

⁸² Nejednalo se o žádnou výjimku – Fabian Škrabal se znovu oženil 5 týdnů po smrti své druhé manželky a jeho syn Mikuláš uzavřel druhý sňatek s Terezií Kaňovou 6 týdnů po smrti své první ženy Mariny Kunžakové

V roce 1895 se narodil třetí syn **Josef**. V matrikách jsem objevila pouze zápisy o jeho dvou sňatcích – v roce 1918 ve Křtinách se oženil s Marií Královou. Další sňatek uzavřel v roce 1942 na obecním úřadě v Brně s Marií Rippalovou.

Malý **Vilém** zemřel v roce 1897 jako tříměsíční miminko na „zápal střev“.

Nejmladší **Jaroslav** se narodil na jaře roku 1899 a v roce 1924 se ve Sloupu oženil s Cecilíí Blažkovou.

Dětská úmrtnost v minulosti

Ze dvou manželství Viléma Škrabala se narodilo dvanáct dětí, pouze pět se dožilo dospělosti. Nebylo vůbec samozřejmé, že každé dítě, které přišlo na svět, se dospělosti dožilo.

Z dnešního ohledu byla kojenecká úmrtnost⁸³ extrémně vysoká.

Na sklonku feudalismu kolísal počet zemřelých v dětském věku (0 až 5 let) okolo poloviny všech úmrtí, v 19. století kolem 25 %. Data o úmrtích dětí z dob dávno minulých se zachovala málokde, jejich zdrojem jsou především církevní matriky. Bula papeže Pia V. z roku 1566 sice nařizovala vedení matrik, ovšem přesnost a kvalita zápisů závisela na pečlivosti zapisovatelů, většinou farářů. Chybí i jemnější rozlišení v délce života dítěte, neboť věk je často odhadován. Rubriku „příčina úmrtí“ nařídil vést až Josef II. Měla se vyplnit slovem „obvyklá“ (gewöhnlich), pokud se jednalo o chorobu běžnou, „mimořádná“, pokud nebyla běžná nebo „infekční“. Postupně se ale všude začala psát skutečná příčina úmrtí.

Po dlouhá staletí spolu narození a smrt úzce souvisely, porod byl pro matku i dítě vždy rizikem. Kojenecká a dětská úmrtnost byla hrozivá, ale lidé ji považovali za nezvratnou a pasivně se s ní smířovali. Mněla dvě hlavní příčiny, první z nich byl komplikovaný porod, kdy nedostatek kvalifikované péče nezřídka končil úmrtím dítěte a často i matky. Druhou příčinou pak byly nemoci související se špatnými hygienickými podmínkami. Úmrtnost dětí bývala nejvyšší v chudých zemědělských krajích a v průmyslových oblastech, kde rodiny často žily v zoufalých hygienických podmínkách. Právě ty přispívaly k šíření infekcí a parazitů.

Nejvíce dětí umíralo krátce po porodu a v prvních dnech života. Nejčastější příčinou byly křeče často označované jako *Friess*, *Freyssen* či *psotník* nebo *božec*. Na ně připadalo téměř 60 % všech úmrtí. Těžko odhadnout čím dítě vlastně stonalo, protože křeče můžou doprovázet nejrůznější onemocnění. Jako psotník byly zpravidla označovány jakékoliv křeče, které vedly k úmrtí dítěte v raném věku. Slovo psotník se dnes používá i v přeneseném významu „já z toho dostanu psotník“ a to v důsledku mylné domněnky, že příčinou psotníku bylo leknutí.

Za psotníkem následovaly *úbytě* neboli *souchotě* což je opět velmi vágní pojem, nejčastěji označoval plicní tuberkulózu. Umíralo na ně zhruba 13 % kojenců.

Příčinou smrti bývala i *slabost*. Jako další příčina se uvádí *Steckatarh* či *Steckhusten*. To mohlo označovat nachlazení, černý kašel či zápal plic (4 % procenta úmrtí).

Na infekční průjmy – *Durchfall* – připadalo necelé 1% procento úmrtí. Při tehdejších hygienických podmínkách je to překvapující, souvisí to pravděpodobně s kojením dětí vlastní matkou. To se týkalo především venkovských a nezáměrných rodin.

Velkým nebezpečím pro děti byly i četné epidemie – cholera, záškrť, černý kašel, pravé (černé) neštovice, spála (červená nemoc), tyfus.

Děti ohrožovala i špatná výživa, katastrofální hygienické podmínky, ochrana kojence před sluncem a čerstvým vzduchem a v neposlední řadě i společné bydlení většího počtu osob na malém prostoru.

⁸³ Kojenecká úmrtnost ke definovaná jako úmrtnost dětí, které ještě nedosáhly prvních narozenin (neboli prvního roku života)

Trocha statistiky

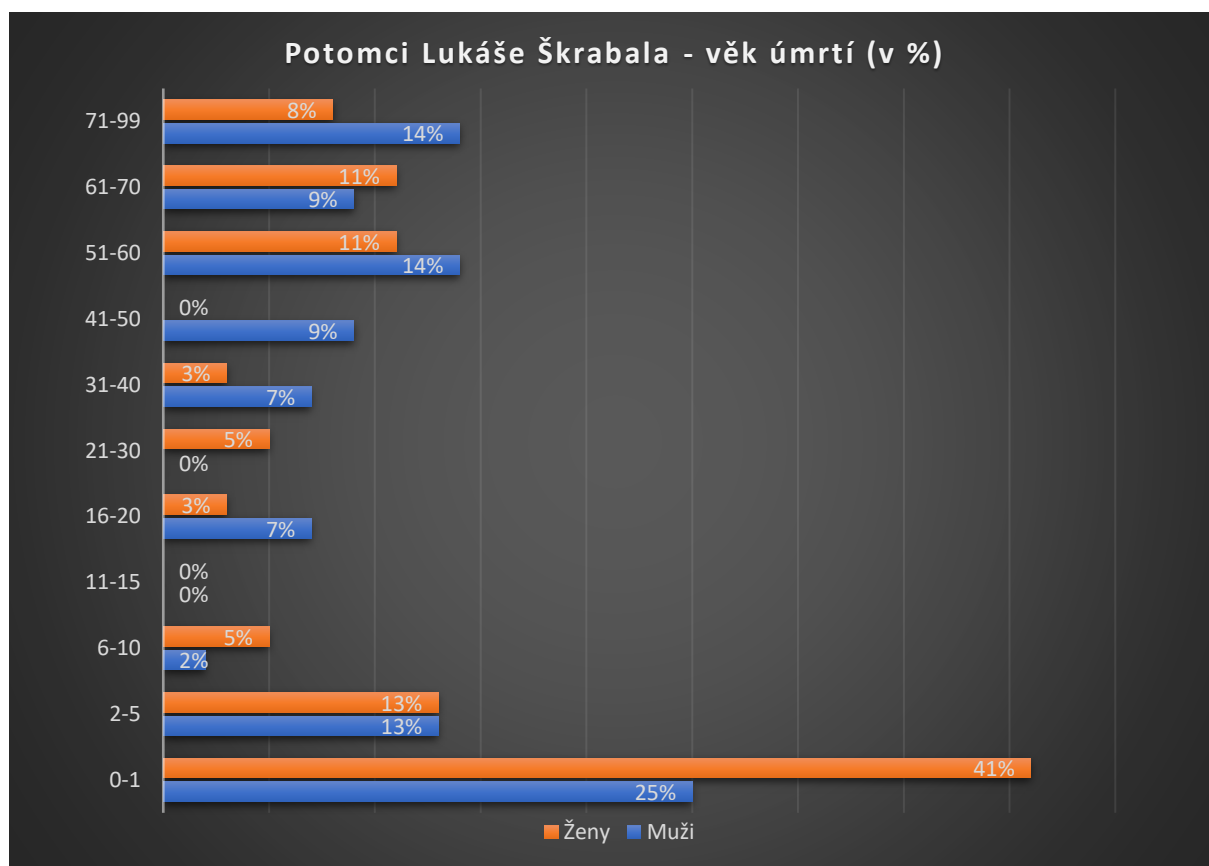
V tabulce „Podíl zemřelých (v %) potomků Lukáše Škrabala vzhledem k věku (17. až 21. století) jsou uvedeni pouze nositelé rodného příjmení Škrabal/Škrabalová. Jsou zohledněny pouze osoby, u kterých známe přesné datum narození i úmrtí.

Z grafu i tabulky je vidět, že nejkritičtějším obdobím v životě dítěte byl první rok, respektive období do pátého roku života.

Prvních narozenin se nedožilo 41 % dívek a 25 % chlapců, od dvou do pěti let je poměr vyrovnaný – umírá stejný počet chlapců i dívek – 13 %. Do pátého roku života zemřela téměř polovina narozených dětí, konkrétně 45 %. Pak hodnoty prudce klesají. Překvapivý je i podíl osob, které překročily 60 rok věku – celkem 21 %.

Nejsou to zrovna průkazné údaje, vstupních dat je poměrně málo, jedná se období dlouhé téměř 400 let a nejsou zhodnoceny změny životních podmínek, hygieny ani lékařské péče.

V podstatě se shodují s údaji v odborné literatuře.

Graf
Potomci Lukáše Škrabala – věk úmrtí

Věk	0-1	2-5	6-10	11-15	16-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-99
Celkem	32 %	13 %	4 %	0 %	5 %	2 %	5 %	5 %	12 %	10 %	11 %

Podíl zemřelých (v %) potomků Lukáše Škrabala vzhledem k věku (17. až 21. století)

Další děti Antona a Anny Horákové

Jako druhý v pořadí se narodil opět syn, pokřtěný jmény Václav Anton (1852—1930). Nebývalo to v rodině zvykem, děti při křtu dostávaly pouze jedno jméno. Oženil se velmi mladý, v jednadvaceti letech, s Františkou Krejčířovou (1851—?) z Ráječka číslo 5.

Ovšem rok před sňatkem Františka porodila nemanželského syna, který dostal při křtu jméno Anton (1872—1945) a příjmení po matce Krejčíř. Jeho kmotry byli Anton Škrabal, otec pozdějšího ženicha a babička z matčiny strany Filipina Krejčířová rozená Maňoušková (1824—1885). To mě zpočátku utvrzovalo v přesvědčení, že skutečným otcem je opravdu Václav Anton, kterému v té době bylo teprve dvacet let. K mému překvapení jsem zjistila, že malý Anton nebyl po sňatku Františky a Václava Antona legitimizován a ani nikdy později. On i jeho děti nadále používali příjmení Krejčíř.

Z toho mi vyplývá, že rodina věděla, že Václav Anton není jeho otcem a patrně jméno biologického otce znala.

Anton Krejčíř se v roce 1896 oženil s Antonií Skotákovou (1897—?). Manželé měli čtyři děti (do roku 1904) - dcery Antonii (1897—?), Marii (1898—?) a Františku (1901—?).

Život nejstaršího Josefa (1903—1925) skončil tragicky. Podle poznámky v matrice narození

„zemřel v Brně v divišní nemocnici 31. 3. 1925 jako vojín. Průstřel hlavy samovraždou“.

V roce 1940 žil Anton v Ráječku č. 26, v domě, kterému se říkalo „U Škrabalů“. Zemřel krátce po skončení války v roce 1945 a jeho syn, další Anton (po 1904—?), převzal v listopadu 1945 rodinný statek.

Václav Anton s manželkou Františkou se po sňatku v roce 1873 usadili v Ráječku v rodném domě Františky. Tam se narodil první legitimní syn Josef (1874—1880), který zemřel v šesti letech na psotník.

Druhý a poslední syn se narodil o tři roky později a při křtu dostal jméno Adolf (1877—1918). Oženil se v roce 1904 s Marií Smejkalovou (1878—?), dcerou řezníka z nedaleké Černé Hory. Adolfovi synové Bohuslav (1904—cca1977) a František (1908—1947) žili v Ráječku v domech, kterým se říkalo „U Janků“ a „U Podskalů“.

Dcera Marie (1913—1982) se provdala za Oldřicha Dryšla (1911—1993) z Ráječka.

Jaké byly další osudy Václava Antona a jeho ženy Františky těžko říct. Možná už tehdy se objevily problémy, které Václava Antona nakonec přivedly do Moravského zemského ústavu pro choromyslné v Kroměříži, kde v roce 1930 zemřel.

Úm.	1930	Škrabal Václav Antonín,	1852	Maras-	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
III.	11. 12.	očekávající příslušný	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
59. 11.	11. 12.	do Horní Lhoty, okres	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
108. 13.	15.	Blansko, zámečnická,	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
		volavec, syn Jakuba Škra-	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
		bala, tanečníka a dom-	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
		kaře v Horní Lhotě, a j. m.	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.
		Anny Horákové.	1852	mus	11. 12.	6. 12.	11. 12.	11. 12.

Obr. 77

Zápis o úmrtí Václava Antona Škrabala v Moravském zemském ústavu pro choromyslné v Kroměříži

Dožil se vysokého věku, téměř osmdesáti let a jako příčina úmrtí je uvedeno „*marasmus senilis*“ – přeloženo do češtiny sešlost věkem, stařecká sešlost. Těžko říct, jak to bylo ve skutečnosti, možná byl alkoholik, trpěl demencí nebo nějakou psychickou poruchou. Tomu by nasvědčovalo i to, že v manželství se narodily mezi lety 1874 až 1877 pouze dva synové.

Objasnění nepřinesly ani sčítací operáty. V roce 1880 žije Václav Anton v rodičovském domě v Horní Lhotě číslo 5, spolu s ním dalších jedenáct osob. Je veden jako ženatý zámečník bez zaměstnání. Ovšem o manželce Františce a synech Josefovi a Adolfovi, kterým v té době bylo téměř šest a čtyři roky není nejmenší zmínka.

V říjnu 1880 umírá v Ráječku v domě číslo 5 šestiletý Josef syn Václava Antona a Františky. Stopa mizí, o Františce ani jejích synech není ve sčítacích operátech Horní Lhoty a Ráječka z roku 1880 a ani z pozdějších let nejmenší zmínka.

Františka zemřela před rokem 1930, protože v úmrtním zápise je Václav Anton uváděn jako vdovec. Kdy a kde, to se mi nepodařilo zjistit.

Dva roky po narození Václava Antona přišla na svět jediná dcera [Františka](#) (1854—?), která se v sedmadvaceti letech, na jaře roku 1881, provdala za Jakuba Škarku (1857—?) slévače z Horní Lhoty.

Se svatbou měli snoubenci naspěch, první dcerka [Marie](#) (1881—?) se narodila tři týdny po sňatku. Během třinácti let se manželům Škarkovým narodilo dalších pět dětí.

Dvě nejmladší dcerky, [Anna](#) (1886—1887) a [Růžena](#) (1894—1894) zemřely jako miminka. Anna na záškrť a Růžena na eklampsii. *Eklampsie* je nemoc typická záchvatem křečí, který může skončit i kómatem. Obvykle předem varuje rozpoznatelnými symptomy, ale někdy se může dostavit zcela neočekávaně. Toto onemocnění se vyskytuje výhradně v těhotenství. V tomto případě se jednalo pravděpodobně o nějaké křečovité onemocnění, a ne o klasickou eklampsii.

122

Po více jak sedmileté přestávce se manželům Antonovi a Františce narodil poslední syn, [František](#) (1861—1917), o kterém bude řeč v příští kapitole.

Obr. 78
Pozdrav z Horní Lhoty, rok 1912

5. generace – Rodina Antona Škrabala a Anny Horákové

Anton ŠKRABAL, * 22. 08. 1825 v Horní Lhotě č. 5, + 09. 11. 1907 v Dolní Lhotě č. 38 (rodiče Jakub Škrabal a Františka Klimešová)

oo 23. 09. 1849 s Annou Horákovou * 10. 06. 1827 ve Sloupě č. 51,
† 13. 12. 1909 v Dolní Lhotě č. 38 (rodiče František Horák a Terezie Šenkýřová)

Děti z manželství s Annou Horákovou

1. **Vilém Škrabal**, * 21. 04. 1850 v Horní Lhotě 5, † 22. 05. 1900 v Adamově č. 77
oo (1) 14. 11. 1875 s Josefou Pevnou, * 24. 06. 1851 v Malé Lhotě č. 4
+ 29. 10. 1890 v Adamově č. 77, (rodiče Vincenc Pevný a Františka Pokorná)
oo (2) 25. 11. 1890 v Babicích s Františkou Kartousovou, * 19. 04. 1859 v Babicích č. 12
(rodiče Josef Kartous a Kateřina Poláková)
2. **Václav Anton Škrabal**, * 01. 01. 1852 v Horní Lhotě č. 5, † 13. 05. 1930 v Kroměříži v Moravském zemském léčebném ústavu
oo 23. 11. 1873 v Blansku s Františkou Krejčířovou, * 08. 11. 1851 v Ráječku č. 5
† v po roce 1904 (rodiče František Krejčíř a Filipina Maňoušková)
3. **Františka Škrabalová**, * 23. 3. 1854 v Horní Lhotě č. 5, + po roce 1904
oo 8. 05. 1881 s Jakubem Škarkou, * 10. 12. 1857 v Horní Lhotě č. 6, + po roce 1904
(rodiče Josef Škarka a Kateřina Popelářová).
4. **František ŠKRABAL**, * 15. 06. 1861 v Horní Lhotě č. 5, † 25. 10. 1917 v Brně v Zemské nemocnici
oo 16. 11. 1884 v Blansku s Josefou Kvapilovou, * 2. 1. 1862 v Medlově č. 103
† 1939 v Brně v Nemocnici alžbětinek na Starém Brnu
(rodičů Rudolf Kvapil a Anna Nevěřilová)

*Rodinná tabulka 5**Rodina Antona Škrabala a Anny Horákové*Krátká historie duševních poruch a moravské psychiatrie počátkem 19. století

Jak jsem již vzpomínala, druhorozený syn Antona Škrabala a Anny Horákové zemřel v roce 1930 v Zemské léčebně v Kroměříži, a proto nezaškodí krátký exkurs do historie duševních chorob, a především moravské psychiatrie počátkem 19. století.

Po celá staletí byla péče o duševně nemocné dvojí: milosrdná pomoc a nemilosrdná represe. Vše záleželo na místních podmínkách a zvycích, společenské vrstvě, ale zejména na obrazu choroby a jejím trvání. Jednou z alternativ, jak se vyrovnat s projevy duševní abnormality a šílenství bylo jednoduše nemocné vyčlenit někam do ústraní mimo normální jedince.

Tiší a podrobivší nemocní se mohli dočkat tolerance a dobročinnosti. Naproti tomu agresivní a neovládatelní, kteří ohrožovali bezpečnost či „veřejný pořádek“, končovali na venkově nebo v městském vězení, byli vyhnáni do lesa nebo na „lod' bláznů“ (Narrenschiff). Lodi bláznů se říkalo také „opilý koráb“, ten měl údajně plout po vodních kanálech Vlámka a Porýní. Vykázat

nemocného na takovou loď zaručovalo nemožnost návratu.⁸⁴ Někteří badatelé pohlíží na loď bláznů jako na historický fakt, i když o jeho pravdivosti se dodnes spekuluje.

Obr. 79
Hieronymus Bosch, *Lod' bláznů*

⁸⁴ Sebastian Brant (1457—1521) – „Narrenschiff (Lod' bláznů) - satira na tehdejší společnost. Ta je podle Branta zpodobněna bláznivou posádkou loď, která se v naprostém chaosu a jakési nepřičetnosti plaví do ráje bláznů, Narragonie. Zajímavá je rovněž domněnka filozofa Michela Foucaulta v jeho díle „Dějiny šílenství“. Jako zdroj díla vidí fakt, že tzv. „lodě bláznů“ s naloženými duševně nemocnými lidmi byly ve středověku pouštěny bez posádky po řekách na širé moře, aby se jich společnost zbavila. Foucault tedy na loď bláznů pohlíží jako na historický fakt, i když o jehož pravdivosti se stále spekuluje.

Loď bláznů je alegorický obraz Hieronyma Bosche, který vznikl v koncem 15. století. Inspirací byla pravděpodobně satirická báseň Sebastiana Branta.

Obraz mimo motivu bláznovství zachycuje špatné lidské vlastnosti a vyznačuje se řadou symbolů — většina postav zpívá kolem obilné placky, která visí ze stěžně, mnich a mniška, která hraje na loutnu, tuto skupinu vedou.

Stěžeň lodi je tvořen stromem – „vykořeněným stromem moudrosti“ –, na kterém je nahoře uvázána pečená husa, kterou se snaží další blázen odříznout nožem. Husa, spolu s rybou a zvracejícím pasažérem, odkazují k hříchu obžerství. Na stěžni nad výjevem vlaje růžová vlajka s půlměsícem, symbol hereze. V koruně sedí nepohnutě sova, tajemné a magické stvoření považované za symbol moudrosti a zhlíží na mumraj na palubě.

Na lodi je stůl s miskou třešní, pod ním se koupou nazí další pasažéři lodi. Celá loď je řízena obrovskou vařečkou místo kormidla a kormidelníka více než cíl cesty zajímá obilná placka.

Duševně nemocní ve středověku

Jen některá středověká města měla speciální azyly pro duševně nemocné. První vznikaly od 8. století v islámském světě, počínaje Bagdádem (705 n. l.). V západním světě se poprvé objevují ve 13. století v Londýně a Gentu.

Středověké lékařství bylo pokračováním starověké hippokratovské medicíny. Středověcí lékaři popisují duševní nemoci ve svých spisech jako přirozené nemoci mozku, vysvětlují je poruchou tělesných šťáv a v souladu s tím doporučují somatickou léčbu – pročišťování těla, projímadla nebo zvracívé prostředky.

Teprve v renesanci v 16. století přijímají lékaři představu, že kromě přirozených duševních nemocí existují také duševní nemoci způsobené posedlostí démony.

Daniel Sennert⁸⁵ v této souvislosti píše:

„Z černé žluči pochází smutek a strach, ze žluté žluči divokost a hněv, z obojího prudké delirium s nespavostí. Jestliže se v deliriu objevuje mnoho podivných věcí, jestliže nemocní propadají zoufalství, poškozují sebe, škodí svému okolí nebo jsou rozněcováni k bezbožnosti a rouhání, to vše pochází od ďábla. Posedlí démony zvracejí také různé podivné předměty, olověné hřeby nebo různé živočichy, kteří se nemohli zrodit v nemocném.“

Duševní nemoci, vysvětlované posedlostí démony přenechali lékaři církvi, která je léčila exorcismem a „převýchovou“. Duševně nemocní, především ženy, byli ve středověku často považováni za posedlé ďáblem. V dobových představách to byly především ženy, které se dobrovolně spolčily s ďáblem, „upsaly“ se jemu, aby získaly určité výhody, a tak se v ruku ďábla staly nástrojem zla. Zlo bylo nutné vymýtit – k tomu sloužila proslulá „příručka“ nazvaná „Kladivo na čarodějnice“ (Malleus maleficarum)⁸⁶. Poprvé vyšla v roce 1487.

Bezprostředním podnětem k honu na čarodějnice byla bula⁸⁷ papeže Inocence VIII. z roku 1484. Papež v ní potvrdil existenci čarodějnic a vyzval k jejich nelítostnému pronásledování.

⁸⁵ Daniel Senert (1572—1637) – německý lékař, profesor na univerzitě ve Wittenbergu, věnoval se také alchymii a chemii. Zemřel ve Wittenbergu na mor.

⁸⁶ Autoři J. Sprenger a H. Institoris, dominikánští kněží.

⁸⁷ Summis desiderantes affectibus (K naší velké lítosti).

V Čechách a na Moravě byly čarodějnické procesy ojedinělé. Významněji postihly především Šumpersko a Jesenicko, známé jsou též procesy na losinském panství, které probíhaly v letech 1678—1696⁸⁸.

Ústavy pro duševně choré

Samostatné ústavy pro duševně choré se poprvé objevují v polovině 18. století. První vznikl v Londýně v roce 1751. Vídeňský ústav pojmenovaný Narrenturm (Věž bláznů) byl otevřen o třicet let později, v roce 1784.

V Praze byla na podzim roku 1790 slavnostně otevřena všeobecná nemocnice a její součástí byl i první samostatný ústav pro duševně choré, příhodně nazvaný „Tollhaus“, doslova „Dům bláznů“.

Byla to dvoupatrová, prostě zařízená budova pro 57 nemocných. O nemocné se starali opatrovníci neboli hlídači, opatrovatelkám se říkalo obsluhovačky nebo hlídačky. Personál neměl dostatečnou kvalifikaci ani vědomosti a dovednosti získával až praxí v nemocnici. Ústav měl spíše vězeňský charakter a hrubé zacházení s pacienty bylo na denním pořádku.

Ošetřovatelé pocházeli z nejhudších vrstev obyvatelstva a toto povolání mohla vykonávat každá osoba. Byli to většinou vysloužilí vojáci, vězeňští dozorcí nebo drábové. Za hrubé zacházení s pacienty byl každý měsíc propuštěn jeden muž a každý třetí jedna žena⁸⁹.

Zemský léčebný ústav císaře Františka Josefa I

Stavba a budování ústavu 1905—1914

Morava si na samostatný ústav pro léčbu duševně nemocných musela počkat téměř osmdesát let. Moravský zemský ústav pro choromyslné v Černovicích byl otevřen teprve v roce 1863. Pak následovaly další – v Opavě v roce 1889, ve Šternberku o čtyři roky později, a v Jihlavě v roce 1904.

Situace byla stále neutěšená – koncem 19. století na Moravě jedno lůžko pro duševně chorého připadalo na 3 577⁹⁰ obyvatel, a tak jediným řešením svízelné situace bylo vybudování nového zařízení. Pro poslední ústav vybudovaný v době rakousko-uherské monarchie byla vybrána oblast jihovýchodní Moravy a volba padla na Kroměříž. Tím byl dokončen základ sítě moravských psychiatrických zařízení.

Se stavbou se započalo v roce 1905 a o čtyři roky později, v neděli 11. července 1909 byla léčebna slavnostně otevřena⁹¹

"...Slavnostnímu aktu tomuto přítomen byl v zastoupení jinak zaneprázdněného pana místodržitele pan dvorní rada Jan Prokesch, za zemský výbor pan zemský hejtman Jeho Exc. hrabě Otto Serényi...Po slavnostním vysvěcení kostela odhalen byl ve dvorance správní budovy umístěný profil hlavy Jeho Veličenstva a votivní desky s udáním jmen členů zemského výboru při započetí stavby r. 1905 a ukončení jejím r. 1909, přičemž proneseny přítomnými hodnostáři vzletné řeči o humanitním poslání nového ústavu a tento řediteli odevzdán..."

⁸⁸ Právně byl delikt čarodějnictví v městských a hrdelních zákonících definován až v 16. a 17. století.

⁸⁹ MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada, 2006, 352 s. ISBN 80-247-1151-6.

⁹⁰ Tille A.: Učebnice zeměpisu obecného i rakouskouherského pro školy střední a ústavy učitelské. Svazek II., čtvrté vydání, Praha 1888, 130 s.

⁹¹ Výroční zpráva zemského léčebného ústavu v Kroměříži za roky 1914 až 1918 včetně. Brno 1919, 52 s.

Byla to moderní a zdařilá stavba:

„...Moravský zemský ústav pro choromyslné v Kroměříži je nejrozsáhlejším a nejucelenějším secesním urbanistickým souborem na našem území a patří i k architektonicky nejhodnotnějším dokumentům své doby...”⁹²

Obr. 80 a 81
Zemský léčebný ústav Františka Josefa I. krátce po dokončení

⁹² Šlapeta V., Zatloukal P.: Kroměřížská architektura let 1850-1950. Památky a příroda, 1983, č. 5, str. 257-266.

Pracovní podmínky byly o málo lepší než v ostatních ústavech. Kromě platu, který byl pro muže o necelých 18% větší než u žen, nabízel ještě ústav stravu a "přístřeší" na jednotlivých odděleních. Tento způsob ubytování přetrval v určité míře až do poloviny 20. století. Nezbytné odborné znalosti si ošetřovatelé a ošetřovatelky doplňovali na kurzech vedených sekundárními lékaři. Po ukončení služby zůstávali dále v ústavu, vycházky do města se povolovaly svobodným jedenkrát týdně.

Léčba byla pokroková, kromě medikamentů se ke zklidnění pacientů předepisoval klid na lůžku, lázně, mokré zábaly, případně vhodné zaměstnání tak, aby

„...konaná práce byla pro nemocného prostředkem léčebným, ale též ústavu k dobru a přispívala tak k vydržování ústavu...”

Ke zlepšení zdravotního stavu nemocných přispívaly i pravidelné taneční zábavy a krátké divadelní hry, ve kterých vystupovali zaměstnanci ústavu.

První světová válka 1914—1918

Na počátku první světové války v roce 1914 hned po vyhlášení všeobecné mobilizace většina mužského personálu odešla k vojenským útvarům a na jejich místa nastoupily ženy. Část nemocných byla propuštěna a ústav se stal filiálkou kroměřížské zeměbranecké nemocnice určené především pro nemocné tyfem a dyzentérií a duševními poruchami.

Koncem roku 1915 došlo k další změně a vojenská část ústavu byla přeměněna v psychiatrickou nemocnici.

Obr. 82

Zemský léčebný ústav Františka Josefa I. - lazaret v době 1. sv. války

Období první republiky 1918—1938

Zpráva o vyhlášení Československé republiky dorazila do Kroměříže v noci z 28. na 29. října roku 1918.

Po stanovení hranic nových států, které vznikly na troskách bývalého Rakouska—Uherska, bylo zahájeno jednání o návratu nemocných i zaměstnanců z evakuovaných ústavů. Na jaře 1923 skončila téměř osmiletá existence vojenského psychiatrického oddělení a Zemský léčebný ústav v Kroměříži se vrátil ke svému původnímu poslání. Jako památku na válečné doby však dostal za povinnost vyhradit pro případ mobilizace 400 lůžek pro vojenské účely.

Od konce první světové války byli do kroměřížského ústavu přijímáni i nemocní ze Slovenska.

V letech 1921—1934 probíhala v Československé republice za podpory prezidenta T. G. Masaryka tzv. „Ruská pomocná akce“. Byla zaměřena především na pomoc ruským běžencům, kteří u nás našli útočiště. Této akce se zúčastnil i kroměřížský ústav. V roce 1922 poskytl přechodný útulek 210 ruským dětem, které po prodělané karanténě v Pardubicích čekaly na umístění do rodin na Moravě, Slezsku a částečně i na Slovensku. Děti přišly zanedbané a ve špatném zdravotním stavu. Do péče o ně se zapojili nejen ošetřovatelky a ruští legionáři, pracující v ústavu, ale i různé kroměřížské dobročinné spolky a učitelé, kteří je připravovali na docházku do českých škol. Dětem se pobyt v kroměřížském ústavu natolik líbil, že jej některé nechtěly ani opustit.

Protektorát a druhá světová válka 1939—1945

Ve středu 15. března 1939 v ranních hodinách vstoupila na území Československé republiky vojska německé okupační armády. Nezvaní hosté dorazili do Kroměříže již v dopoledních hodinách a ihned obsadili všechny státní úřady, veřejné budovy a vojenské objekty.

Kroměřížský ústav dostal nový název „Zemská léčebna pro duševně a nervově choré — Landesheilanstalt für Geistes—und Nervenkrankhe in Kremsier“. Protože šternberský a opavský a šternberský ústav přestaly přijímat nemocné ze svých spádových území, která se nacházela v Protektorátě, péči o tyto pacienty zajišťovala od roku 1939 kroměřížská léčebna. Není divu, že se brzy přeplnila.

Začátkem roku 1942 nastoupil do Zemské léčebny pro duševně a nervově choré v Kroměříži nový správní ředitel "Verwaltungsdirektor"- Waldemar Söhnel

„...aby zde zavedl pořádek a aby hájil zájmy Němců a Říše...“.

Krátce po svém příchodu nechal zřídit v léčebně židovské oddělení, které se zabývalo úklidovými pracemi. Zaniklo 27. 6. 1942, kdy všech 42 žen a 23 mužů bylo odvezeno v jediném oplechovaném nákladním autě. Söhnel pak sdělil, že odjeli do Brna na "Kulturgemeinde".

Nejspíše však následovali transport kroměřížských Židů, který odjel o den dříve.

V roce 1942 končí divadelní představení a taneční zábavy a léčebna se mění ve vojenský lazaret.

V létě 1944 začaly konec války ohlašovat čím dál tím četnější letecké poplachy. V prvních měsících roku 1945 odešli z Kroměříže všichni němečtí civilisté a v polovině dubna i „Vewaltungsdirektor“ Söhnel a s ním i celé německé osazenstvo léčebny.

4. května 1945 odpoledne vstoupili do léčebny vojáci 94. rumunského pěšího pluku a o den později byla osvobozena i Kroměříž.

„...Bylo již skoro k 15. hodině, když za husté střelby bylo možno v léčebně rozeznat hlasy osvobozené armády. Vojáci přeskočili plot, jiní vešli do léčebny branou a hned jich bylo všude plno kolem ústavních budov. Ti, kdož se chystali přivítat osvoboditele ruským jazykem, byli zprvu zaraženi. Jejich jazyku nebylo rozumět. Byli to Rumunové....Zastavení Rumunů v léčebně bylo krátké, brzy dostali rozkaz pronásledovat Němce ve městě⁹³

Státní psychiatrická léčebna 1945—1960

Období let 1945 až 1960 bylo vyplněno řadou politických a společenských změn, které se pochopitelně promítly i do historie kroměřížského ústavu. Pozornost nezasvěcené veřejnosti mohly upoutat především změny názvu zařízení: Zemská léčebna pro duševně a nervově choré, od roku 1949 Státní psychiatrická léčebna.

Protože počet duševně nemocných byl malý, byly volné pavilony zabrány pro přechodný pobyt Němců, hlídaných partyzány nebo bývalými vězni koncentračních táborů. V průběhu léta byli pak převedeni do nově zřízeného internačního tábora v Kroměříži na Rejdišti. Někteří z nich se do léčebny ještě jednou vrátili, když ve dnech 20. až 22. listopadu byli v sále administrativní budovy veřejně souzeni podle velkého retribučního dekretu⁹⁴. Byli zde soustředěni rovněž duševně nemocní německé národnosti.

Politické změny, ke kterým došlo v únoru 1948, se odrazily i v historii kroměřížské léčebny, převládal oficiální názor, že psychiatrie je neperspektivní obor, do kterého investovat peníze nebo personál znamená plýtvat prostředky, potřebnými na dobudování sítě zdravotnických zařízení v jednotlivých okresech.

Pod názvem „Psychiatrická nemocnice Kroměříží“ přetrval ústav až do dnešních dnů.

VIDEO

<https://www.blansko.cz/poznejte-blansko/casti-mesta/cast-horni-lhota>

[Zpět na obsah](#)

⁹³ Kvapilík, J.: Kronika psychiatrické léčebny v Kroměříži. Rukopis.

⁹⁴ Fišer, Z.: Prvé čtyři roky. Část I. Kroměříž 1989, 224 s.